અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અપર્ણા અજિંક્ય ફિરોદિયા

વિ.

અજિંક્યા અરુણ ફિરોદિયા

(દિવાની અપીલ નં.૧૩૦૮ સન ૨૦૨૩)

ફેબ્રુઆરી ૨૦, ૨૦૨૩

[વી. રામાસુબ્રમણિયન અને બી.વી. નાગરથ્ના, ન્યાયમૂર્તિ.]

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૧૨ – લગ્ન દરમિયાન જન્મ, વૈધતાનો નિર્ણાયક પુરાવો – સગીર બાળકની ડી.એન.એ. તપાસ – કયા સંજોગોમાં તે માટે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવી શકે – સિદ્ધાંતો સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા.

ભારતનું બંધારણ – ગોપનીયતાનો અધિકાર – બાળકોનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ – એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો કે: બાળકોને કાયદાની અદાલત સમક્ષ તેમની વૈધતા અંગે તુચ્છ કારણોસર પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં ન આવે તેવો અધિકાર છે

– આ ગોપનીયતાના અધિકારનું એક આવશ્યક લક્ષણ છે.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૧૨ – કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણા – એવી ધારણાને ખંડિત કરવા માટે "અસંપર્ક" અંગેના દાવાની ગેરહાજરી – તેનો પ્રભાવ – સામાવાળી–પતિએ અપીલકર્તા–પત્ની વિરુદ્ધ વ્યભિચારના આધારે છૂટાછેડા માટે અરજી દાખલ કરી – પુત્રને ડીએનએ પરીક્ષણને આધીન કરવાનો નિર્દેશ માગ્યો – મંજૂર કરવામાં આવ્યો – તેની યોગ્યતા – ઠરાવ્યું: એકવાર લગ્ન માન્ય ઠરાવવામાં આવે, પછી તે વૈવાહિક સંબંધમાંથી જન્મેલા બાળકો વૈધ છે તેવી મજબૂત ધારણા ઊભી થાય છે – આ ધારણાને વિરુદ્ધના મજબૂત, સ્પષ્ટ અને નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવાથી જ ખંડિત કરી શકાય – માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકના પિતૃત્વ વિશેની નિષ્કર્ષાત્મક ધારણા એ છે કે બાળક પતિનું છે અને માત્ર ડીએનએ પરીક્ષણના અહેવાલથી તેને ખંડિંત કરી શકાતી નથી – ખડન કરવા માટે આવશ્યક બાબત એ છે કે જે સમયે બાળકનો ગર્ભ ધારણ થયો હોઈ શકે તે સમયે, અર્થાત્ તેના ગર્ભાધાનના સમયે, અસંપર્ક હતો તે બાબતનો પુરાવો – જોકે, વર્તમાન મામલામાં, કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણાને ખંડિત કરવા માટે પતિ દ્વારા અસંપર્ક અંગે કોઈ દાવો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો – તેથી, પુત્રનો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ ન્યાયસંગત ઠરાવવા માટે સામાવાળી દ્વારા કોઈ પ્રથમદ્રષ્ટિએ કેસ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો નથી – ઉપરાંત, સામાવાળાએ વિશેષરૂપે એવો દાવો કર્યો હતો કે અપીલકર્તાની અવિશ્વાસુતા તરફ

સંકેત કરતા કોલ રેકોર્ડિંગ્સ/લિખિત પ્રતિલિપિઓ અને અપીલકર્તાની દૈનિક ડાયરી તેના કબજામાં છે; તેથી, અપીલકર્તાના વ્યભિચાર અંગેનું સત્ય નિર્ધારિત કરવા માટે ડીએનએ પરીક્ષણ જ એકમાત્ર સંભવિત માર્ગ હોય એવો આ કેસ નથી – વડી અદાલતનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને પરિવાર અદાલતનો આદેશ રદ કરવામાં આવે છે – *[વી. રામસુબ્રમણિયન, ન્યાયાધીશ મુજબ (સહમતી)]* – ડીએનએ પરીક્ષણની મંજૂરીનો પ્રશ્ન માતા–પિતાના દૃષ્ટિકોણથી નહીં પરંતુ બાળકના દૃષ્ટિકોણથી વિશ્લેષિત થવો જોઈએ – બાળકની માતા વ્યભિચારમાં જીવતી હતી તે દર્શાવવા માટે બાળકનો પ્યાદા તરીકે ઉપયોગ કરી શકાતો નથી – સામાવાળા–પતિને પત્નીના વ્યભિચારપૂર્ણ વર્તનનો પુરાવો અન્ય પુરાવાથી સાબિત કરવો હંમેશા ખુલ્લો છે, પરંતુ બાળકની ઓળખના અધિકારનું બલિદાન થવા દેવું જોઈએ નહીં.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમો ૧૧૨, ૧૧૪ દૃષ્ટાંત *(એચ)* – શું પત્ની પોતાના બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવાના નિર્દેશનું પાલન કરવા ઈનકાર કરે તો, તેની વ્યભિચારસભર વર્તણૂક અંગે કલમ ૧૧૪ના દૃષ્ટાંત *(એચ)* હેઠળ પ્રતિકૂલ અનુમાન દોરી શકાય કે નહીં – સામાવાળી–પતિએ એવો દાવો કર્યો કે બીજા પુત્રના જન્મ પછી ૩ વર્ષેએ તેને અપીલકર્તા–પત્નીના વાદગ્રસ્ત વ્યભિચારસભર વર્તન વિશે જાણ થયું, અને વ્યભિચારના આધારે છૂટાછેડા માટે અરજી દાખલ કરી – બીજા પુત્રને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન કરવાની દિશા માગવામાં આવી, જે મંજૂર કરવામાં આવી – અપીલકર્તાએ તેને

પડકાર્યો – દિપાન્વિતા રોયના કેસ પર આધાર રાખીને સામાવાળીએ દલીલ કરી કે તે બાળકની કાયદેસરતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવતો નથી, પરંતુ અપીલકર્તા સામે વ્યભિચારનો આક્ષેપ કરે છે અને તેથી, તેણી બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઇનકાર કરે તો, તેની વિરુદ્ધ કલમ ૧૧૪(એચ) હેઠળ અનુમાન દોરી શકાય – ઠરાવ્યું: આ કલમ હેઠળનું અનુમાન વિવેકાધીન છે, ફરજિયાત નથી – વધુમાં, દિપાન્વિતા રોયના કેસના તથ્યો એટલા પ્રબળ હતા કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાની દિશા આપવાનું યોગ્ય ઠરતું હતું, કારણ કે ત્યાં પતિએ અપ્રવેશ અંગે સ્પષ્ટ દલીલ લીધી હતી, જ્યારે વર્તમાન કેસમાં એવી સ્થિતિ નથી – હાલના કેસમાં પુત્રના પિતૃત્વ અંગે કોઈ વિવાદ નથી, કારણ કે સ્વીકાર્ય રીતે તે પક્ષકારો વચ્ચેના સતત સહવાસ દરમિયાન અને તેથી માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલો છે – તથ્યોના આધારે, અપીલકર્તાએ પોતાના પુત્રને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઇનકાર કર્યો તે કારણે તેની વિરુદ્ધ કલમ ૧૧૪ હેઠળ કોઈ પ્રતિકૂલ અનુમાન દોરી શકાય નહીં – વ્યભિચારનો આક્ષેપ સામાવાળીએ પુત્રના પિતૃત્વના પ્રશ્નથી પર રહીને સાબિત કરવો પડશે – [વી. રામાસુબ્રમણિયન, ન્યાયાધીશ મુજબ (સહમતી)] – કલમ ૧૧૪નો, કલમ ૧૧૨ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલ કાયદેસરતાના નિશ્ચિત પુરાવા સાથે કોઈ સંબંધ નથી અને ન તો તે તેના સંદર્ભમાં છે – કલમ ૧૧૨ અને કલમ ૧૧૪ બન્ને અલગ ક્ષેત્રોમાં આવે છે – કલમ ૧૧૪(એચ) તેવા કેસમાં લાગુ પડતી નથી જેમાં માતા બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા ઇનકાર કરે – વધુમાં, તથ્યો

મુજબ, સામાવાળાને બાળક ગર્ભિત થયું તે સમયે પણ અને તે પછીના પૂરાં ૩ વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન પણ પત્ની સુધી પહોંચ હતી – તેથી, કલમ ૧૧૨ હેઠળનો નિશ્ચિત પુરાવો વાસ્તવમાં આ કેસમાં અમલમાં આવ્યો છે – સામાવાળાની આ દલીલ કે અહીં માત્ર કલમ ૧૧૪(એચ)નો જ આશ્રય લેવાયો છે અને કલમ ૧૧૨નો નહીં, તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૧૨ – બાળકની કાયદેસરતા અંગેનો પ્રશ્ન, પુરાવાનો ભાર – ઠરાવવામાં આવ્યું: કલમ ૧૧૨ લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલ બાળક કાયદેસર ગણાશે એવી કાયદેસરતાની અનુમાનધારણા ઉભી કરે છે, તેથી બાળકની કાયદેસરતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવનાર વ્યક્તિ પર પુરાવાનો ભાર મૂકવામાં આવે છે.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૧૨ – આધારભૂત સિદ્ધાંત – "સંસર્ગની તક", "સંસર્ગની તકનો અભાવ" – અર્થ – નિર્ધારિત કરાયું: કલમ ૧૧૨નો આધારભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે, સંબંધિત સમયે જેઓ માતા–પિતા પરસ્પર "સંસર્ગની તક" ધરાવતા હતા, એવા માતા–પિતાના બાળકના પિતૃત્વ અંગે અનાધિકૃત તપાસ અટકાવવી – "સંસર્ગની તક" અથવા "સંસર્ગની તકનો અભાવ" નો અર્થ વાસ્તવિક સહવાસ નથી, પરંતુ તે યૌન સંબંધ માટેની તકોના "અસ્તિત્વ" અથવા "અનસ્તિત્વ" ને દર્શાવે છે – કલમ ૧૧૨માં નિર્ણાયક પાસા તરીકે જન્મનો સમયબિંદુ ઉલ્લેખિત છે, ગર્ભાધાનનો સમય નહીં – ગર્ભાધાનનો સમય માત્ર એટલું જોવા માટે જ સંબંધિત છે કે પતિને પત્ની સાથે

સંસર્ગની તક હતી કે નહોતી – નિર્ણાયક અનુમાનનો પ્રભાવ સંબંધિત સમયે સંસર્ગની તકનો અભાવ સાબિત કરીને ટાળી શકાય છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો – આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો/સંધિઓ – બાળ અધિકારો વિષયક સંમેલન – બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતો – બાળકોના ગોપનીયતા, સ્વાયત્તતા અને ઓળખના અધિકારો – ચર્ચા કરવામાં આવી.

સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૧૨ – હેતુ વિષે – ઠરાવ્યું: પિતૃત્વની શોધમાં બાળકને ખોવાઈ જવા દેવું ન જોઈએ – પોતાના પિતૃત્વ વિશે જાણવાની શોધમાં અમૂલ્ય બાળપણ અને યુવાની ગુમાવી શકાતી નથી – તેથી, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૧૨નો કલ્યાણકારી હેતુ, જે માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકોને વૈધતા પ્રદાન કરે છે, અને જેને દ્દઢ તથા મજબૂત પુરાવાથી ખંડિત કરી શકાય તે શરતાધીન છે, તેને જાળવી રાખવો જોઈએ – ગેરવૈધતા અંગેનો નિષ્કર્ષ, જો ડી.એન.એ. પરીક્ષણમાં પ્રગટ થાય, તો તેના બાળક પર માનસિક અસર વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમો ૪, ૧૧૨ – ઠરાવાયું: કલમો ૪ અને ૧૧૨નું સંયુક્ત વાચન દર્શાવે છે કે, એકવાર બાળકના જન્મની વૈધતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવતો પક્ષ એ દર્શાવે કે લગ્નના પક્ષકારોને પરસ્પર સંસર્ગનો અવકાશ નહોતો, ત્યારે કલમ ૧૧૨નો લાભ કલમ ૧૧૨નો આશ્રય લેતા પક્ષને ઉપલબ્ધ રહેતો નથી – તેમ છતાં, જો એવો પક્ષ એ સાબિત કરવામાં સમર્થ ન હોય કે તેને લગ્નના બીજા પક્ષકાર સુધી સંસર્ગનો અવકાશ નહોતો, તો કલમ ૧૧૨નું રક્ષણ

બીજા પક્ષકારને એટલી હદ સુધી સુરક્ષા આપે છે કે કલમ જમાં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈપણ પ્રમાણના પુરાવાથી તેને ભેદી શકાય નહિ.

શબ્દો અને વાક્યપ્રયોગો:

"અનુમાન કરી શકે", "અનુમાન કરશે" અને "નિર્ણાયક પુરાવો" – ચર્ચિત – સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમો ૪, ૧૧૨ અને ૧૧૪।

"અનુમાન", "પ્રતિકૂલ અનુમાન" – તેનો અર્થ – ચર્ચાયેલ. સિદ્ધાંતવાક્યો – પેટર એસ્ટ ક્વેમ નપ્ટિયે ડેમોન્સ્ટ્રાન્ટ – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: બાળકની અવૈધતા સંબંધિત પ્રશ્નો, વ્યભિચાર અથવા અવિશ્વાસના આધાર પર લગ્નવિચ્છેદના દાવા માટે માત્ર આનુષંગિક છે – વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટે નિયમિત ધોરણે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો કરાવવા દેવું, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતવાક્યની પુનર્વ્યાખ્યા સમાન થશે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે, પિતા તે છે જેને લગ્નસંબંધ સૂચવે છે.

અપીલ મંજૂર કરતાં, અદાલતે ઠરાવ્યું:

૧. કલમ ૧૧૨નો આધારીય સિદ્ધાંત એ છે કે જે બાળકના માતા–પિતા સંબંધિત સમયે પરસ્પર "સંપર્કની તક" ધરાવતા હોય, તેવા બાળકની પિતૃત્વ બાબતે અનાવશ્યક તપાસને રોકવી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, એકવાર લગ્ન માન્ય ઠરે પછી, તે લગ્નસંબંધમાંથી જન્મેલા બાળકો વૈધ છે એવી મજબૂત અનુમાનધારણા ઊભી થાય છે. આ અનુમાનનો ખંડન માત્ર તેના વિરુદ્ધના દૃઢ, સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત પુરાવાથી જ થઈ શકે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨

જાહેર નૈતિકતા અને જાહેર નીતિના અનુમાન પર આધારિત છે. કલમ ૧૧૨ મુજબ લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલ બાળક વૈધ ગણાશે એવી વૈધતાની અનુમાનધારણા ઊભી થાય છે, તેથી બાળકની વૈધતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવનાર વ્યક્તિ ઉપર પુરાવાનો ભાર મૂકાય છે. વધુમાં, “સંપર્કની તક” અથવા “સંપર્કની તકનો અભાવ”નો અર્થ વાસ્તવિક સહવાસ નહીં, પરંતુ યૌન સંબંધ માટેની તકના “અસ્તિત્વ” અથવા “અનસ્તિત્વ” એવો થાય છે. કલમ ૧૧૨માં જન્મનો સમય નિર્ણાયક મુદ્દો છે, ગર્ભાધાનનો સમય નહીં. ગર્ભાધાનનો સમય ફક્ત એટલું જાણવા સંબંધિત છે કે પતિને પત્ની સાથે સંપર્કની તક હતી કે નહોતી. આથી, લગ્ન ચાલુ હોય તે દરમ્યાન થયેલો જન્મ વૈધતાનો “નિર્ણાયક પુરાવો” છે, જો કે જે પક્ષ બાળકના પિતૃત્વ અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે તે પક્ષે તે સમયે “સંપર્કની તકનો અભાવ” સાબિત કરવો પડશે, જ્યારે બાળકનું ગર્ભાધાન થયું હોઈ શકે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ને તેની કલમ ૪ હેઠળની “નિર્ણાયક પુરાવો”ની વ્યાખ્યા સાથે સંયુક્ત રીતે વાંચતા સ્પષ્ટ થાય છે કે માન્ય લગ્ન દરમિયાન જન્મેલું બાળક વૈધ બાળક ગણાશે, સિવાય કે એવું દર્શાવવામાં આવે કે બાળકનું ગર્ભાધાન થઈ શક્યું હોય તેવા કોઈપણ સમયે, અથવા લગ્નવિચ્છેદ પછીના ૨૮૦ દિવસની અંદર, જ્યારે માતા અવિવાહિત જ રહી હોય, ત્યારે લગ્નના પક્ષકારોને પરસ્પર સંપર્કની કોઈ તક નહોતી; તે હકીકત એ પુરુષનો બાળક વૈધ પુત્ર છે તેનો નિર્ણયાત્મક પુરાવો બને છે. સંબંધિત સમયે સંપર્કની તકનો અભાવ સાબિત કરીને આ નિર્ણાયક

અનુમાનના અમલને ટાળી શકાય છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨નો ઉત્તરાર્ધ દર્શાવે છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ એ સ્થાપિત કરી શકે કે બાળકનું ગર્ભાધાન થઈ શક્યું હોય તેવા કોઈપણ સમયે લગ્નના પક્ષકારો વચ્ચે પરસ્પર સંપર્કની કોઈ તક નહોતી, તો આવા બાળકની વૈધતાનો ઇનકાર કરી શકાય છે. અર્થાત્, મજબૂત અને વિશ્વસનીય પુરાવાથી એવું સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે ગંભીર બીમારી અથવા નપુંસકતા કારણે તેમના વચ્ચે સંપર્ક અશક્ય હતો, અથવા બાળકનું ગર્ભાધાન થયેલું હોવું જોઈએ તે અવધિ દરમિયાન પક્ષકારો વચ્ચે યૌન સંબંધની કોઈ શક્યતા નહોતી. તેથી, જ્યાં સુધી સંપર્કની તકનો અભાવ સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી વૈધતાનું અનુમાન દૂર કરી શકાતું નથી. આથી, જ્યાં પતિ અને પત્ની સાથે સહવાસ કરતા હોય, અને નપુંસકતા સાબિત ન થાય, ત્યાં તેમના લગ્નસંબંધી જન્મેલું બાળક વૈધ હોવાનું નિર્ણાયક રીતે અનુમાનવામાં આવે છે, ભલે પત્ની એ જ સમયે અવિશ્વાસુ વર્તનની દોષિત હોવાનું દર્શાવાય. કોઈ સ્ત્રી વ્યભિચારમાં જીવન વિતાવતી હોય તે હકીકત માત્રથી જ બાળકની વૈધતાના પક્ષમાં રહેલી નિર્ણાયક અનુમાનધારણાને ખંડિત કરવા પૂરતી નથી. તેથી, ગર્ભાધાનના સમયગાળા દરમ્યાન પતિએ પત્ની સાથે સંભોગ કર્યો ન હતો એવી દિશામાં રહેલા પુરાવાના ટુકડાઓ લગ્નસંબંધી જન્મેલા બાળકની અવૈધતા તરફ સંકેત કરી શકે, પરંતુ તે કલમ ૧૧૨ હેઠળની વૈધતાની અનુમાનધારણાને મૂળથી ઉખેડી શકતા નથી. કલમ ૧૧૨ હેઠળનું અનુમાન ત્યારે જ દોરી શકાય જ્યારે બાળક માન્ય લગ્નના ચાલુ રહેલા અસ્તિત્વ દરમિયાન જન્મેલું હોય,

અન્યથા નહીં. "સંપર્કની તક" અથવા "સંપર્કની તકનો અભાવ"નો અર્થ યૌન સંબંધના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, એટલે કે યૌન અર્થમાં અને તેથી તે સંકુચિત અર્થમાં કરવો. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં બાળકનું ગર્ભાધાન થઈ શક્યું હોય તે અવધિ દરમિયાન પતિ દૂર હોય, અથવા વિવિધ કારણોસર નપુંસકતા અથવા અસમર્થતા હોય, અથવા પતિના અવસાન પછી સમયગાળો પસાર થયો હોય, ત્યારે જ નહીં પરંતુ અન્ય પરિસ્થિતિઓમાં પણ સંપર્ક અશક્ય હોઈ શકે. આથી, પતિ સહવાસમાં હોવા છતાં પણ પતિ અને પત્ની વચ્ચે સંપર્કની તકનો અભાવ હોઈ શકે. સહવાસ હોવા છતાં સંપર્કની તકના અભાવનું એક ઉદાહરણ પતિની નપુંસકતા છે. જો પતિને સહવાસનો અવકાશ મળ્યો હોય, તો પત્નીની તરફથી વ્યભિચાર થયો હોવા માત્રથી અવૈધતાનો નિષ્કર્ષ ન્યાયસંગત ઠરી શકતો નથી. તેથી, "અસહવાસ" વિવાદિત તથ્ય તરીકે સાબિત કરવો જરૂરી છે અને તે સ્પષ્ટ તથા નિર્વિવાદ સ્વભાવ ધરાવતા પ્રત્યક્ષ તેમજ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા દ્વારા સ્થાપિત કરી શકાય છે. આથી, સાથે નિવાસ હોવા છતાં પતિ અને પત્ની વચ્ચે "અસહવાસ" હોઈ શકે છે. વિરોધરૂપે, વાસ્તવિક સહનિવાસ ન હોવા છતાં પણ સહવાસનો અવકાશ હોઈ શકે છે. કલમ ૧૧૨ તે સમયે ઘડવામાં આવી હતી, જ્યારે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો જેવા આધુનિક વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણો તેમજ રાઈબોન્યુક્લિક એસિડ પરીક્ષણો ('આર.એન.એ.', સંક્ષેપમાં) વિધાનમંડળના વિચારાધીન નહોતા. તેમ છતાં, યથાર્થ ડી.એન.એ. પરીક્ષણનું પરિણામ પણ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાનની નિશ્ચિતતામાંથી બહાર

નીકળી શકતું નથી. જો ગર્ભાધાનના સમયગાળા દરમિયાન પતિ અને પત્ની સાથે રહેતા હોય, પરંતુ ડી.એન.એ. પરીક્ષણથી એવું બહાર આવે કે બાળકનો જન્મ પતિથી થયો નથી, તો પણ કાયદામાં રહેલી તે નિશ્ચિતતા અખંડિત જ રહેશે. જે બાબત સાબિત થશે, તે પત્નીની તરફથી વ્યભિચાર છે; તેમ છતાં બાળકની વૈધતા કાયદામાં અંતિમ અને નિશ્ચિત જ રહેશે. અન્ય શબ્દોમાં, માન્ય લગ્નની અવધિ દરમ્યાન જન્મેલા બાળકના પિતૃત્વ અંગેનું નિશ્ચિત અનુમાન એ છે કે બાળક પતિનું જ છે, અને તેને માત્ર ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલથી ખંડિત કરી શકાતું નથી. જેને ખંડિત કરવા માટે આવશ્યક છે, તે એ સમયના અસહવાસનો પુરાવો છે જ્યારે બાળક ગર્ભમાં આવ્યો હોઈ શકે, અર્થાત્ તેના ગર્ભાધાનના સમયે. [પરિછેદ ૮.૧–૮.૭][૭૦૪–ડી–જી; ૭૦૫–બી–એચ; ૭૦૬– એ–ઈ]

શામ લાલ વિ. સંજીવ કુમાર, (૨૦૦૯) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૫૪ : [૨૦૦૯] ૫ એસ.સી.આર. ૧૦૪૯; કામતી દેવી વિ. પોશી રામ , (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૩૧૧ : [૨૦૦૧] ૩ એસ.સી.આર. ૭૨૯ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૧ એક નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાના હેતુસર, અદાલત તથ્યાધારિત અનુમાન પર આધાર રાખી શકે છે, જો સુધી કે તે અનુમાન ખોટું સાબિત ન થાય અથવા દૂર ન થાય અથવા ખંડિત ન થાય. તેમ છતાં, કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત

(એચ) અદાલતને તથ્યોમાંથી કેટલીક ઉપપત્તિઓ કાઢવા માટે પૂરતી વૈકલ્પિક સત્તા આપે છે. આ કલમ હેઠળનું અનુમાન વૈકલ્પિક છે, અનિવાર્ય નથી. ઉક્ત જોગવાઈમાં “અનુમાન કરી શકે” એવા શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ દર્શાવે છે કે ન્યાયની અદાલતોને વિશિષ્ટ તથ્યોના પ્રભાવનું નિર્ધારણ કરતી વખતે અને તેમાંથી અનુમાન કાઢવું કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે પોતાની સમજ અને અનુભવનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. અનુમાનો તથ્યોના આધારે સ્થાપિત થાય છે, અને અદાલતને કોઈ તથ્યનું અનુમાન કરવું કે નહીં તે અંગે વૈકલ્પિક સત્તા પ્રાપ્ત છે. દીપાન્વિતા રોયના કેસમાં તથ્યો એટલા પ્રબળ હતા કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય હતો. ઉક્ત કેસમાં, પતિએ અસંપર્કનો વિશિષ્ટ દાવો કર્યો હતો. વધુમાં, અદાલતે સ્વીકાર્યું હતું કે વ્યભિચારનો કેસ સાબિત કરવાની એકમાત્ર રીત ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ હશે. ઉક્ત કેસમાં સત્ય સ્થાપિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણની પ્રબળ આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે જો ત્યાંની અપીલકર્તા–પત્ની ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અંગે અદાલતના નિર્દેશનું પાલન કરવા ઈનકાર કરે, તો તેની વિરુદ્ધ વ્યભિચારના આક્ષેપોનો નિર્ણય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એચ) હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રતિકૂળ ઉપપત્તિ કાઢીને કરવામાં આવશે. જોકે, ઉક્ત કેસમાં કરાયેલ આવી ટિપ્પણીને એવો પૂર્વનિર્ધારણ માનવામાં આવી શકે નહીં કે જે તમામ કેસોમાં એકસરખી કઠોર પદ્ધતિથી લાગુ કરી શકાય, જ્યાં પત્ની ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અંગે અદાલતના નિર્દેશનું પાલન

કરવા ઈનકાર કરે. વર્તમાન કેસના તથ્યો ન તો માસ્ટર 'એક્સ'નો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવાનું આવશ્યક બનાવે છે, અને ન તો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ, પોતાના પુત્રને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે મૂકવાનો ઈનકાર કરવા બદલ અપીલકર્તા–પત્ની વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ ઉપપત્તિ કાઢવાનું યોગ્ય ઠરાવે છે. ઉપપત્તિઓ, ભલે પ્રતિકૂળ હોય કે અન્ય પ્રકારની, દરેક વ્યક્તિગત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના વિચાર બાદ અદાલત દ્વારા કાઢવાની હોય છે. તેથી, દીપાન્વિતા રોયના કેસમાં આ અદાલતનો નિર્ણય ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચવાનો છે. હાલના કેસમાં, માસ્ટર 'એક્સ'ના પિતૃત્વ અંગે કોઈ વિવાદ નથી, કારણ કે દલીલો દરમિયાન પણ એ સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે માસ્ટર 'એક્સ'નો જન્મ પક્ષકારોના સતત સહવાસ દરમિયાન અને આ રીતે માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન થયો હતો. માસ્ટર 'એક્સ'ના પિતૃત્વનો મુદ્દો, અહીંની અપીલકર્તા તરફથી થયેલા વ્યભિચારના મુદ્દાથી અસંબંધિત છે. અહીંના પક્ષકારોનું માસ્ટર 'એક્સ' કાયદેસર સંતાન હોવાથી, તેનો અહીંની અપીલકર્તા તરફથી વાદગ્રસ્ત વ્યભિચાર સાથે કોઈ સંબંધ નથી. તેથી, દીપાન્વિતા રોયના કેસમાં આ અદાલતનો નિર્ણય અહીંના સામાવાળાને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી.[પરિછેદ ૯.૨, ૧૦.૧][૭૦૭–એફ–એચ; ૭૧૦–એચ; ૭૧૧–એ; ૭૧૦–એફ–જી; ૭૧૧–બી, ઈ–એફ, એચ; ૭૧૨–એ]

દીપાન્વિતા રોય વિ. રોનોબ્રોતો રોય, (૨૦૧૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૬૫ : [૨૦૧૪] ૧૧ એસ.સી.આર. ૫૫૩ – ભિન્ન ઠરાવાયેલ.

બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી, ૯મી આવૃત્તિ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૨ સગીર બાળકનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે કઈ પરિસ્થિતિઓમાં દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવી શકે તે બાબતે નીચેના સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષરૂપે બહાર પાડવામાં આવી શકે છે: ૧. વૈવાહિક વિવાદોમાં સગીર બાળકનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ નિયમિત રીતે આદેશિત કરવો નહીં. અવફાદારીના આક્ષેપો સંકળાયેલા વૈવાહિક વિવાદોમાં ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ દ્વારા પુરાવો આપવાનો દિશાનિર્દેશ માત્ર એવી બાબતોમાં જ કરવો જ્યાં આવા આક્ષેપો સાબિત કરવાનો અન્ય કોઈ માગ ઉપલબ્ધ ન હોય . ૨. માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકોના ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો દિશાનિર્દેશ માત્ર ત્યારે જ આપવામાં આવી શકે જ્યારે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણા દૂર કરવા માટે પૂરતું પ્રથમદષ્ટ્યા સામગ્રી ઉપલબ્ધ હોય. વધુમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણાને ખંડિત કરવા માટે અપ્રવેશનો દાવો જ ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હોય, તો ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો દિશાનિર્દેશ આપવામાં ન આવે. ૩. જ્યાં બાળકની પિતૃત્વ બાબત સીધી રીતે વિવાદમાં ન હોય, પરંતુ માત્ર કાર્યવાહી સાથે સહાયક રીતે સંકળાયેલી હોય, એવા કેસમાં અદાલત યાંત્રિક રીતે બાળકના ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો દિશાનિર્દેશ આપે તે ન્યાયસંગત ગણાય નહીં. ૪. માત્ર એટલા માટે કે પક્ષકારોમાંથી કોઈએ પિતૃત્વના તથ્યનો વિવાદ કર્યો હોય, તેનાથી એવો અર્થ થતો નથી કે અદાલતે

વિવાદ ઉકેલવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અથવા એવો અન્ય કોઈ પરીક્ષણ કરાવવાનો દિશાનિર્દેશ આપવો જોઈએ. પક્ષકારોને પિતૃત્વના તથ્યને સાબિત કરવા અથવા ખંડિત કરવા માટે પુરાવા રજૂ કરવાનો દિશાનિર્દેશ આપવો જોઈએ અને માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે અદાલત એવો પુરાવો આધારે અનુમાન કાઢવું અસંભવ માને, અથવા મુદ્દાસર વિવાદ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ વિના ઉકેલી શકાય તેમ ન હોય, ત્યારે તે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો દિશાનિર્દેશ આપી શકે, અન્યથા નહીં. અન્ય શબ્દોમાં, માત્ર અપવાદરૂપ અને યોગ્ય કેસોમાં, જ્યાં એવો પરીક્ષણ વિવાદ ઉકેલવા માટે અનિવાર્ય બની જાય, ત્યાં જ અદાલત એવો પરીક્ષણ કરાવવાનો દિશાનિર્દેશ આપી શકે. ૫. વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટેના સાધન તરીકે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો દિશાનિર્દેશ આપતી વખતે, અદાલતે તેનાથી વ્યભિચારથી જન્મેલા બાળકો પર પડતાં પરિણામો, જેમાં વારસાગત હકો સંબંધિત પરિણામો, સામાજિક કલંક વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તેની સચેત નોંધ લેવી આવશ્યક છે. [પરા ૧૨][૭૧૬–ડી–એચ; ૭૧૭–એ–સી]

૩. બાળકોને તેમના ઔરસત્વ પર અદાલત સમક્ષ તુચ્છ રીતે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં ન આવે તેવો અધિકાર છે. આ ગોપનીયતાના અધિકારનો આવશ્યક અંગ છે. તેથી અદાલતો માટે એ સ્વીકારવું આવશ્યક છે કે બાળકોને જડ વસ્તુઓની જેમ ન જોવામાં આવે અને તેમને વૈજ્ઞાનિક/ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન ન બનાવવામાં આવે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેઓ વિવાહવિચ્છેદની કાર્યવાહીમાંથી પક્ષકાર ન હોય. [પરા ૧૭][૭૧૮–એચ; ૭૧૯–એ]

૪. બાળક માટે ગોપનીયતાની સંકલ્પના પુખ્તવયના વ્યક્તિ માટેની ગોપનીયતાની સંકલ્પના સમકક્ષ ન પણ હોઈ શકે. તેમ છતાં, બાળકોની વિકસતી ક્ષમતાને માન્યતા આપવામાં આવી છે અને કન્વેન્શન એ વાત સ્વીકારે છે કે બાળકો સહિત વ્યક્તિઓને પોતાની વ્યક્તિગત સીમાઓ પર નિયંત્રણ હોય છે અને તેઓ અન્ય લોકોની સરખામણીએ પોતાને કોણ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે તે માટેનાં સાધનો પર પણ તેમનું અધિકાર હોય છે. માત્ર બાળક હોવાના આધાર પર, પોતાના સ્વત્વની ભાવનાને પ્રભાવિત કરવાની અને તેને સમજવાની આ હકદારીથી બાળકોને વંચિત ન રાખવા જોઈએ. [પરા ૨૧] [૭૨૦–ડી]

૫. બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતમાં, માતા અથવા પિતા બાળકને ડીએનએ પરીક્ષણ માટે રજૂ ન કરવાનો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. તેમજ, કોઈ વ્યક્તિને, સર્વવિષયક કાર્યવાહી દરમ્યાન, ગર્ભધારણ કરવા માટે આશ્રિત લેવાયેલી વૈદ્યકીય પ્રક્રિયાઓ જાહેર કરવા માટે બાધ્ય કરવું ગોપનીયતાના અધિકારના મૂળભૂત તત્ત્વો સાથે પણ વિરુદ્ધ છે. માતા અથવા પિતાના ઈનકારના કારણો અનેક હોઈ શકે છે, અને તેથી, જ્યાં માતા અથવા પિતા બાળકને ડીએનએ પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરે છે તે દરેક કેસમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું યોગ્ય અને વિવેકપૂર્ણ નથી. [પરા ૨૨.૩][૭૨૩–ડી–ઈ]

૬. બાળકના અયોગ્ય જન્મત્વ વિષેના પ્રશ્નો, વ્યભિચાર અથવા

અવિશ્વાસના આધારે લગ્નવિચ્છેદના દાવા સાથે માત્ર અનુસંગિક છે. વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટે નિયમિત ધોરણે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો કરાવવાની પરવાનગી આપવી, "પેટર એસ્ટ ક્વેમનુપ્તિએ ડેમોન્સ્ટ્રાન્ટ" નામના સૂત્રની પુનર્વ્યાખ્યા સમાન થશે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે, પિતા તે છે જેને લગ્નસંબંધ દર્શાવે છે. વ્યભિચાર અને અવિશ્વાસના આક્ષેપો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, બાળકનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાની વિનંતી, કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાન ધારણા સાથે માત્ર સ્પર્ધા જ કરતી નથી, પરંતુ શારીરિક સ્વાયત્તતાની અનિવાર્યતા સાથે પણ અથડામણ કરે છે. [પરા ૨૪][૭૨૪-બી-સી]

દુખ્તર જહાં વિ. મહંમદ ફારૂક, (૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૬૨૪ : [૧૯૮૭] ૧ એસ.સી.આર. ૧૦૮૬ – આધાર તરીકે અવલંબવામાં આવ્યો.

૭. સામાવાળી-પતિનો કેસ એવો છે કે જો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે અને તેમાંથી એ ખુલાસો થાય કે તે 'એક્સ'નો જૈવિક પિતા નથી, તો તેના અનુસંધાનમાં એ સાબિત થઈ જશે કે અપીલકર્તા-પત્નીએ વ્યભિચાર કર્યો હતો. નીચે જણાવેલ કારણોસર, વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટે સામાવાળા-પતિએ સૂચવેલ આ અભિગમ આ અદાલતને માન્ય નથી:

૧. આ બાબત વિવાદિત નથી કે અપીલકર્તા-પત્નીને વૈવાહિક સંબંધમાંથી જન્મેલો હોવાનું જણાવાયેલ પુત્ર માસ્ટર 'એક્સ'નો જન્મ વર્ષ ૨૦૧૩માં થયો હતો. દાયકાથી વધુ સમય પહેલાં બનેલી અથવા

માસ્ટર 'એક્સ'ના જન્મ પછી અનુસંધાને બનેલી બેવફાઈ સ્થાપિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો ટૂંકો માર્ગ તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય નહિ.

૨. હાલના કેસની પરિસ્થિતિઓમાં, બાબતનું સત્ય સ્થાપિત કરવાનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ એકમાત્ર માર્ગ નથી. સામાવાળી–પતિએ સ્પષ્ટપણે દાવો કર્યો છે કે અપીલકર્તાની કોલ રેકોર્ડિંગ્સ/પ્રતિલિપિઓ અને દૈનિક ડાયરી તેના કબજામાં છે, જેને કાયદા મુજબ તલબ કરીને અપીલકર્તાની બેવફાઈ સાબિત કરી શકાય. તેથી, એવો જણાય છે કે સામાવાળી પાસે આવા પુરાવાના આધારે અપીલકર્તાની તરફથી વ્યભિચાર/બેવફાઈ બાબતે કેસ ઉભો કરવાનો પ્રયાસ કરવાની સ્થિતિ છે.

૩. અહીં સામાવાળી–પતિએ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ઉપધારણા ખંડિત કરવા માટે સહવાસ ન હોવાની કોઈ દલીલ રજૂ કરી નથી. તેથી, સામાવાળા દ્વારા એવો કોઈ પ્રથમદ્રષ્ટ્યા કેસ ઉભો કરવામાં આવ્યો નથી, જે માસ્ટર 'એક્સ'નું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ ન્યાયસંગત ઠરાવે.

૪. અત્રેના કેસમાં, અપીલકર્તા દ્વારા માસ્ટર 'એક્સ'ને પિતૃત્વ પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈન્કાર કરવામાં આવ્યો હોવાના આધારે, માસ્ટર 'એક્સ'ની વૈધતા અથવા પિતૃત્વ અંગે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન ઉપજાવી શકાય નહિ. વધુમાં, અપીલકર્તાએ માસ્ટર 'એક્સ'ને

પિતૃત્વ પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈન્કાર કર્યો હોવાના આધારે, અત્રેની અપીલકર્તાની તરફથી કરવામાં આવેલ વ્યભિચારના આક્ષેપ અંગે કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન પણ ઉપજાવી શકાય નહિ. વ્યભિચારનો આક્ષેપ અત્રેના સામાવાળીએ માસ્ટર 'એક્સ'ના પિતૃત્વના મુદ્દાથી પરે સાબિત કરવાનો રહે છે. [ફકરો ૨૬] [૭૨૪–એફ–એચ; ૭૨૫–એ–ડી]

નંદલાલ વસુદેવ બદવાઈક વિ. લતા નંદલાલ બદવાઈક, (૨૦૧૪) ૨ એસસીસી ૫૭૬ : [૨૦૧૪] ૧ એસસીઆર ૧૨૦ – ભિન્ન માનવામાં આવ્યો.

શારદા વિ. ધર્મપાલ, (૨૦૦૩) ૪ એસ.સી.સી. ૪૯૩ : [૨૦૦૩] ૩ એસ.સી.આર. ૧૦૬; ગૌતમ કુન્ડુ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૧૯૯૩) ૩ એસ.સી.સી. ૪૧૮ : [૧૯૯૩] ૩ એસ.સી.આર. ૯૧૭; ગૌતમ કુન્ડુ, ભબાની પ્રસાદ જેના વિ. કન્વીનર સેક્રેટરી, ઓડિશા રાજ્ય મહિલા આયોગ, (૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૬૩૩ : [૨૦૧૦] ૯ એસ.સી.આર. ૪૫૭; ઈનાયત અલી વિ. તેલંગાણા રાજ્ય , માનુ/ એસ.સી./૧૫૩૮/૨૦૨૨; અશોક કુમાર વિ. રાજ ગુપ્તા, (૨૦૨૨) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦ – આધારિત.

પરુમલ નાદાર (મૃત) તેમના વારસદારો દ્વારા વિ. પોન્નુસ્વામી, (૧૯૭૦) ૧ એસસીસી ૬૦૫ : [૧૯૭૧] ૧ એસસીઆર ૪૯; ઉદય ચંદ દત્ત વિ. સૈબલ સેન , (૧૯૮૭) સપ્લી. એસ.સી.સી. ૫૦૬ – નો સંદર્ભ લેવાયો.

રી એલ., (૧૯૬૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૨૦; બી. (બી.આર.) વિ. બી. (જે.), (૧૯૬૮) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૧૦૨૩ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

સરકાર દ્વારા પુરાવાના કાયદા પર, ૨૦મી આવૃત્તિ; રેડન અને જેક્સન દ્વારા છૂટાછેડા અને પરિવાર સંબંધિત બાબતો પર (૧૯૮૩) ખંડ ૧, પૃષ્ઠ ૧૦૫૪ પર – સંદર્ભ લેવાયો.

વી. રામસુબ્રમણિયન, ન્યાયમૂર્તિ (સહમતિ દર્શાવતો) દ્વારાઃ

૧.૧ કલમ ૧૧૪ હેઠળના ઉદાહરણ (એચ) મુજબની ધારણા ઊભી કરવાની માંગ કરવામાં આવે તેવી પરિસ્થિતિનો નિવેડો કરતાં, અદાલતે એ તપાસવું પડે છે કે વ્યક્તિએ ઉત્તર આપવાનો ઇનકાર કર્યો છે તે મુદ્દાસર પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત બાબતમાં તે ઉત્તર તેને પ્રતિકૂળ પરિણામ આપશે એવી ભીતિના કારણે છે કે પછી તેવા ઉત્તરના કારણે તેને અસંબંધિત અન્ય બાબતમાં નુકસાન પહોંચશે એવી ભીતિના કારણે છે. કલમ ૧૧૨ એવી બાબત સાથે સંબંધિત છે જેમાં કોઈ તથ્યના અસ્તિત્વને નિર્ણાયક પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે, અને જેમાં તેનો ઇનકાર કરનાર પક્ષકારને તે બાબત ખોટી સાબિત કરવા પુરાવા રજૂ કરવાની કોઈ જ શક્યતા રહેતી નથી. કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૧૨નો લાભ ન મળે તે માટે બીજી વ્યક્તિ માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર માર્ગ એ છે કે તે દર્શાવે કે સંતાન ગર્ભિત થવા પાત્ર હતો તે સમયમાં લગ્નના પક્ષકારોને એકબીજા સુધી પહોંચ નહોતી. કલમ ૧૧૪નો, કલમ ૧૧૨માં નિયત કાયદેસરતા અંગેના

નિર્ણાયક પુરાવા સાથે કોઈ સંબંધ નથી અને તે તેની સાથે સંકળાયેલી પણ નથી. કલમ ૧૧૨ અને કલમ ૧૧૪ બન્ને અલગ અલગ ક્ષેત્રોમાં આવે છે. કલમ ૧૧૨માં "ધારણા" શબ્દનો ઉપયોગ જ કરવામાં આવ્યો નથી. કલમ ૧૧૨માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ "નિર્ણાયક પુરાવો" છે. તેથી, કલમ જના બળે, તેને ખોટું સાબિત કરવાની દૃષ્ટિએ કોઈ પણ પુરાવો આપવા દેવામાં આવશે નહીં. જો લગ્નના પક્ષકારોમાંનો કોઈ એક દર્શાવે કે સંતાન ગર્ભિત થવા પાત્ર હતો તે સમયે તેને બીજા પક્ષકાર સુધી પહોંચ નહોતી, તો કલમ ૧૧૨ પોતે જ લાગુ પડતી નથી. તેના વિરુદ્ધ, જો સંબંધિત સમયે પક્ષકારોને પરસ્પર પહોંચ હતી, તો કાયદેસરતા સંબંધિત પ્રશ્નનું ભાગ્ય નિશ્ચિત થઈ જાય છે. [પરિચ્છેદ ૧૭, ૨૧ અને ૨૨][૭૩૨–ઈ; ૭૩૫–અ–ડી]

૧.૨ હાલના કેસમાં, પરિવાર અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ પોતાના છૂટાછેડાની અરજામાં સામાવાળાનું જ સ્પષ્ટ કથન એવું છે કે બીજું સંતાન– માસ્ટર 'એક્સ' નો જન્મ ૧૭.૭.૨૦૧૩ના રોજ થયો હતો અને અહીંના અપીલકર્તાના કથિત વ્યભિચારપૂર્ણ વર્તન અંગે સામાવાળાને જાણ માત્ર ૧૪.૯.૨૦૧૬ના રોજ થઈ હતી. સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬ પછી અપીલકર્તા–પત્ની સાથે તેનો કોઈ શારીરિક સંબંધ રહ્યો નથી, એવો સામાવાળાનો દાવો એનો અર્થ એવો થાય છે કે બાળકના ગર્ભાધાનના સમયે તેમજ તે પછીના સંપૂર્ણ ત્રણ વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન પણ તેને પત્ની સુધી ઓછામાં ઓછો પ્રવેશ હતો. તેથી, કલમ ૧૧૨ હેઠળનો નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવો આ કેસમાં વાસ્તવમાં અમલમાં

આવ્યો છે. [પરા ૨૪, ૨૫][૭૩૫–એફ; ૭૩૬–એ–બી]

૧.૩ જે તબક્કે પત્ની બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરી શકે, તે માત્ર ત્યારે જ ઉપજે જ્યારે અદાલત આ નિષ્કર્ષે આવે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપવો જોઈએ. [પરિચ્છેદ ૨૬][૭૩૬–સી]

૧.૪ કાયદામાં પ્રતિકૂળ અનુમાન માત્ર તે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ જ દોરી શકાય છે જે પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઈનકાર કરે. હાથે રહેલા મામલામાં, અપીલકર્તાને દ્વિગુણી ભૂમિકા ભજવવાની છે, અર્થાત્, સામાવાળાની પત્ની તરીકેની અને માસ્ટર એક્સની માતા તરીકેની. જો અપીલકર્તા પોતાને લાભ મેળવવાના હેતુસર કંઈ કરે અથવા કંઈ કરવા ઈનકાર કરે, તો તેના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય. પરંતુ માતા અને કુદરતી સંરક્ષક તરીકે, જો અપીલકર્તા બાળકના હિતો અને કલ્યાણના સંરક્ષણ માટે બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરે, તો તેના વિરુદ્ધ વ્યભિચાર અંગેનું કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય નહીં. બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરીને, તે વાસ્તવમાં બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતોનું જ સંરક્ષણ કરી રહી છે. બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતોના સંરક્ષણ માટે, અપીલકર્તા–પત્નીને પ્રતિકૂળ અનુમાનથી દંડિત નહીં કરવામાં આવે, પરંતુ તેને પ્રશંસા મળવી જોઈએ. કલમ ૧૧૪(એચ)નો આશરો લઈને, સામાવાળી અપીલકર્તાને દ્વિધાસંકટની સ્થિતિમાં મૂકી શકતો નથી. તેથી, જ્યાં માતા બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા ઈનકાર કરે તેવા

મામલામાં કલમ ૧૧૪(એચ) લાગુ પડતી નથી. ડી.એન.એ. પરીક્ષણમાંથી મુખ્ય પરિણામ તરીકે તે બાળકનું પિતૃત્વ બહાર આવે છે, જેને પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવામાં આવ્યું હોય. અનુસંગિક રીતે, એ જ પ્રક્રિયા દ્વારા પત્નીના વ્યભિચારપૂર્ણ વર્તનનું પણ ઉપપરિણામરૂપે સ્થાપન થાય છે. કલમ ૧૧૪માં માત્ર "મે" શબ્દનો જ ઉપયોગ થયો છે, "શેલ" શબ્દનો નહીં. તેથી, કલમ ૧૧૪ હેઠળના ઉદાહરણ (એચ)ના સ્પષ્ટીકરણમાં ઉલ્લેખિત મર્યાદાઓ અદાલતને કોઈ અનુમાન જ ન દોરવા માટે પ્રેરિત કરી શકે. તેથી, સામાવાળાની એ દલીલ કે અહીં માત્ર કલમ ૧૧૪(એચ)નો જ આશરો લેવાયો છે અને કલમ ૧૧૨નો નહીં, તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે. [પરિચ્છેદ ૨૮–૩૨][૭૩૬–એફ–એચ; ૭૩૭–એ–ઈ]

૨. બાળક પર ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ કે નહીં, તે પ્રશ્નનું વિશ્લેષણ માતા–પિતાના દૃષ્ટિકોણથી નહીં પરંતુ બાળકના દૃષ્ટિકોણથી કરવું જોઈએ. બાળકનો ઉપયોગ એ દર્શાવવા માટે પ્યાદા તરીકે કરી શકાય નહીં કે બાળકની માતા વ્યભિચારમાં રહેતી હતી. સામાવાળી પતિને પત્નીના વ્યભિચારી વર્તનને અન્ય પુરાવાઓ દ્વારા સાબિત કરવાનો હંમેશા અધિકાર ખુલ્લો રહે છે, પરંતુ બાળકના ઓળખના અધિકારનો બલિદાન કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. [પરિચ્છેદ ૩૩] [૭૩૭–એફ–જી]

દિપાન્વિતા રોય વિ. રોનોબ્રોતો રોય (૨૦૧૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૬૫ : [૨૦૧૪] ૧૧ એસસીઆર ૫૫૩; શારદા વિ. ધર્મપાલ

(૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૪૯૩ : [૨૦૦૩] ૩ એસસીઆર ૧૦૬; સહારા ઈન્ડિયા રિયલ એસ્ટેટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્ય વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઑફ ઈન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૨) ૧૦ એસસીસી ૬૦૩ : [૨૦૧૨] ૧૨ એસસીઆર ૨૫૬ – ઉલ્લેખિત.

<u>નિર્ણયસંગ્રહ સંદર્ભ</u>

[૨૦૧૪] ૧ એસ.સી.આર. ૧૨૦ ભિન્ન ઠેરવવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૪.૫ (૩)

[૨૦૦૩] ૩ એસ.સી.આર. ૧૦૬ ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૪.૭ (૨)[૧૯૯૩] ૩ એસ.સી.આર. ૯૧૭ ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬

[૨૦૧૦] ૯ એસ.સી.આર. ૪૫૭ પર ફકરા ૬.૨માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૧૯૭૧] ૧ એસ.સી.આર. ૪૯ ફકરા ૬.૨ માં ઉલ્લેખિત

[૨૦૧૪] ૧૧ એસ.સી.આર. ૫૫૩ ભિન્ન ઠરાવવામાં આવ્યો પરા ૭.૪

[૨૦૦૯] ૫ એસ.સી.આર. ૧૦૪૯ પર પરિચ્છેદ ૮.૧માં આધાર રાખવામાં આવ્યો છે

[૨૦૦૧] ૩ એસ.સી.આર. ૭૨૯ પર ફકરા ૮.૭ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૧૯૮૭] ૧ એસ.સી.આર. ૧૦૮૬ પર પેરા ૨૩ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

<u>વિ. રમાસુબ્રમણિયન, ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં.</u>

[૨૦૧૪] ૧૧ એસ.સી.આર. ૫૫૩નો પરિચ્છેદ ૧૯ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૨૦૦૩] ૩ એસ.સી.આર. ૧૦૬ નો પરિછેદ ૨૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

[૨૦૧૨] ૧૨ એસસીઆર ૨૫૬ નો પેરા ૩૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

દીવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : દીવાની અપીલ નં. ૧૩૦૮/૨૦૨૩.

સી.ડબલ્યુ.પી. નં. ૭૦૭૭/૨૦૨૧ માં બોમ્બે સ્થિત ન્યાયિક સત્તાધિકાર ધરાવતી વડી અદાલતના તા. ૨૨.૧૧.૨૦૨૧ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

અપીલકર્તા તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હુઝેફા અહમદી, વકીલો શ્રી સાન્યત લોધા, સુશ્રી આકાશી લોધા, રવિ રઘુનાથ, સંજના.

સામાવાળા તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ કપિલ સિબ્બલ, વકીલો રોહન રાજાદક્ષ, સુશ્રી પર્સિસ અંકલેશ્વરી, શ્લોક ચંદ્ર, વિક્રાંત પચનંદા, સુશ્રી અપરાજિતા જામવાલ, ઋષભ પરીખ, અનુપમ સંભુસ, સુશ્રી અરુણિમા કુમારી, મુકુલ કાત્યાલ, કેશવ ગર્ગ.

અદાલતના ચુકાદાઓ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યા હતા.

નાગરત્ના, ન્યાયમૂર્તિ.

પરવાનગી આપવામાં આવી.

૨. ભારતીય કાયદો આ માન્યતા પર આગળ વધ્યો છે કે માતા–પિતા એવા

વ્યક્તિઓ છે કે જેઓ સંતાનને જન્મ આપે છે અથવા સંતાનને ઔપચારિક દત્તક સ્વીકાર દ્વારા માતા–પિતાપણાની કાનૂની જવાબદારીઓ સ્વીકારે છે. ભારતીય કાનૂની પરિપ્રેક્ષ્ય હેઠળ, પત્નીથી જન્મેલ સંતાનનો પિતા પતિ જ છે એવી મજબૂત ઉપધારણા કરવામાં આવે છે. તેથી, સંતાનના પિતૃત્વ અંગે મજબૂત ઉપધારણા અસ્તિત્વમાં છે. આ ઉપધારણાને માત્ર એવા પુરાવાથી જ ખંડિત કરી શકાય છે જે પતિની કોઈપણ પ્રજનન સંબંધિત ભૂમિકા હોવાની સંભાવનાને અસ્વીકાર કરે, જેમ કે એ દર્શાવીને કે સંભવિત ગર્ભાધાનના સંબંધિત સમયે પતિ અને પત્ની વચ્ચે પરસ્પર સહવાસનો અવકાશ નહોતો. અપ્રાપ્યતાનો પુરાવો ન હોય ત્યારે, જો તેઓ એ સમયે સાથે રહેતા હોય જ્યારે સંતાનનું ગર્ભાધાન થયેલું હોવાની સંભાવના હતી, તો કાયદો પતિનું પિતૃત્વ અંતિમરૂપે સ્થાપિત થયેલું માને છે. પુરાવા દ્વારા આ રીતે ખંડન કરવાની મંજૂરી આપીને કે પતિ જૈવિક પિતા હોઈ જ ન શક્યો હોત, વૈવાહિક ઉપધારણા અપ્રત્યક્ષ રીતે, એક અંશે, માતા–પિતાપણાને જૈવિક પ્રજનન સાથે જોડતી નીતિ પર તેમજ પતિના આનુવંશિક યોગદાનની સંભાવના અંગેની માન્યતા પર આધારિત હતી. આ ઉપધારણા જૈવિક માતા–પિતાપણાની સરખામણીએ સામાજિક માતા–પિતાપણાને રક્ષણ આપે છે. વૈજ્ઞાનિક પુરાવા હવે લગભગ નિશ્ચિતતા સાથે એ જાણવું શક્ય બનાવે છે કે કોઈ પુરુષનું સંતાન સાથે આનુવંશિક સંબંધ છે કે નહીં. પરિણામે,

અદાલતો સમક્ષ વારંવાર એવા પતિઓ આવે છે કે જેઓ નવી પ્રાપ્ત ડી.એન.એ. સાબિતીના આધારે પોતાનું પિતૃત્વ નકારી કાઢવા માંગે છે, ભલે તેઓ લાંબા સમય સુધી સંતાન પ્રત્યે પિતાની સામાજિક ભૂમિકા નિભાવતા આવ્યા હોય. હાલની આ અપીલમાં સંક્ષિપ્ત પ્રશ્ન એ છે કે પિતૃત્વને લગ્નસંબંધ સાથે જોડતી કાયદાની સુવ્યવસ્થિત માન્યતાઓને અદાલત કેવી રીતે ધરાશાયી થતી અટકાવી શકે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે પક્ષકારો આધુનિક આનુવંશિક પ્રોફાઈલિંગની પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરીને આવી ઉપધારણાઓને હટાવવાનો નિયમિત પ્રયત્ન કરતા હોય.

તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ:

૩. હાલનો વિવાદ સામાવાળી–પતિ દ્વારા ૯મી નવેમ્બર, ૨૦૨૦ના રોજ પુણે સ્થિત પ્રિન્સિપલ જજ ફેમિલી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીએ (આંક ૮૪/બી)માંથી ઉદ્ભવે છે, જેમાં અપીલકર્તા–પત્નીને સામાવાળી સાથેના તેના લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બીજા સંતાન માસ્ટર "એક્સ"ને, તેની પિતૃત્વની ખાતરી કરવા હેતુસર, ડીઑક્સિરાઇબોન્યુક્લિક એસિડ પરીક્ષણ ("ડી.એન.એ. પરીક્ષણ" સંક્ષેપમાં) માટે આધીન કરવા બાબતે દિશાનિર્દેશ આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત અરજી સામાવાળી–પતિએ હિંદુ મૅરેજ એક્ટ, ૧૯૫૫ની કલમો ૧૩(૧)(૧) અને (આઇએ) હેઠળ તેની દ્વારા દાખલ

કરાયેલી છૂટાછેડાની અરજીમાં, જે પિટિશન નં. પી.એ. ૬૩૯ ઓફ ૨૦૧૭ છે, તેમાં દાખલ કરી હતી. તે જ અરજી ફૅમિલી અદાલત, પુણે દ્વારા ૧૨મી ઑગસ્ટ, ૨૦૨૧ના આદેશથી મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ બૉમ્બે સ્થિત ન્યાયવ્યવહાર માટેની વડી અદાલતે સિવિલ રિટ પિટિશન નં. ૭૦૭૭ ઓફ ૨૦૨૧માં ૨૨મી નવેમ્બર, ૨૦૨૧ના રોજ આપેલા વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા તેની પુષ્ટિ કરી હતી.

૪. સંક્ષેપમાં જણાવીએ તો, વર્તમાન અપીલ સુધી દોરી લેનાર હકીકતો નીચે મુજબ છે:

૪.૧. અપીલકર્તા અને સામાવાળાનો હિંદુ વિધિ–વિધાન અને રીતરિવાજ મુજબ પુણે ખાતે, ૨૩મી નવેમ્બર, ૨૦૦૫ના રોજ લગ્ન થયો હતો. તેમના પ્રથમ સંતાન, માસ્ટર "વાય", નો જન્મ ૨૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૯ના રોજ થયો હતો. તેમના વૈવાહિક સંબંધના અસ્તિત્વ દરમિયાન, બીજો પુત્ર, નામે, માસ્ટર "એક્સ", નો જન્મ ૧૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ થયો હતો.

૪.૨. ૧લી જૂન, ૨૦૧૭ના રોજ, સામાવાળી–પતિએ અપીલકર્તા–પત્ની વિરુદ્ધ પુણેની કુટુંબ અદાલત સમક્ષ હિંદુ લગ્ન અધિનિયમ, ૧૯૫૫ની કલમો ૧૩(એલ)(આઇ) અને (આઇએ) હેઠળ છૂટાછેડા માટે અરજી નં. પી.એ. ૬૩૯ ઓફ ૨૦૧૭ તથા તેમના બે સંતાનોની કસ્ટડી મેળવવા માટે અરજી નં. પી.ડી. ૧૭ ઓફ ૨૦૧૭ દાખલ કરી હતી. છૂટાછેડાની

અરજીમાં, સામાવાળીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવો આક્ષેપ કર્યો હતો કે અપીલકર્તા-પત્નીનો ક્ષિતિજ બાફણા નામના વ્યક્તિ સાથે વ્યભિચારસભર સંબંધ હતો, અને સામાવાળાને તેની જાણ ૧૪મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૬ના રોજ થઈ હતી, જ્યારે તેણે જોયું કે અપીલકર્તા અને ક્ષિતિજ બાફણા વચ્ચે કેટલાક અંગત સંદેશાઓની આપલે થઈ હતી.

૪.૩. ૯મી નવેમ્બર, ૨૦૨૦ના રોજ, સામાવાળીએ અરજી નં.૮૪/બી તરીકેની એક અરજી પુણેની કુટુંબ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરી હતી, જેમાં અપીલકર્તા-પત્નીને સામાવાળી સાથેના તેના વૈવાહિક સંબંધના અસ્તિત્વ દરમિયાન જન્મેલા બીજા સંતાન માસ્ટર “એક્સ” ને, બાળકના પિતૃત્વનું નિર્ધારણ કરવા હેતુસર, ડીએનએ પરીક્ષણને આધીન કરવા અંગે દિશાનિર્દેશ માગવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત અરજીની વિગતો સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

૧. કે માસ્ટર “એક્સ”, જે સામાવાળી સાથેના તેના લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન અપીલકર્તા-પત્નીથી જન્મેલો બીજો પુત્ર છે, તેનો જન્મ અપીલકર્તા અને ક્ષિતિજ બાફના વચ્ચેના વ્યભિચારજન્ય સંબંધમાંથી થયો હતો.

૨. કે સામાવાળાને ૧૪મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૬ના રોજ, જ્યારે તે અપીલકર્તીનો ફોન ઉપયોગમાં લઈ રહ્યો હતો, ત્યારે જાણવા મળ્યું

કે અપીલકર્તી ક્ષિતિજ બાફના સાથે વ્યભિચારપૂર્ણ સંબંધમાં હતી. કે તે બાબતે સામનો કરવામાં આવતા, અપીલકર્તીએ ક્ષિતિજ બાફના સાથેના વ્યભિચારપૂર્ણ સંબંધની કબૂલાત કરી હતી.

૩. કે સામાવાળા, અપીલકર્તા દ્ધારા પુષ્ટિ કરવામાં આવેલ સત્યને સ્વીકારવા અનિચ્છુક હોવાથી, માસ્ટર "એક્સ" ના પિતૃત્વના પ્રશ્નની વધુ તપાસ કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને તેથી, એક ખાનગી પ્રયોગશાળા ડી.એન.એ. લેબ્સ ઈન્ડિયા ખાતે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવ્યું. તા. ૨૪મી નવેમ્બર, ૨૦૧૬ની ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અહેવાલમાં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું:

"કથિત પિતામાં તે જનકીય ચિહ્નોનો અભાવ છે, જે જૈવિક પિતા દ્ધારા બાળકને આપવાના હોવા આવશ્યક છે. પિતૃત્વની સંભાવના ૦% છે".

૪. તે કે, સામાવાળાને નિશ્ચિત હતું કે માસ્ટર "એક્સ" નો જન્મ અપીલકર્તાના વ્યભિચારપૂર્ણ સંબંધના પરિણામે થયો હતો. જોકે, છૂટાછેડા માટેના આધાર તરીકે અપીલકર્તાની અવિશ્વાસુતા અંગેની પોતાની દલીલને સાબિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવું આવશ્યક હતું, જેનાથી એ ખુલાસો થાત કે સામાવાળા માસ્ટર "એક્સ" ના જૈવિક પિતા નહોતા.

૫. કે, અપીલકર્તાના પક્ષે થયેલી અવિશ્વાસુતાની દલીલ સ્થાપિત

કરવા માટે સામાવાળા ઉપયોગ કરી શકે તેવું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સૌથી વૈધ અને વૈજ્ઞાનિક રીતે સંપૂર્ણ સાધન છે. કે, તેનાં અભાવે સામાવાળા માટે તેણે અરજીઓમાં કરેલા દાવાઓને નિશ્ચિતપણે સ્થાપિત કરવું અશક્ય બનશે.

૬. કે સામાવાળાને તેની અને ક્ષિતિજ બાફ્ના વચ્ચે થયેલી ટેલિફોનિક વાતચીતોનો પ્રવેશ હતો, જેમાં ક્ષિતિજ બાફ્નાએ સામાવાળાએ તેની પત્નીને, અર્થાત્ શ્રી બાફ્નાની પત્નીને, અપીલકર્તા સાથેના તેના ગેરકાયદેસર સંબંધ વિશે જાણ કરવાથી પ્રત્યે પોતાનો રોષ વ્યક્ત કર્યો હતો. કે જ્યારે માસ્ટર “એક્સ” ના પિતૃત્વ અંગે ક્ષિતિજ બાફ્નાને સામનો કરાયો, ત્યારે તેણે એ નકાર્યું નહોતું કે તે બાળક તેનો અને અપીલકર્તાનો જન્મેલો હતો. કે અપીલકર્તાને દૈનિક ડાયરી રાખવાની ટેવ હતી, જેમાં તેણે પોતાના વ્યભિચારપૂર્ણ સંબંધ અંગેના પોતાના વિચારો લખ્યા હતા. વાતચીતની સંવેદનશીલ પ્રકૃતિ અને ડાયરીની સામગ્રીને ધ્યાનમાં રાખીને, સામાવાળાએ, જરૂરી હોય તો, છૂટાછેડાની કાર્યવાહીનું અંતિમ સુનાવણી વખતે રેકોર્ડિંગ, ડાયરી અને અન્ય પુરાવાઓ રજૂ કરવાની અનુમતિ માટે પરિવાર અદાલત સમક્ષ અરજી કરી હતી.

૪.૪. અપીલકર્તાએ જવાબમાં સોગંદનામું દાખલ કરીને, સામાવાળી દ્વારા

માસ્ટર "એક્સ" નો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવા અંગે દિશાનિર્દેશ માંગતી કરવામાં આવેલી અરજીનો વિરોધ કર્યો હતો અને અન્ય બાબતો સાથે આ દલીલ કરી હતી કે, સામાવાળીએ અદાલત તેની વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ કરીને માંગ્યા મુજબ ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ આપે તેવી જરૂરિયાત દર્શાવતો પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ કેસ સ્થાપિત કર્યો નથી.

૪.૫. તા. ૧૨મી ઓગસ્ટ, ૨૦૨૧ ના આદેશ દ્વારા, ફેમિલી અદાલત, પુણેએ સામાવાળી દ્વારા માસ્ટર "એક્સ" નો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવા માંગતી અરજી મંજૂર કરી હતી અને વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે, જો અપીલકર્તા અદાલતના નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જશે, તો તેણી વિરુદ્ધ વ્યભિચારના આક્ષેપોનો નિર્ણય ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એચ) હેઠળ પરિકલ્પિત પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી કરીને કરવામાં આવશે (અહીંથી આગળ સંક્ષિપ્તતા ખાતર "પુરાવા અધિનિયમ" તરીકે ઉલ્લેખિત). ફેમિલી અદાલતના મુખ્ય નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં દર્શાવી શકાય:

૧. કે સામાવાળીએ માસ્ટર "એક્સ"નું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશા–નિર્દેશ મેળવવા હેતુથી અરજી માત્ર અપીલકર્તાના વ્યભિચારને સ્થાપિત કરવાની દૃષ્ટિએ જ દાખલ કરી હતી અને અલ્પવયસ્ક બાળકના પિતૃત્વને નકારવાના હેતુથી નહોતી.

૨. દિ. ૨૪મી નવેમ્બર, ૨૦૧૬ના રોજ ડી.એન.એ. લેબ્સ ઇન્ડિયા દ્વારા જારી કરાયેલ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અહેવાલના પરિશીલન પરથી, પરિવાર અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો કે સામાવાળી માસ્ટર "એક્સ" ના જૈવિક પિતા હોવાની શક્યતા નિષ્કાસિત થઈ ગઈ છે. પરિવાર અદાલતો અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ની કલમ ૧૪ ને ધ્યાનમાં લેતા, ઉક્ત અહેવાલને પુરાવા તરીકે વાંચી શકાય.

૩. ડી.એન.એ. પરીક્ષણના ક્ષેત્રમાં વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ એટલી વિકસિત ન હતી તેવા સમયમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ બનાવવામાં આવી હતી, એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે આ અદાલતે નંદલાલ વાસુદેવ બડવાઈક વિ. લતા નંદલાલ બડવાઈક, (૨૦૧૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૭૬ ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. યદ્દિપ કલમ ૧૧૨ તેમાં નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ થવા પર નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવાની ધારણા ઊભી કરે છે, તો પણ તે ખંડનયોગ્ય છે. જ્યાં કોઈ તથ્યનું સત્ય જાણીતું હોય, ત્યાં કોઈપણ ધારણાની જરૂરિયાત કે અવકાશ રહેતો નથી. તેથી, જ્યારે કાયદા હેઠળ કલ્પાયેલ નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવો અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિના આધારે વિશ્વ સમુદાય દ્વારા સાચો સ્વીકારાયેલ પુરાવો વચ્ચે સંઘર્ષ હોય, ત્યારે પછીનો પુરાવો પહેલાના પુરાવા કરતાં પ્રાધાન્ય પામવો જોઈએ.

૪. કે સામાવાળીએ પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ એવો કેસ સ્થાપિત કર્યો હતો, જે સામાવાળી અને સગીર બાળકના લોહીનાં નમૂનાઓ મેળવી ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો આદેશ આપવા માટે અદાલત દ્વારા વિવેકાધીન સત્તાના ઉપયોગને યથોચિત ઠેરવે છે.

૫. કે અપીલકર્તાના પક્ષે વ્યભિચાર/બેવફાઈના તેના આક્ષેપોને સામાવાળી માત્ર ત્યારે જ સાબિત કરી શકશે, જો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ હાથ ધરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે. કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણના માર્ગ સિવાય, રજૂઆતપત્રોમાં કરવામાં આવેલ નિવેદનોને સામાવાળી દ્વારા સ્થાપિત અને પુષ્ટિ કરવું અશક્ય રહેશે. કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ એ સૌથી વધુ વિધિસંગત અને વૈજ્ઞાનિક રીતે નિર્વિવાદ સાધન છે, જેના દ્વારા પતિ પોતાની બેવફાઈ અંગેની રજૂઆત સ્થાપિત કરી શકે.

૬. કે જો અપીલકર્તા અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશને સ્વીકારે, તો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ દ્વારા સામાવાળીએ તેના વિરુદ્ધ લગાવેલા આક્ષેપોની સત્યતા નિર્વિવાદ રીતે નિર્ધારિત થશે. જો તે અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશનું પાલન કરવા ઇનકાર કરે, તો ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં અભિપ્રેત સ્વરૂપની, ખાસ કરીને તેની દૃષ્ટાંત (એચ) મુજબની, અનુમાન ધારણ કરીને અદાલત દ્વારા આ આક્ષેપો નિર્ધારિત કરવામાં આવશે.

૭. કે, ઉપરોક્ત માર્ગ અપનાવવાથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ વિચારવામાં આવેલ ધારણાને સ્પષ્ટ રીતે ભંગ કર્યા વિના, માત્ર અવિશ્વાસુતાનો પ્રશ્ન જ નક્કી કરવામાં આવશે.

૪.૬. પુણે સ્થિત પરિવાર અદાલતે તા. ૧૨મી ઑગસ્ટ, ૨૦૨૧ના રોજ પારિત કરેલા આદેશથી વ્યથિત થઈ, અપીલકર્તાએ તે જ આદેશને પડકારતાં, અન્યોમાં આ આધાર પર કે પરિવાર અદાલતે આ બાબતની મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ કે ડીએનએ પ્રોફાઈલિંગ માટે દિશાનિર્દેશ આપવા માટે મજબૂત પ્રાથમિક દૃષ્ટિએનો કેસ અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે અને સામાવાળાની ડીએનએ પરીક્ષણ માટેની પ્રાર્થનાને આધાર આપે તેવો કોઈ પુરાવો નહોતો, બૉમ્બે સ્થિત ન્યાયિક વડી અદાલતમાં ૨૦૨૧ની સિવિલ રિટ પિટિશન નં. ૭૭૦૭ તરીકે રિટ અરજી દાખલ કરી. વધુમાં, પરિવાર અદાલતનો આદેશ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલા અનુમાન તથા હિંદુ લગ્ન અધિનિયમ, ૧૯૫૫ની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ હતો અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ બાંયધરી અપાયેલા મૂળભૂત હકોના પણ વિરુદ્ધ હતો.

૪.૭. પડકારિત ૨૨મી નવેમ્બર, ૨૦૨૧ના ચુકાદા દ્વારા વડી અદાલતે અહિંના

અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી ફગાવી દીધી હતી અને ૧૨મી ઑગસ્ટ, ૨૦૨૧ના ફેમિલી અદાલતના આદેશને યથાવત્ રાખ્યો હતો. વડી અદાલતના સંબંધિત નિષ્કર્ષોનો સાર નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

૧. કે સામાવાળીએ માસ્ટર "એક્સ" નો ડીએનએ પરીક્ષણ ડીએનએ લેબ્સ ઈન્ડિયામાં કરાવ્યું હતું અને તે અંગેનો તા. ૨૪મી નવેમ્બર, ૨૦૧૬ નો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો, જેમાં માસ્ટર "એક્સ" ના જૈવિક પિતા તરીકે સામાવાળી હોવાની શક્યતા ૦% હોવાનું જણાવાયું હતું. તેથી, ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ મેળવવા અરજી કરવાની શરણ લેવાની બાબતનો મૂળભૂત આધાર સામાવાળી દ્વારા જ સ્પષ્ટ અને દૃઢ રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૨. અપીલકર્તાના સગીર બાળકનો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપતો આદેશ અપીલકર્તાના કાનૂની અથવા બંધારણીય અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે કે કેમ, તે પ્રશ્ન અંગે, વડી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ હેઠળ ગેરંટી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારો હંમેશા વાજબી પ્રતિબંધોને આધીન હોય છે. આ નિષ્કર્ષ માટે શારદા વિ. ધર્મપાલ, (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૪૯૩ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો કે વૈવાહિક

અદાલતને કોઈ વ્યક્તિને તબીબી પરીક્ષણોમાંથી પસાર થવા માટે નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે અને એવો નિર્દેશ ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ હેઠળ ગેરંટી આપવામાં આવેલી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના ભંગ સમાન ગણાશે નહીં.

૩. કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ વૈધતાના નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવા અંગેની ધારણા માટે જોગવાઈ કરે છે. તથાપિ, આવી ધારણા ખંડનયોગ્ય છે. આવી ધારણાનું ખંડન કરવાની એક રીત એ છે કે સામાવાળીએ દર્શાવ્યા મુજબ મજબૂત પ્રથમદ્રષ્ટિએ કેસનો દાવો કરવો અને તેને સ્થાપિત કરવો.

૪. કે અદાલતે આ હકીકત પ્રત્યે સંવેદનશીલ રહેવું આવશ્યક છે કે તબીબી/ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સિવાય સામાવાળી માટે અરજીઓમાં કરવામાં આવેલ આક્ષેપોને સ્થાપિત કરવું અશક્ય બની રહેત.

૫. કે સામાવાળીએ આપેલા આ નિવેદનનો નોંધ લેતાં કુટુંબ અદાલત પૂરતી સંવેદનશીલ રહી હતી કે પિતૃત્વ પરીક્ષણથી જો એવું સ્થાપિત થાય કે તે માસ્ટર "એક્સ" નો જૈવિક પિતા નથી, તો પણ તે તેને ત્યજી દેશે નહીં. તેમજ, સામાવાળીએ ઉક્ત બાળકની કસ્ટડી માટે પણ પ્રાર્થનાઓ કરી હતી, તેથી ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાની મંજૂરી આપવાથી બાળકના હિતને જોખમમાં મૂકવામાં

આવ્યું નહોતું.

૬. કે જો અપીલકર્તા ફેમિલી અદાલતના નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો અદાલત પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એચ) હેઠળ કલ્પાયેલ સ્વરૂપનો અનુમાન દોરી શકે છે.

૪.૮. ફેમિલી અદાલતના ૧૨મી ઑગસ્ટ, ૨૦૨૧ના વાદગ્રસ્ત આદેશ અને ચુકાદાથી વ્યથિત થઈ, અપીલકર્તાએ વર્તમાન અપીલમાં તેને પડકાર્યો છે.

રજૂઆતો :

૫. અમે અપીલકર્તા–પત્ની તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી હુઝેફા અહમદી અને સામાવાળી–પતિ તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી કપિલ સિબલની દલીલો સાંભળી છે અને નોંધપાત્ર દસ્તાવેજી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યું છે.

૬. પ્રારંભે, શ્રી હુઝેફા અહમદીએ રજૂ કર્યું કે પક્ષકારોના નાની ઉંમરના પુત્રનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો પુણેની ફેમિલી કોર્ટનો નિર્દેશ યથાવત્ રાખવામાં વડી અદાલતે ભૂલ કરી હતી. સામાવાળી સર્વોચ્ચ અદાલતે ગૌતમ કુન્ડુ વિ. સ્ટેટ ઑફ વેસ્ટ બંગાલ, (૧૯૯૩) ૩ એસ.સી.સી. ૪૧૮ માં નિર્ધારિત કરેલી "અતિશય આવશ્યકતા" ની કસોટી

સંતોષવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો, જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય કાયદો વૈધ સંતાનત્વના પક્ષે ઝુકાવ ધરાવે છે અને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ પક્ષકારોના હિતો, જેમાં બાળકના હકોનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમનું સંતુલન સાધ્યા પછી અને માત્ર ત્યારે જ આપવો જોઈએ જ્યારે આવું પરીક્ષણ અતિશય આવશ્યક હોય. વર્તમાન કેસમાં સામાવાળી એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ ટાળી શકાય એવો ન હતો, અને તેથી તે જ કરાવવાનો નિર્દેશ ભૂલભર્યો હતો.

૬.૧. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે સામાવાળીએ પોતાના પુત્રનો ત્યાગ નહીં કરે એવો નિવેદન આપ્યો છે તેવા માત્ર આધાર પર બાળકના હિતને જોખમ ઊભું નહીં થાય એવું અવલોકન કરીને વડી અદાલતે ભૂલ કરી છે. એવું કે, આવા નિવેદનને તેના ઉપરથી જ સાચું માની લેવામાં આવે તોય, તેના જન્મની વૈધતાના અભાવ સાથે સંકળાયેલા સામાજિક પ્રતિકૂળ પ્રભાવોથી (જો કોઈ હોય તો) બાળકનું રક્ષણ કરવા માટે તે પૂરતું નહીં ઠરે, અને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા અંગે કોઈપણ દિશાનિર્દેશ બાળકના હિતના વિરુદ્ધ હશે અને એવો દિશાનિર્દેશ સામાવાળી દ્વારા માત્ર પોતાના હિતોને સુરક્ષિત કરવા માટે, બાળકના હિતનો કોઈ વિચાર કર્યા વગર, માંગવામાં આવી

રહ્યો છે. ત્યારબાદ વધુમાં દલીલ કરવામાં આવી કે ભારતીય કાનૂન વૈધતા તરફ ઝુકે છે તેનું તર્કસંગત કારણ એ છે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ બાળકના ગોપનીયતાના અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ કરશે અને વૈધતા વિષયક કોઈપણ પ્રશ્ન નિર્દોષ બાળક પર મોટા સામાજિક પ્રતિકૂળ પ્રભાવ ઊભા કરશે. વધુમાં, બાળક અને સામાવાળાનો હિતોનું સમતોલન કરવામાં આવે તોય બાળકનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવો યોગ્ય ઠરતો નથી.

૬.૨. શ્રી હુઝેફા અહમદી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે ત્યારબાદ રજૂ કર્યું કે, સામાવાળી સંબંધિત સમયે અનાગમ્યતા દર્શાવતો કોઈપણ મામલો સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો, જેથી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાન ધારણાને ખંડિત કરી શકાય, અને તેથી, બાળકની ડી.એન.એ. પરીક્ષા કરાવવા માટે કોઈ દિશાનિર્દેશ આપી શકાય તેમ નહોતો. વધુમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ની ભાષા અને આ અદાલતના ગૌતમ કુન્ડુ, ભવાની પ્રસાદ જેના વિ. કન્વીનર સેક્રેટરી, ઓડિશા રાજ્ય મહિલા આયોગ, (૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૬૩૩ અને અશોક કુમાર વિ. રાજ ગુપ્તા, (૨૦૨૨) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦ ના નિર્ણયો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષા કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ માંગતી પક્ષકારને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાન

ધારણા સામે અનાગમ્યતા અંગેનું મજબૂત પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ પુરાવું અભિલેખ પર લાવવું આવશ્યક છે. તેમજ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાન ધારણાને ખંડિત કરવા માટે અનાગમ્યતા અંગે સ્પષ્ટ અને સંતોષકારક પુરાવું આવશ્યક છે, જેમ કે પેરુમલ નાદર (મૃત) તેમના વારસદારો દ્વારા વિ. પોન્નુસ્વામી, (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૦૫ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.

૬.૩. વર્તમાન કેસમાં, માસ્ટર "એક્સ" નો જન્મ ૧૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ પક્ષકારો વચ્ચેના વૈવાહિક સંબંધોના ચાલુ રહેલા સમયગાળા દરમિયાન થયો હતો અને સંબંધિત સમયે અપીલકર્તાને સામાવાળી દ્વારા પહોંચ હતી તે બાબતનો સામાવાળી ઇનકાર કરતો નથી.

૬.૪. કે અસ્પષ્ટ સામગ્રીના આધારે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવી શકતો નથી. કે સામાવાળીએ તા. ૨૪મી નવેમ્બર, ૨૦૧૬ના ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અહેવાલ પર આધાર રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જોકે, ઉક્ત ડી.એન.એ. અહેવાલની પ્રામાણિકતા નીચલી અદાલતમાં ચાલનારી કાર્યવાહી દરમિયાન સ્થાપિત થવાની હોય છે અને તેની પ્રામાણિકતા સાબિત થાય તે પહેલાં તેના પર કોઈપણ આધાર રાખવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તે પક્ષકારને (જેમ કે અહીંના

સામાવાળાને), ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ મેળવવા ઇચ્છે ત્યારે, અપ્રમાણિત અહેવાલો રજૂ કરવાની છૂટ આપવાની બરાબરીનું બની રહેશે અને તેનો બાળક પર અત્યંત વિનાશકારી પ્રભાવ પડશે.

૬.૫. સામાવાળાની આ દલીલ અંગે કે સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬ મહિનામાં તે અરજદારના ફોનમાં આવેલા સંદેશાઓ સાથે પરિચિત થયો હતો, જેમાં અપીલકર્તાના પરસ્ત્રીગમન સંબંધિત કૃત્યો પ્રગટ થતા હતા, અપીલકર્તાની તરફથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેની સમર્થનમાં સામાવાળી દ્વારા કોઈ પુરાવો કે સામગ્રી રજૂ કરવામાં આવી નથી અને તેથી તેના પર કોઈ વિશ્વાસ મૂકવામાં આવી શકતો નથી.

૬.૬. માત્ર એટલા માટે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો વૈજ્ઞાનિક રીતે ચોક્કસ હોય છે, એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૨ હેઠળની વૈધતા અંગેની અનુમાનધારણાને ખંડિત કરવા માટે તે નિયમિતરૂપે કરવામાં આવી શકે છે, એવું કહેવું અસંગત રહેશે.

૬.૭. એવું નિવેદિત કરવામાં આવ્યું હતું કે વૈધતાનો પ્રશ્ન વ્યભિચારના આક્ષેપો સાથે અવિચ્છેદરૂપે સંકળાયેલો છે અને માત્ર સામાવાળાની વિનંતિના આધારે તેની સાથે હળવાશથી ચેડાં કરી શકાય નહીં. તેથી, અદાલતો

દ્વારા વૈધતાની કાનૂની ધારણા જાળવી રાખવામાં આવવી જોઈએ.

ઉપરોક્ત રજૂઆતોના આધારે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી હુઝેફા અહમદીએ આ પ્રાર્થના કરી છે કે હાલની અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે અને વડી અદાલતનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો તેમજ પરિવાર અદાલતનો તા. ૧૨મી ઑગસ્ટ ૨૦૨૧નો આદેશ રદ કરવામાં આવે.

૭. બીજી તરફ, સામાવાળી–પતિ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબલે રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને ફેમિલી અદાલતનો તા. ૧૨મી ઑગસ્ટ ૨૦૨૧ નો આદેશ, કેસના તથ્યો તેમજ લાગુ પડતા કાયદાની નિર્વિવાદ મૂલવણીના આધારે પસાર કરવામાં આવ્યા છે, અને તેથી, તેમાં આ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી.

૭.૧. શ્રી કપિલ સિબલે દૃઢપણે રજૂ કર્યું કે વર્તમાન અપીલ કાનૂની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ છે અને તે કાયદાકીય રીતે કે વર્તમાન કેસના તથ્યોના આધારે કોઈ રીતે પણ ગ્રાહ્ય નથી. વધુમાં, વર્તમાન અપીલ બાળકના કલ્યાણના બહાને અપીલકર્તાના વ્યભિચારી વર્તનને ઢાંકવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે.

૭.૨. ફેમિલી અદાલત અને વડી અદાલતના બે સમવર્તી નિષ્કર્ષોની પરિસ્થિતિમાં, આવા નિષ્કર્ષોમાં આ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી, એવી દલીલ કરવા માટે આ અદાલતના ઉદય ચંદ દત્ત વિ. સૈબલ સેન, (૧૯૮૭) સપ્લિ. એસ.સી.સી. ૫૦૬ ના નિર્ણય પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો.

૭.૩. સામાવાળી તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪૧નો ઉલ્લેખ કર્યો અને જણાવ્યું કે વૈવાહિક કાર્યવાહીનો ચુકાદો સર્વસામાન્ય સામે બાધક એવો ચુકાદો હોય છે અને તેથી, પ્રલંબિત છૂટાછેડાની અરજીમાં ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ચુકાદા પર પહોંચવા માટે સત્યને બહાર લાવતું કોઈપણ પુરાવું આ વિષય સાથે સંબંધિત છે અને તેને રેકોર્ડ પર લાવવાની પરવાનગી આપવી જરૂરી છે તથા તેને અવગણવામાં આવી શકતું નથી. મુદ્દો બંને પક્ષકારોના દૃષ્ટિકોણથી ન્યાયસંગત સુનાવણીનો છે.

૭.૪. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ યોગ્ય કિસ્સાઓમાં અદાલતોને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવા માટે અવરોધરૂપ બનશે નહીં. આ બાબત દલીલ કરવા માટે આ અદાલતના દીપાન્વિતા રોય વિ. રોનોબ્રોતો રોય, (૨૦૧૫) ૧

એસ.સી.સી. ૩૬૫ ના નિર્ણય પર નિર્ભરતા મુકવામાં આવી હતી કે તે પ્રકરણમાં આ અદાલતે, એક તરફ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાનધારણા જાળવી રાખતાં, અને બીજી તરફ અદાલતો દ્વારા ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપતી વખતે અનુસરવાની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરી હતી. હાલના કેસમાં પણ સમાન અભિગમ અપનાવવાની મંજૂરી અપાવવી જ જોઈએ.

૭.૫. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે હાલના કેસમાં વ્યભિચારના આક્ષેપોને સ્થાપિત કરવા માટેનો સૌથી મહત્ત્વપૂર્ણ પુરાવાનો ભાગ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ છે અને સંવેદનશીલતા અથવા ગોપનીયતાના આધાર પર તેને બહાર રાખી શકાય નહીં. આ દલીલ માટે આ અદાલતના શાર્દા કેસના નિર્ણય પર નિર્ભરતા મુકવામાં આવી હતી કે તે કેસમાં સ્પષ્ટપણે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે લગ્ન સંબંધિત અદાલત દ્વારા કોઈ વ્યક્તિને ચિકિત્સકીય પરીક્ષણ માટે રજૂ થવાનો આદેશ આપવો, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ કલ્પાયેલ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન ગણાશે નહીં. તેથી, ડી.એન.એ. પરીક્ષણની મંજૂરી આપવા બાબતે અપીલકર્તાની અનિચ્છા અને સંકોચ તેના વિરુદ્ધના વ્યભિચારના આક્ષેપોને સમર્થન આપે છે અને ઉક્ત ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાની આવશ્યકતા ઉજાગર કરે છે.

૭.૬. કે પરિવાર અદાલતે તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા પ્રથમદ્રષ્ટ્યા પુરાવાને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લઈને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપતો આદેશ કર્યો હતો અને વડી અદાલતે પરિવાર અદાલતે કર્યો તે આદેશ યથાવત્ રાખીને યોગ્ય રીતે પુષ્ટિ કરી છે. પરિવાર અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ ખાનગી રીતે કરાયેલા ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલમાં નિર્વિવાદ શબ્દોમાં સગીર બાળકના જૈવિક પિતા તરીકે સામાવાળી હોવાની શક્યતા નકારી કાઢવામાં આવી છે. ઉક્ત અહેવાલ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ માંગતી અરજી રજૂ કરવાની કાર્યવાહીનો આશરો લેવા માટે મજબૂત પાયો મૂકે છે. કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪ હેઠળ, પરિવાર અદાલતોને કોઈપણ અહેવાલ, નિવેદન, દસ્તાવેજો અને માહિતી, જે અદાલતને વિવાદનો અસરકારક રીતે નિરાકરણ લાવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે, તેને ધ્યાનમાં લેવા માટે વ્યાપક સત્તાઓ આપવામાં આવી છે અને તેથી ખાનગી રીતે કરાયેલા ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો અહેવાલ સ્વીકારવામાં પરિવાર અદાલત યોગ્ય હતી.

ઉપરોક્ત નિવેદનોના આધારે, એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે હાલની અપીલમાં કોઈ ગુણવત્તા ન હોવાના તથા કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ હોવાના કારણે તેને નામંજૂર કરવામાં આવે, અને પડકારાયેલ

ચુકાદા તેમજ કુટુંબ અદાલતના આદેશની પુષ્ટિ કરવામાં આવે.

વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ:

સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલને સાંભળ્યા બાદ અને નોંધપોથીનું અવલોકન કર્યા પછી, અમારી વિચારણા માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉદ્ભવે છે:

૧. શું, ફેમિલી કોર્ટ, પુણે અને બોમ્બે સ્થિત વડી અદાલતે, માસ્ટર "એક્સ" નો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવા અંગે દિશાનિર્દેશ આપતાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ ની યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરી છે?

૨. શું, અપીલકર્તા દ્વારા માસ્ટર "એક્સ" ને ડીએનએ પરીક્ષણને આધીન કરવાની દિશાનિર્દેશનું પાલન ન કરવામાં આવ્યાના કારણે, તેની વિરુદ્ધ વ્યભિચારના આક્ષેપો ધારા ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એચ) હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરીને નિર્ધારિત કરી શકાય?

૩. કયો આદેશ?

કાનૂની યોજના:

૮. સરળ અને તાત્કાલિક સંદર્ભ માટે, પુરાવા અધિનિયમની સંબંધિત

જોગવાઈઓ નીચે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

"૪.'નિર્ણાયક પુરાવો'.— જ્યારે આ અધિનિયમ દ્વારા એક હકીકતને બીજી હકીકતનો નિર્ણાયક પુરાવો જાહેર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત, તે એક હકીકતનો પુરાવો થતાં, બીજી હકીકતને સાબિત થયેલી માનશે, અને તેને ખોટી ઠેરવવાના હેતુ માટે પુરાવો આપવામાં આવે તે મંજૂર કરશે નહીં.

x x x

૧૧૨. લગ્નકાળ દરમિયાન જન્મ, વૈધ સંતાનપણાનો નિર્ણાયક પુરાવો. –– એ હકીકત કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાની માતા અને કોઈ પુરુષ વચ્ચે થયેલા માન્ય લગ્નના ચાલુ રહેલા સમયગાળામાં જન્મ્યો હતો, અથવા તે લગ્નના વિઘટન પછી બેસો એંસી દિવસની અંદર, માતા અવિવાહિત જ રહી હોય ત્યારે જન્મ્યો હતો, તે બાબત એ પુરુષનો તે વૈધ પુત્ર છે તેનો નિર્ણાયક પુરાવો ગણાશે, સિવાય કે એવું દર્શાવી શકાય કે લગ્નના પક્ષકારોને, જે કોઈ પણ સમયે તે ગર્ભાધાન પામ્યો હોઈ શકે તે સમયે, એકબીજા સુધી પહોંચ ન હતી.

x x x

૧૧૪. અદાલત અમુક તથ્યોના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરી શકે છે. –– અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરી શકે

છે, જે તેના મત મુજબ બનેલું હોવું સંભાવ્ય લાગે, અને તે માટે કુદરતી ઘટનાઓના સામાન્ય પ્રવાહ, માનવ વર્તન તેમજ જાહેર અને ખાનગી કારોબારની સામાન્ય રીત, તેમના વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો સાથેના સંબંધને ધ્યાનમાં રાખીને.

અદાલત અનુમાન કરી શકે છે ––x x x

(એચ) કે જો કોઈ વ્યક્તિ એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઇનકાર કરે, જેના જવાબ આપવા તે કાયદા દ્વારા બાધ્ય ન હોય, તો એવો જવાબ, જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત; ....”

૮.૧. પુરાવા કાયદા વિષે સરકારના ૨૦મા આવૃત્તિ મુજબ, સમાજમાં આરોગ્ય, શિસ્ત અને શાંતિના હિતમાં, કેટલીક સ્વયંસિદ્ધ અનુમાનો ઉપજાવવાની રહે છે. તેવી જ એક અનુમાન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ પિતૃત્વ અંગેની નિર્ણાયક અનુમાન છે. કલમ ૧૧૨ કાયદાનો એવો નિયમ સમાવે છે કે માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વ દરમિયાન અથવા તેના વિઘટન પછી ૨૮૦ દિવસની અંદર (અર્થાત્ ગર્ભાવસ્થાના અવધિ દરમિયાન) સંતાનનો જન્મ થયો હોય, તો પતિ અને પત્ની વચ્ચે તે સમયમાં, જ્યારે તે સંતાન ગર્ભિત થયું હોઈ શકે, કોઈપણ સમયે પરસ્પર સંસર્ગ નહોતો અથવા હોઈ શક્યો નહોતો, તે વાત પુરાવાથી સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી, તે સંતાન વૈધ છે તેનું “નિર્ણાયક પુરાવું” ગણાશે. આ

જોગવાઈનો હેતુ માન્ય લગ્નમાંથી જન્મેલા સંતાનોને અખંડિત વૈધતા પ્રદાન કરવાનો છે. જ્યારે કાયદેસર વૈવાહિક સંબંધના અસ્તિત્વ દરમિયાન કોઈ સંતાન જન્મે છે, ત્યારે તેનો અર્થ એવો થાય કે માતા–પિતાને પરસ્પર સંસર્ગ હતો. તેથી, આ કલમ કાયદેસર વૈવાહિક સંબંધના અવધિ દરમિયાન સંતાનના વૈધ જન્મના "નિર્ણાયક પુરાવા" વિષે કહે છે.

કલમનો ઉત્તરાર્ધ બાળકના માતા–પિતાને એકબીજા સુધી પહોંચ ન હતી તે બાબતના પુરાવા અંગે છે. તેથી, બાળકના જન્મની કાયદેસરતા અંગેની પૂર્વધારણા તેના વિરુદ્ધના મજબૂત પુરાવાથી ખંડિત કરી શકાય તેવી છે.

કલમ ૧૧૨ના આધારભૂત સિદ્ધાંતનો ઉદ્દેશ્ય તે બાળકના પિતૃત્વ અંગેની અનૌચિત તપાસને અટકાવવાનો છે, જેના માતા–પિતાને સંબંધિત સમયે એકબીજા સુધી "પ્રવેશ" હતો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, એકવાર લગ્નને માન્ય ઠરાવવામાં આવે, ત્યારબાદ તે વૈવાહિક સંબંધમાંથી જન્મેલા બાળકો કાયદેસર હોવાનું મજબૂત અનુમાન ઊભું થાય છે. આ અનુમાનનો ખંડન માત્ર તેના વિરુદ્ધના પ્રબળ, સ્પષ્ટ અને નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવા દ્વારા જ થઈ શકે છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ જાહેર નૈતિકતા અને જાહેર નીતિના અનુમાન પર આધારિત છે, જેમ કે શામ લાલ વિ. સંજીવ કુમાર, (૨૦૦૯) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૫૪ માં દર્શાવાયું છે. કલમ ૧૧૨ લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકને

કાયદેસર માનવાનો કાયદેસરપણાનો અનુમાન ઊભું કરે છે, તેથી જે વ્યક્તિ બાળકના કાયદેસરપણાને પ્રશ્ન કરે છે તેના પર પુરાવાનો ભાર આવે છે.

૮.૨. વધુમાં, "પહોંચ" અથવા "અપહોંચ" નો અર્થ વાસ્તવિક સહવાસ નહીં, પરંતુ યૌન સંબંધ માટેની તકોનું "અસ્તિત્વ" અથવા "અનસ્તિત્વ" એવો થાય છે. કલમ ૧૧૨માં જન્મના સમયબિંદુને નિર્ણાયક પાસા તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવ્યો છે, ગર્ભાધાનના સમયને નહીં. ગર્ભાધાનનો સમય માત્ર એ જોવાના હેતુસર સંબંધિત છે કે પતિને પત્ની સુધી પહોંચ હતી કે નહોતી. તેથી, લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન થયેલો જન્મ વૈધતાનો "નિર્ણાયક પુરાવો" છે, જો સુધી બાળકનું પિતૃત્વ પ્રશ્નમાં મૂકનાર પક્ષ દ્વારા, બાળક ગર્ભિત થઈ શક્યો હોય તે સમયે, "અપહોંચ" સાબિત કરવામાં ન આવે.

૮.૩. આ સંદર્ભમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ માં જણાવ્યા મુજબ, બાળકની કાયદેસરતા સાબિત કરવા સંદર્ભે "નિર્ણાયક પુરાવો" શું છે તે નોંધવું આવશ્યક છે. "નિર્ણાયક પુરાવો" ના અર્થ અંગે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪ નો ઉલ્લેખ કરી શકાય, જેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે એક હકીકતને બીજી હકીકતનો નિર્ણયાત્મક પુરાવો

જાહેર કરવામાં આવે, ત્યારે એક હકીકતનો પુરાવો આપમેળે બીજી હકીકત સાબિત થયેલી ગણાશે, જો કે તે રીતે સાબિત થયેલી હકીકતને ખંડિત કરવાના હેતુસર વિરોધી પુરાવો રજૂ કરવામાં ન આવે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ ને તેની કલમ ૪ હેઠળની "નિર્ણાયક પુરાવો" ની વ્યાખ્યા સાથે સંયુક્ત રીતે વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે માન્ય લગ્ન દરમિયાન જન્મેલું બાળક કાયદેસર સંતાન ગણાશે, સિવાય કે એવું દર્શાવવામાં આવે કે લગ્નના પક્ષકારોને તે સમયે, જ્યારે બાળક ગર્ભિત થયું હોઈ શકે, અથવા લગ્નના વિઘટન પછી ૨૮૦ દિવસની અંદર અને માતા અવિવાહિત રહી હોય તેવી સ્થિતિમાં, કોઈ પણ સમયે પરસ્પર સંપર્ક ન હતો; આવી હકીકત એ બાબતનો નિર્ણયાત્મક પુરાવો છે કે બાળક તે પુરુષનો કાયદેસર પુત્ર છે. સંબંધિત સમયે પરસ્પર સંપર્ક ન હતો તે સાબિત કરીને આ નિર્ણાયક અનુમાનની અસર ટાળી શકાય છે.

૮.૪. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ નો ઉત્તરાર્ધ સૂચવે છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ એ સ્થાપિત કરી શકે કે લગ્નના પક્ષકારોને તેવા કોઈપણ સમયમાં પરસ્પર સહવાસનો અવકાશ ન હતો જ્યારે બાળકનું ગર્ભાધાન થયેલું હોઈ શકે, તો આવા બાળકની વૈધતા નકારી શકાય. એટલે કે, દ્રઢ અને સપ્રમાણ પુરાવા દ્વારા આ સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે ગંભીર રોગાવસ્થા અથવા નપુંસકતા વગેરેના કારણે તેમની વચ્ચે સહવાસ અશક્ય હતો અથવા તે

અવધિ દરમિયાન, જેમાં બાળકનું ગર્ભાધાન થયેલું હોવું જોઈએ, પક્ષકારો વચ્ચે યૌન સંબંધ થવાની કોઈ શક્યતા જ ન હતી. તેથી, સહવાસના અવકાશનો અભાવ સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી વૈધતા અંગેની ધારણા ખંડિત કરી શકાતી નથી.

અતે, જ્યાં પતિ અને પત્ની સાથે સહવાસમાં રહ્યા હોય અને નપુંસકતા સાબિત ન કરવામાં આવી હોય, ત્યાં તેમના વૈવાહિક બંધનમાંથી જન્મેલું બાળક કાયદેસર જન્મેલું હોવાનું નિશ્ચિત અનુમાન કરવામાં આવે છે, ભલે તે જ સમયે પત્ની અવિશ્વાસુ વર્તન માટે દોષિત હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું હોય તો પણ. કોઈ સ્ત્રી વ્યભિચારમાં રહેતી હોવાનો માત્ર હકીકતપ્રમાણે જ બાળકની કાયદેસર જન્મિતતાના પક્ષમાં રહેલ આ નિશ્ચિત અનુમાનને ખંડિત કરવા માટે પૂરતું ગણાશે નહીં. તેથી, ગર્ભાધાનના સમયગાળા દરમિયાન પતિએ પત્ની સાથે સંભોગ કર્યો ન હતો તે અસરનું ક્ષીણ પુરાવા માત્ર વૈવાહિક બંધન દરમિયાન જન્મેલા બાળકની અકાયદેસર જન્મિતતા તરફ સંકેત કરી શકે છે, પરંતુ તે કલમ ૧૧૨ હેઠળની કાયદેસર જન્મિતતાની ધારણાને ઉખેડી શકશે નહીં.

૮.૫. કલમ ૧૧૨ હેઠળનું અનુમાન માત્ર ત્યારે જ દોરી શકાય જ્યારે બાળક કોઈ માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલું હોય, અન્યથા નહીં. “સંપર્ક” અથવા “અસંપર્ક”નો અર્થ શારીરિક સંભોગના સંદર્ભમાં જ લેવો,

એટલે કે, લૈંગિક અર્થમાં અને તેથી, તે સીમિત અર્થમાં જ લેવો. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે બાળક ગર્ભિત થઈ શક્યું હોત તે અવધિ દરમિયાન પતિ દૂર હોય, અથવા વિવિધ કારણોસર નપુંસકતા અથવા અસમર્થતા હોવા કારણે, અથવા પતિના અવસાન પછી સમય વીતી જવાથી, સંપર્ક અશક્ય હોઈ શકે છે. આ રીતે, પતિ–પત્ની સાથે રહેતા હોવા છતાં પણ, પતિ અને પત્ની વચ્ચે અસંપર્ક હોઈ શકે છે. સહવાસ હોવા છતાં અસંપર્કનું એક ઉદાહરણ પતિની નપુંસકતા છે. જો પતિને સંપર્ક હતો, તો પત્ની તરફથી થયેલા વ્યભિચારના આધારે ઔરસતાના અભાવનો નિષ્કર્ષ યોગ્ય ઠરશે નહીં.

૮.૬. તેથી, "પ્રવેશનો અભાવ" વિવાદિત હકીકત તરીકે સાબિત કરવો જરૂરી છે અને તે જ બાબત નિર્વિવાદ સ્વરૂપ ધરાવતા પ્રત્યક્ષ તથા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાથી સ્થાપિત કરી શકાય છે. તેથી, સાથે નિવાસ હોવા છતાં પતિ અને પત્ની વચ્ચે "પ્રવેશનો અભાવ" હોઈ શકે છે. વિપરીત રીતે, વાસ્તવિક સાથે નિવાસના અભાવે પણ પ્રવેશ હોઈ શકે છે.

૮.૭. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ તે સમયે અમલમાં લાવવામાં આવી હતી, જ્યારે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જેવા આધુનિક વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણો તેમજ રાઇબોન્યુક્લિક એસિડ પરીક્ષણો (સંક્ષેપમાં 'આર.એન.એ.')

વિધાનમંડળના વિચારાધીન નહોતાં. જોકે, વાસ્તવિક ડી.એન.એ. પરીક્ષણનું પરિણામ પણ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાનની નિશ્ચિતતામાંથી બહાર નીકળી શકતું નથી. જો ગર્ભાધાનના સમયગાળા દરમિયાન પતિ અને પત્ની સાથે રહેતા હોય, પરંતુ ડી.એન.એ. પરીક્ષણથી એવું પ્રકાશમાં આવે કે બાળક પતિથી જન્મેલું નથી, તો પણ કાયદામાં તેની નિશ્ચિતતા અખંડિત રહેશે. જે બાબત સાબિત થશે તે પત્નીની તરફથી વ્યભિચાર છે; તેમ છતાં, બાળકની વૈધતા કાયદામાં યથાવત્ નિશ્ચિત ગણાશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વ દરમિયાન જન્મેલા બાળકના પિતૃત્વ અંગેનું નિશ્ચિત અનુમાન એ છે કે બાળક પતિનું જ છે અને માત્ર ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલથી તેનો ખંડન થઈ શકતું નથી. જે બાબત ખંડિત કરવા માટે આવશ્યક છે તે એ સમયના અપ્રવેશનો પુરાવો છે, જ્યારે બાળકની ઉત્પત્તિ થઈ શકી હોત, એટલે કે તેના ગર્ભાધાનના સમયે, કમતી દેવી વિ. પોશી રામ, (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૩૧૧ મુજબ.

૯. વિષયનો આગામી પાસો, જે વિચારણા માટે આવશ્યક છે, તે એ છે કે જ્યારે પત્ની બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવાની દિશાનું પાલન કરવા ઈનકાર કરે ત્યારે, તેની વ્યભિચારી વર્તણૂક અંગે કલમ ૧૧૪ ની દૃષ્ટાંત (એચ) ના સ્વરૂપનો પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવામાં આવી

શકે કે નહીં.

૯.૧. કલમ ૧૧૪ મુજબ, અદાલત કોઈ વિશિષ્ટ મામલાના તથ્યોના સંબંધમાં, પ્રાકૃતિક ઘટનાઓના સામાન્ય પ્રવાહ, માનવીય વર્તન તથા જાહેર અને ખાનગી વ્યવહારને ધ્યાનમાં રાખીને, જે કોઈ તથ્ય બન્યું હોવાની શક્યતા હોવાનું તે માને, તેના અસ્તિત્વનું અનુમાન કરી શકે છે. વ્યાપક રીતે કહીએ તો, અનુમાનોના બે વર્ગો હોય છે, અર્થાત્ તથ્યનું અનુમાન અને કાયદાનું અનુમાન. બીજું અનુમાન વધુમાં "કાયદાના ખંડનીય અનુમાનો" અને "કાયદાના અખંડનીય અથવા નિષ્કર્ષાત્મક અનુમાનો" તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે.

અદાલત એવો અનુમાન કરી શકે છે કે જો કોઈ પુરુષ એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઈનકાર કરે, જેનો જવાબ આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવ્યો નથી, તો એવો જવાબ જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તે તેના માટે પ્રતિકૂલ હોત. જે પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે કોઈ વ્યક્તિ કાયદા દ્વારા બાધ્ય નથી, તેની વ્યવસ્થા કલમ ૧૨૧–૧૨૯ માં કરવામાં આવી છે. પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઈનકાર કરવો, સામાન્ય રીતે, તે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ પ્રતિકૂલ અનુમાન કાઢવાનો વાજબી આધાર બને છે, જે પ્રશ્નનો જવાબ ન આપે. જો કોઈ સાક્ષી પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઈનકાર કરે, તો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૮(૪) મુજબ અદાલતને આવા

ઈનકારમાંથી અનુમાન કાઢવાની સત્તા છે. કલમ ૧૪૮(૪) નીચે મુજબ છે:–

" ૧૪૮.અદાલતે નક્કી કરવાનું કે પ્રશ્ન ક્યારે પૂછવામાં આવશે અને સાક્ષીને ક્યારે જવાબ આપવા બાધ્ય કરવામાં આવશે. —

જો એવો કોઈ પ્રશ્ન દાવા અથવા કાર્યવાહી સાથે સંબંધિત ન હોય એવા મુદ્દા અંગે હોય, સિવાય કે જ્યાં સુધી તે સાક્ષીના ચરિત્રને હાનિ પહોંચાડીને તેની વિશ્વસનીયતા પર અસર કરે છે, ત્યાં અદાલત નક્કી કરશે કે સાક્ષીને તેનો જવાબ આપવા માટે બાધ્ય કરવો કે નહીં, અને જો તેને યોગ્ય લાગે, તો અદાલત સાક્ષીને ચેતવણી આપી શકશે કે તે તેનો જવાબ આપવા માટે બંધાયેલો નથી. પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલત નીચે દર્શાવેલ વિચારણાઓનો વિચાર કરશે:—

xxx

(૪) અદાલત, જો તેને યોગ્ય જણાય, તો સાક્ષી દ્વારા જવાબ આપવા કરાયેલા ઈનકારમાંથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકે કે જો જવાબ આપવામાં આવ્યો હોત, તો તે પ્રતિકૂળ હોત."

"મે" શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ એ સૂચવે છે કે અદાલતને એવો અનુમાન કાઢવાનો વિવેકાધિકાર છે અને તે એવું કરવા માટે બંધાયેલ નથી. અદાલતે એવો વિવેકાધિકાર દરેક સ્વતંત્ર

પ્રકરણના તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને વાપરવાનો રહે છે.

૯.૨. એક નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવાના હેતુસર, અદાલત કોઈ તથ્યાત્મક ઉપધારણ પર આધાર રાખી શકે છે, જો સુધી તે ઉપધારણ ખંડિત, દૂર અથવા પ્રતિખંડિત ન કરવામાં આવે. તેમ છતાં, કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એચ) દ્વારા અદાલતને તથ્યોમાંથી નિશ્ચિત અનુમાન કાઢવા માટે પૂરતી વિવેકાધીન સત્તા આપવામાં આવી છે. આ કલમ હેઠળની ઉપધારણ વિવેકાધીન છે અને ફરજિયાત નથી. ઉક્ત જોગવાઈમાં " ઉપધારણા કરી શકે " શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ એ દર્શાવે છે કે ન્યાયની અદાલતોએ વિશિષ્ટ તથ્યોના પ્રભાવનું મૂલવણ કરતાં અને તેમાંથી ઉપધારણ કાઢવી કે નહીં તે નક્કી કરતાં પોતાની સમજ અને અનુભવનો ઉપયોગ કરવો છે.

૧૦. આ તબક્કે, આ અદાલતના દીપાન્વિતા રોયના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી બની શકે, જેમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ અને ૧૧૪ વચ્ચેના પરસ્પર પ્રભાવ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ઉક્ત કેસ સામાવાળી–પતિ દ્વારા વ્યભિચાર અને અવિશ્વાસના આધાર પર શરૂ કરાયેલ છૂટાછેડાની કાર્યવાહીમાથી ઉદ્‌ભવ્યો હતો. સામાવાળાનો કેસ એવો હતો કે જે બાળકના પિતૃત્વ અંગે પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો, તે ગર્ભમાં આવેલો ત્યારે પક્ષકારો સહવાસમાં રહેતા ન હતા અને કોઈ પણ પ્રસંગે

એક જ પથારી વહેંચી ન હતી. સામાવાળીએ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ દ્વારા એ સ્થાપિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો કે ઉક્ત અવધિ દરમિયાન ગર્ભમાં આવેલ પુત્ર વૈવાહિક સંબંધની બહાર જન્મેલો હતો અને તે અપીલકર્તા–પત્નીના અન્ય વ્યક્તિ સાથેના વ્યભિચારી સંબંધના પરિણામે જન્મ્યો હતો, અને પરિણામે અપીલકર્તા–પત્નીની અવિશ્વાસુ વર્તણૂક દર્શાવતો હતો. આ અદાલતે સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન સામાવાળી–પતિએ કરેલી અપ્રાપ્યતાની દલીલનો નોંધ લીધો હતો અને તે અનુસંધાને એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો આ યોગ્ય કેસ ગણાય. વધુમાં, ઉક્ત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, આ અદાલતે સ્વીકાર્યું હતું કે અપીલકર્તા–પત્નીની અવિશ્વાસુ વર્તણૂક અંગેની પોતાની દલીલ સામાવાળી–પતિ માત્ર ડી.એન.એ. પરીક્ષણ દ્વારા જ સ્થાપિત કરી શકે. સગીર બાળકનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાના વડી અદાલતના નિર્દેશને યથાવત રાખતાં, આ અદાલતે ચેતવણી આપી હતી કે જો આવા પરીક્ષણના આદેશને ટાળી શકાય, તો તે ટાળવો જોઈએ, અને બાળકની વૈધતાને જોખમમાં મુકવી ન જોઈએ. ઉક્ત કેસના નિર્ણયના સંબંધિત અંશો નીચે ઉપયોગી રીતે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા છે:

"૧૦. આ અદાલત દ્વારા ભબાની પ્રસાદ જેના (પૂર્વોક્ત), અને નંદલાલ વસુદેવ બડવાઈક (પૂર્વોક્ત), માં આપવામાં આવેલા નિર્ણયોમાંથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, પ્રકરણના તથ્યો અને

પરિસ્થિતિઓના આધારે, આરોપ(ઓ)ની સચ્ચાઈ નિર્ધારિત કરવા માટે, જે સંબંધિત પક્ષકારને સફળતા મળશે કે નિષ્ફળતા આવશે તેના આધાર પૈકીના એક આધાર બને છે, ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો આદેશ આપવો અદાલત માટે પરવાનગીયોગ્ય રહેશે. આ બાબતમાં કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી કે, જો આવા પરીક્ષણનો આદેશ આપવાનું ટાળી શકાય, તો તે ટાળવું જોઈએ. કારણ એ છે કે, જેમ આ અદાલતે વિવિધ ચુકાદાઓમાં અગાઉથી નોંધ્યું છે, બાળકની વૈધતા જોખમમાં મુકવી જોઈએ નહીં.

૧૧. આ કેસમાં જે પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો છે, તે અપીલકર્તા–પત્નીની વાદગ્રસ્ત અવિશ્વાસુતા સંબંધિત છે. સામાવાળી–પતિએ હિંદુ લગ્ન અધિનિયમની કલમ ૧૩ હેઠળ તેના દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીમાંની અવિશ્વાસુતાનો આક્ષેપ કરતાં સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ કથનો કર્યા છે. તેણે અપીલકર્તા–પત્નીને જન્મેલા પુરૂષ બાળકનો પિતા કોણ હતો તેનું નામ પણ જણાવવા સુધી વાત આગળ વધારી છે. અવિશ્વાસુતાના તેના આક્ષેપને સમર્થિત કરવાની પ્રક્રિયામાં જ સામાવાળી–પતિએ કુટુંબ અદાલત સમક્ષ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે અરજી કરી હતી, જેનાથી એ સ્થાપિત થઈ શકે કે અપીલકર્તા–પત્નીને જન્મેલા પુરૂષ બાળકનો

પિતા તે હતો કે નહોતો. સામાવાળી એવું માને છે કે તેના દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપો (અપીલકર્તા–પત્નીની અવિશ્વાસુતા અંગેના)ને સમર્થિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ તેના માટે એકમાત્ર શક્ય માર્ગ છે. અમે તેની સાથે સહમત છીએ. અમારી દૃષ્ટિએ, ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સિવાય, સામાવાળી–પતિ માટે અરજિપત્રમાં કરાયેલા કથનો સ્થાપિત અને પુષ્ટિ કરવી અશક્ય બની રહે. તેથી, ઉપર ઉતારેલ મુજબ વડી અદાલતે આપેલો નિર્દેશ સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતો તે બાબતે અમે સંતોષ પામીએ છીએ. ડી.એન.એ. પરીક્ષણ પતિ પોતાના અવિશ્વાસુતાના આક્ષેપને સ્થાપિત કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકે એવું સર્વાધિક કાનૂની માન્ય અને વૈજ્ઞાનિક રીતે નિખાલસ સાધન છે. સાથે સાથે, સામાવાળી–પતિ દ્વારા કરવામાં આવેલા કથનોનું ખંડન કરવા અને તે અવિશ્વાસુ, વ્યભિચારિણી અથવા બેવફા નહોતી તે સ્થાપિત કરવા માટે પત્ની માટે પણ આ જ સાધનને સર્વાધિક પ્રામાણિક, યથોચિત અને યોગ્ય સાધન તરીકે ગણવું જોઈએ. જો અપીલકર્તા–પત્ની સાચી હશે, તો તે તેમ હોવાનું સાબિત થઈ જશે.

૧૨. જોકે, વડી અદાલતે પસાર કરેલા આદેશને યથાવત્ રાખતાં, અમે

અપીલકર્તા–પત્નીને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાની માંગ કરતી વડી અદાલતના આદેશનું પાલન કરવાની કે તેનો અવગણવા કરવાની છૂટ આપતાં એક અનામત નોંધવી ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ગણીએ છીએ. જો તે વડી અદાલતે આપેલા નિર્દેશને સ્વીકારી લે, તો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ તેના વિરુદ્ધ સામાવાળી–પતિએ મૂકેલા આક્ષેપની સત્યતા અંગે નિર્ણાયક રીતે નિર્ધારણ કરશે. જો તે વડી અદાલતે આપેલા નિર્દેશનું પાલન કરવાનું નકારી કાઢે, તો સંબંધિત અદાલત ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ કલ્પિત સ્વરૂપની અનુમાનધારણા, ખાસ કરીને તેની દ્દષ્ટાંત (એચ) મુજબ, દોરીને તે આક્ષેપનો નિર્ણય કરશે. ઉપર ઉલ્લેખિત કલમ ૧૧૪ તેમજ દ્દષ્ટાંત (એચ) નીચે મુજબ અવતૃત કરવામાં આવે છે:

"૧૧૪. અદાલત અમુક તથ્યોના અસ્તિત્વનો અનુમાન કરી શકે છે – અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વનો અનુમાન કરી શકે છે, જે તેના મતે બન્યું હોવાની સંભાવના હોય, અને તે માટે પ્રાકૃતિક ઘટનાઓના સામાન્ય પ્રવાહ, માનવીય વર્તન તથા જાહેર અને ખાનગી કારોબારના સામાન્ય પ્રવાહને, તે વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો સાથેના તેમના સંબંધને ધ્યાનમાં રાખીને.

દૃષ્ટાંત (એચ) – કે જો કોઈ વ્યક્તિ એવામાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા ઈનકાર કરે કે જેના ઉત્તર આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવેલો નથી, તો એવો ઉત્તર, જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત."

વ્યક્તિગત ગોપનીયતાના અધિકારને શક્ય તેટલી હદ સુધી જાળવવા માટે આ માર્ગ અપનાવવામાં આવ્યો છે; અવશ્ય, ન્યાયના હિતનો બલિદાન આપ્યા વિના. ઉપરોક્ત માર્ગ અપનાવવાથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ પરિકલ્પિત અનુમાનને સ્પષ્ટ રીતે ભંગ કર્યા વિના, માત્ર અવિશ્વાસુ વર્તનનો પ્રશ્ન જ નિર્ધારિત કરવામાં આવશે. તેમ છતાં, જેમ ઉપર અગાઉથી જણાવાયું છે, નિઃસંદેહ વૈધતાનો પ્રશ્ન પણ અનુસંગિક રીતે સંકળાયેલો રહેશે."

૧૦.૧.તેમ છતાં, હાલના કેસના તથ્યોને દીપન્વિતા રોયના કેસના તથ્યોથી ભિન્ન ગણવા આવશ્યક છે. ઉક્ત કેસમાં, સામાવાળી–પતિએ કલમ ૧૧૨ હેઠળના અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે સહવાસનો અભાવ હોવાનું વિશિષ્ટ આવેદન કર્યું હતું. તેણે અવિશ્વાસુ વર્તનનો આક્ષેપ કરતી પોતાની અરજીમાં સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ દાવાઓ કર્યા હતા. તેણે અપીલકર્તા–પત્નીથી જન્મેલા

પુરૂષ બાળાના પિતા કોણ છે તે વ્યક્તિનું નામ પણ દર્શાવ્યું હતું, અને એવો દાવો કર્યો હતો કે સંબંધિત સમયમાં તે અને તેની પત્ની કોઈ પણ પ્રસંગે એક જ શય્યા વહેંચતા નહોતા. તે પૃષ્ઠભૂમિમાં, આ અદાલતે ખાસ કરીને એવું નિષ્કર્ષ નોંધ્યું હતું કે ઉક્ત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અભાવે વ્યભિચાર/અવિશ્વાસુ વર્તનના આક્ષેપો સાબિત કરવું અશક્ય બન્યું હોત. જોકે, હાલના કેસમાં, સામાવાળી–પતિ દ્વારા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળના અનુમાનને ખંડિત કરવા માટે સહવાસના અભાવ અંગે કોઈ આવેદન લેવામાં આવ્યું નથી. વધુમાં, સામાવાળીએ વિશિષ્ટ રીતે એવો દાવો કર્યો છે કે તેની કબજામાં કૉલ રેકોર્ડિંગ્સ/પ્રતિલિપિઓ તથા અપીલકર્તાની દૈનિક ડાયરી છે, જે અપીલકર્તાના અવિશ્વાસુ વર્તન તરફ સંકેત કરશે. તેથી, આ એવો કેસ નથી જેમાં અપીલકર્તાના વ્યભિચાર અંગેનું સત્ય નિર્ધારિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ એકમાત્ર સંભવિત માર્ગ હોય. આથી, હાલના કેસમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળના અનુમાનને ખંડિત કરવા અને માસ્ટર "એક્સ"નું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાની મંજૂરી આપવા માટે પૂરતું સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી.

વધુમાં, તે કેસમાં સત્ય સ્થાપિત કરવા માટે ડી.એન.એ.

પરીક્ષણની અત્યંત આવશ્યકતા ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે એવો નિર્દેશ આપ્યો હતો કે જો તેમાંની અપીલકર્તા–પત્ની ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સંબંધિત અદાલતના નિર્દેશનું પાલન કરવાની ના પાડી દે, તો તેના વિરુદ્ધ વ્યભિચારના આક્ષેપોનો નિર્ધાર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એચ) હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી કરીને કરવામાં આવશે. જોકે, તે કેસમાં કરવામાં આવેલ આવી નોંધને એવો પૂર્વનિર્ણય માનવામાં આવી શકે નહીં, જે દરેક કેસમાં કડક બંધબેસતા ઢાંચાની પદ્ધતિથી લાગુ કરી શકાય, જ્યાં પત્ની ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અંગે અદાલતના નિર્દેશનું પાલન કરવાની ના પાડે.

આ તબક્કે ઉલ્લેખનીય છે કે અનુમાનો તથ્યોના આધારે સ્થાપિત થાય છે, અને અદાલતને કોઈ તથ્યનું અનુમાન કરવું કે ન કરવું તે બાબતમાં વૈકલ્પિક સત્તા પ્રાપ્ત છે. ઉપરોક્ત મુજબ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે દીપન્વિતા રોયના મામલામાં તથ્યો એટલા પ્રબળ હતા કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવો યુક્તિસંગત હતો. ઉક્ત મામલામાં પતિએ અપ્રવેશનો વિશિષ્ટ દાવો લીધો હતો. વધુમાં, અદાલતે સ્વીકાર્યું હતું કે વ્યભિચારનો મામલો સાબિત કરવાનો એકમાત્ર માર્ગ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ હશે. જોકે, વર્તમાન મામલાના તથ્યો ન

તો માસ્ટર "એક્સ"નું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવાની માંગ કરે છે, અને ન તો અપીલકર્તા–પત્નીએ પોતાના પુત્રને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઇનકાર કર્યો હોવાથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ તેના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું યોગ્ય ઠરાવે છે.

બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી, ૯મી આવૃત્તિ અનુસાર, 'ઇન્ફરન્સ'નો અર્થ "અન્ય તથ્યોનું વિચારણ કરીને અને તેમાંથી તર્કસંગત પરિણામ નિષ્કર્ષરૂપે કાઢીને પહોંચવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ" થાય છે.

'પ્રતિકૂળ અનુમાન' નીચે મુજબ સમજાવવામાં આવ્યું છે:

પક્ષકારના નિયંત્રણમાં રહેલા પુરાવા રજૂ કરવામાં તે પક્ષકારની નિષ્ફળતાથી તથ્યનિર્ધારક દ્વારા દોરવામાં આવેલ પ્રતિકૂળ નિષ્કર્ષ. કેટલીક અદાલતો આવા અનુમાનને માત્ર ત્યારે જ મંજૂરી આપે છે જ્યારે તે પક્ષકારની નિષ્ફળતા દુર્ભાવનાને આભારી હોય.

ઉપરોક્ત અર્થ એ પણ સૂચવે છે કે પ્રતિકૂળ હોય કે અન્યથા, અનુમાન દરેક વ્યક્તિગત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના વિચાર પર અદાલત દ્વારા ઉપજાવવાનાં હોય છે. તેથી,

દીપાન્વિતા રોય મામલામાં આ અદાલતનો ચુકાદો ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચવાનો છે.

વર્તમાન કેસમાં, માસ્ટર "એક્સ" ના પિતૃત્વ અંગે કોઈ વિવાદ નથી, કારણ કે દલીલો દરમિયાન પણ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબ્બલે સ્વીકાર્યું હતું કે માસ્ટર "એક્સ" નો જન્મ પક્ષકારોની સતત સહવાસ અવધિ દરમ્યાન થયો હતો અને તેથી માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન થયો હતો. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબ્બલની રજૂઆતોનો મુખ્ય ભાર એ હતો કે જો અહિંની અપીલકર્તા માસ્ટર "એક્સ" ને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા સંમત ન થાય, તો તેના વિરુદ્ધ તેના વ્યભિચારપૂર્ણ જીવન અંગે પ્રતિકૂળ અનુમાન ઉપજાવી શકાય. અહિંની અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કયા સ્વરૂપનું પ્રતિકૂળ અનુમાન ઉપજાવી શકાય? પ્રતિકૂળ અનુમાન માસ્ટર "એક્સ" વૈવાહિક સંબંધ બહાર જન્મેલું બાળક છે અને તેથી ગેરકાયદેસર સંતાન છે, તે બાબત અંગે નથી. જે દલીલ કરવામાં આવી તે એવી હતી કે અહિંની અપીલકર્તાના ભાગે વ્યભિચાર અંગે પ્રતિકૂળ અનુમાન ઉપજાવી શકાય. અમે આ બાબતમાં આવા અભિગમને સ્વીકારી શકતા નથી. માસ્ટર "એક્સ" ના પિતૃત્વનો પ્રશ્ન અહિંની

અપીલકર્તાના ભાગે વ્યભિચારના પ્રશ્નથી સર્વથા અસંબંધિત છે. માસ્ટર "એક્સ" અહિંના પક્ષકારોનું કાયદેસર સંતાન હોવું, અહિંની અપીલકર્તા તરફથી થયેલા વાદગ્રસ્ત વ્યભિચાર સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવતું નથી. તેથી, દીપાન્વિતા રોય મામલામાં આ અદાલતનો ચુકાદો અહિંના સામાવાળાને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી. ઉપરોક્ત કેસ તેના પોતાના તથ્યો પર આધારિત છે અને આ કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં તેને નજિર તરીકે આધારરૂપ માનવામાં આવી શકતો નથી.

વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટેના સાધન તરીકે ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ તકનીકનો ઉપયોગ:

૧૧. વિજ્ઞાનની પ્રગતિ સાથે, ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ ટેકનોલોજી, જે ફોરેન્સિક વિજ્ઞાનનું એક સાધન છે, બાળકના વિવાદિત પિતૃત્વના કેસમાં, બાળકના શરીરના પ્રવાહી અથવા શરીરના તંતુઓમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા ડી.એન.એ.ની તેના માતા–પિતાના ડી.એન.એ. સાથે માત્ર તુલના કરીને જૈવિક પિતૃત્વનો અચૂક પુરાવો આપી શકે છે. પરંતુ, કોઈ ચોક્કસ બાળક કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિથી જન્મેલું છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા માટે હંમેશા ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક નથી, તેમ છતાં,

ગેરકાયદેસર સંતાન હોવાનું આક્ષેપ કરનાર પતિ ઉપર પુરાવાનો ભાર રહે છે. તેને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ અનુસાર સકારાત્મક પુરાવાથી આ નકારાત્મક દલીલ સાબિત કરવી પડે છે કે તેની પત્નીને જન્મેલું બાળક તેનું જનિત નથી.

૧૧.૧. કુટુંબ અદાલતને, નિઃસંદેહ, કોઈ વ્યક્તિને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સહિત તબીબી પરીક્ષણો કરાવવા માટે નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે અને એવો આદેશ, શાર્દા મુજબ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન ગણાશે નહીં. તેમ છતાં, અદાલતે આવી સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર ત્યારે જ કરવો જોઈએ જ્યારે આવું કરવું ન્યાયના હિતમાં સમીચીન હોય અને જ્યારે કોઈ નિર્ધારિત કેસની હકીકતી પરિસ્થિતિ એવો ઉપયોગ કરવાનું સમર્થન કરતી હોય. તેથી, સગીર બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે આધીન કરાવવાનો નિર્દેશ આપતો આદેશ દરેક અને પ્રત્યેક કેસમાં યાંત્રિક રીતે પસાર કરવો જોઈએ નહીં.

૧૧.૨. આ અદાલતે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ સાથે સંબંધિત પ્રશ્નો પર વિચાર કરતાં, માત્ર માગણી કરવામાં આવે એટલા આધારે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ આપવામાં આવે તેવા

અભિગમનો સતત વિરોધ વ્યક્ત કર્યો છે. વધુમાં, પિતૃત્વ નક્કી કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો ઉપયોગ શોધખોળાત્મક અથવા તપાસાત્મક પ્રયોગ તરીકે કરવામાં આવે એવી કાયદાની કલ્પના નથી. પિતૃત્વ સંબંધિત વિવાદિત પ્રશ્નો ધરાવતા મામલાઓમાં કઈ પરિસ્થિતિઓમાં અદાલત દ્વારા ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ આપવામાં આવી શકે, તે નક્કી કરવા માટે આ અદાલતના નીચેના નિર્ણયો અત્યંત માર્ગદર્શક છે:

૧. ગૌતમ કુંડુમાં, આ અદાલતને એ વિચારવાનું જરૂરી બન્યું હતું કે, મૂળભૂત રીતે ભરણપોષણ સંબંધિત વૈવાહિક વિવાદમાં પિતૃત્વ અંગેના વિવાદિત પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે એક સગીર બાળકનો રક્ત પરીક્ષણ કરાવવાનો આદેશ આપી શકાય કે નહીં. ઉક્ત કેસમાં, ત્યાંના અપીલકર્તા–પતિએ બાળકના પિતૃત્વનો ઈનકાર કર્યો હતો અને તે બાળકનો પિતૃ નથી તે સાબિત કરવા માટે બાળકનો રક્ત સમૂહ પરીક્ષણ કરાવવા પ્રાર્થના કરી હતી. તેના કહેવા મુજબ, જો તે બાબત સ્થાપિત થઈ શકે, તો તે ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે નહીં. તે પરિસ્થિતિમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, લગ્નના અસ્તિત્વ દરમિયાન જન્મેલા બાળકની વૈધતા અંગે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨

હેઠળ વ્યક્ત થયેલી ધારણાને યોગ્ય માન આપવું આવશ્યક છે. વૈવાહિક વિવાદોમાં પિતૃત્વ નક્કી કરવા માટે રક્ત પરીક્ષણનો ઉપાય તરીકે આદેશ આપવાની અદાલતોની સત્તા પર ઉક્ત ધારણાનો શું પ્રભાવ પડે છે તે બાબત આ અદાલતે ચર્ચી હતી, અને આવા આદેશો આપતાં અદાલતોને માર્ગદર્શન મળે તે માટે નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો તારવવામાં આવ્યા હતા:

"૨૬. ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી એ બહાર આવે છે:

(૧) કે ભારતમાં અદાલતો સામાન્ય રીતે રક્ત પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપી શકતી નથી;

(૨) જ્યાં આવી પ્રાર્થનાઓ ભટકતી તપાસ કરાવવા માટે કરવામાં આવે છે, ત્યાં રક્ત પરીક્ષણ માટેની પ્રાર્થના સ્વીકારી શકાતી નથી.

(૩) એવી મજબૂત પ્રથમદષ્ટ્યે બાબત હોવી આવશ્યક છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ ઊભી થતી ધારણાને ખંડિત કરવા માટે પતિએ અસંપર્ક સ્થાપિત કરવો આવશ્યક છે.

(૪) અદાલતે રક્ત પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપવાના પરિણામે શું પરિણામો ઊભા થશે તેની સાવધાનીપૂર્વક તપાસ કરવી

આવશ્યક છે; શું તેનો એવો પ્રભાવ પડશે કે બાળકને જારજ સંતાન અને માતાને અચસ્ત સ્ત્રી તરીકે કલંકિત કરવામાં આવશે.

(૫) કોઈપણ વ્યક્તિને વિશ્લેષણ માટે લોહીનો નમૂનો આપવા માટે બળજબરી કરી શકાતી નથી."

૨. ભબાની પ્રસાદ જેના માં, આ અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે બાળકના પિતૃત્વનું નિર્ધારણ કરવા માટે ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવા અંગેનો આદેશ અત્યંત નાજુક અને સંવેદનશીલ પાસું છે. તેથી, આવા પરીક્ષણો માત્ર ત્યારે જ કરાવવા માટે આદેશિત થવા જોઈએ જ્યારે તે સ્પષ્ટ રીતે આવશ્યક હોય. બાળકના પિતૃત્વ સંબંધિત બાબતમાં, જ્યારે પણ એવી વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે, અદાલતે સામાન્ય રીતે અથવા રૂટીન રીતે ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ કરવાનો આદેશ આપવો જોઈએ નહીં. અદાલતે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાનધારણા સહિતના વિવિધ પાસાઓ; આવા આદેશના લાભ અને ગેરલાભ; તથા 'અતિઆવશ્યક જરૂરિયાત'ની કસોટી, એટલે કે એવો પરીક્ષણ કર્યા વિના અદાલત માટે સત્ય સુધી પહોંચવું શક્ય છે કે નહીં, તેનો

વિચાર કરવો પડે છે. વધુમાં એવું પણ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ અદાલત પિતૃત્વનો અંતિમ અને નિશ્ચિત નિર્ધારણ કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો આદેશ માત્ર ત્યારે જ આપી શકે જ્યારે એવો આદેશ માંગનાર વ્યક્તિના પક્ષમાં મજબૂત પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ કેસ હોય.

૩. ઇનાયત અલી વિ. સ્ટેટ ઑફ તેલંગાણા, માનુ/એસસી/૧૫૩૮/ ૨૦૨૨ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન એ હતો કે શું ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમો ૪૯૮અ, ૩૨૩, ૩૫૪, ૫૦૬ અને ૫૦૯ હેઠળના આક્ષેપોના પુરાવાને સુગમ બનાવવા માટે બે સગીર બાળકોનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ અદાલત આપી શકે. અનિરુદ્ધ બોઝ, ન્યાયાધીશ દ્વારા અદાલતે પ્રારંભે જ આ હકીકત નોંધમાં લીધી કે વિવાદ મૂળભૂત રીતે દહેજ સંબંધિત ગુનાઓને લગતો હતો અને ફરિયાદીની સંતાનોની પિતૃત્વની બાબતનો આક્ષેપો સાથે સીધો સંબંધ ન હતો. ત્યાંની ફરિયાદીએ તેના બે સગીર સંતાનોનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ માગ્યો હતો, જેથી તે સ્થાપિત કરી શકે કે તેઓ તેના દેવર સાથેના

બળજબરીયુક્ત સંબંધના પરિણામે જન્મ્યા હતા. ફરિયાદીની વિનંતી નામંજૂર કરતાં, અદાલતે, એવી કાર્યવાહીમાં જેમાં બાળકોની સ્થિતિની તપાસ કરવાની આવશ્યકતા ન હોય, બાળકોને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે આધીન બનાવવાની અદાલતોની સત્તા અંગે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

"હાલની કાર્યવાહીમાં, અમે બે પરિબળોને ધ્યાનમાં લઈ રહ્યા છીએ, જેઓને નીચલી અદાલતે તેમજ પુનર્વિચારક અદાલતે અવગણ્યા હતા. નીચલી અદાલતે માત્ર યાંત્રિક રીતે સામાવાળી નં.૨ ની અરજી મંજૂર કરી હતી, એ પૂર્વધારણા પર કે ડી.એન.એ. ફિંગરપ્રિન્ટ પરીક્ષણ કાયદા હેઠળ માન્ય છે. વડી અદાલતે પણ દીપાન્વિતા રોય વિ. રોનોબ્રોટો રોય [૨૦૧૫ (૧) એસ.સી.સી. ૩૬૫] સહિત વિવિધ સત્તાપ્રમાણોનો ઉલ્લેખ કરીને એ જ આધારે કાર્યવાહી આગળ ધપાવી હતી. આ કેસનું અનુપાતિક સિદ્ધાંત અશોક કુમાર (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયમાં સહ-સમકક્ષ પીઠ દ્વારા પણ પરીક્ષિત કરવામાં આવ્યું હતું.

૭. પ્રથમ પરિબળ, જે અમારા મતે મહત્વપૂર્ણ છે, એ છે કે

અપીલાધીન ચુકાદામાં બાળકોના રક્તના નમૂના લેવા અંગે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તેઓ કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હતા અને સામાવાળી નં.૨ની ફરિયાદમાં તેમનો દરજ્જો તપાસવાનો પણ આવશ્યક પ્રશ્ન ન હતો. આથી તેઓ કાયદેસર પરિણીત માતા–પિતાથી જન્મેલા હોવાની તેમની વૈધતા અંગે શંકા ઊભી થતી હતી અને આવા દિશાનિર્દેશો અમલમાં મુકવામાં આવે તો તેમને વારસાગત અધિકાર સંબંધિત જટિલતાઓનો સામનો કરવો પડી શકે તેવી શક્યતા છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ પણ આ પ્રકારના આક્ષેપો સામે રક્ષણાત્મક આવરણ પ્રદાન કરે છે. ઉક્ત જોગવાઈ આ મુજબ નિર્ધારિત કરે છે:–

"લગ્ન દરમિયાન જન્મ, વૈધતાનો નિશ્ચિત પુરાવો.— કોઈ વ્યક્તિ પોતાની માતા અને કોઈ પુરુષ વચ્ચેના માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વ દરમિયાન, અથવા એવા લગ્ન વિઘટિત થયા પછી બે સો એંસી દિવસની અંદર, માતા અવિવાહિત રહી હોય ત્યારે, જન્મ્યો હતો તે હકીકત એ બાબતનો નિશ્ચિત પુરાવો ગણાશે કે તે વ્યક્તિ એ પુરુષનો વૈધ પુત્ર છે, જો સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે લગ્નના પક્ષકારોને પરસ્પર એવો કોઈ અવકાશ જ ઉપલબ્ધ ન હતો જ્યારે તે

ગર્ભિત થયો હોઈ શકે."

૮. અમારા મત મુજબ, નીચલી અદાલતે તેમજ પુનર્વિચાર અદાલતે ઉક્ત પરિબળને સંપૂર્ણપણે અવગણ્યું હતું અને એમ આગળ વધ્યાં હતા જાણે બાળકો મહત્વની વસ્તુઓ હોય જેમને ફોરેન્સિક વિશ્લેષણ માટે મોકલી શકાય. અમારા મત મુજબ, બીજું પરિબળ, જેને ઉક્ત બે અદાલતો દ્વારા અવગણવામાં આવ્યું હતું, તે એ છે કે સંદર્ભિત કાર્યવાહી માં બાળકોની પિતૃત્વ બાબત વિવાદમાં નહોતી.

૯. ફરીયાદનો સાર સામાવાળી નં.૨ ના સંતાનોના પિતૃત્વ સાથે સંબંધિત નહોતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળના ૧૮૬૦ ની સંહિતાના ગુનાઓ તેના વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા કે નહીં. સામાવાળી નં.૨ ની બે પુત્રીઓનું પિતૃત્વ તે આક્ષેપો માટે ગૌણ પરિબળ છે, જેના આધારે ફોજદારી કેસ અન્યથા સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે. ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે, અમારા મત મુજબ, જે કેસમાંથી આ કાર્યવાહી ઉદ્ભવે છે તે ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલનો વિચાર કર્યા વિના નક્કી કરી શકાય તેમ હતો. આ જ તે તર્ક હતો જે અશોક કુમાર (ઉપરોક્ત)

ના કેસમાં સમકક્ષ ખંડપીઠ દ્વારા વિચારવામાં આવ્યો હતો, જોકે તે એક દિવાણી દાવો હતો. માત્ર એટલા માટે કે કાયદા હેઠળ કોઈ વસ્તુ માન્ય છે, તે નિયમિત રીતે કરાવવામાં આવે તેવો આદેશ આપી શકાય નહીં, ખાસ કરીને જ્યારે તે બાબતનો આદેશ કોઈ વ્યક્તિની શારીરિક સ્વાયત્તતામાં હસ્તક્ષેપકારક બને. તેનું પરિણામ માત્ર આ પ્રશ્ન સુધી મર્યાદિત રહેતું નથી કે એવો આદેશ સાક્ષ્યરૂપે બલાત્કારિત કરાવવાનો પરિણામ લાવશે કે નહીં, પરંતુ તેમાં ગોપનીયતાના અધિકારનો પણ સમાવેશ થાય છે. એવો આદેશ આવા પરીક્ષણોને આધીન કરવામાં આવેલા વ્યક્તિઓના ગોપનીયતાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરશે અને તે બે સંતાનોના ભવિષ્ય માટે પણ હાનિકારક બની શકે છે, જેઓને પણ નીચલી અદાલતના આદેશની પરિધિમાં લાવવા માંગવામાં આવ્યા હતા. ”

(અમારા દ્વારા ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૨. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, કયા સંજોગોમાં સગીર બાળકનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવી શકે તે બાબતે નીચેના સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષરૂપે બહાર પાડવામાં આવી શકે છે:

૧. કે સગીર બાળકની ડી.એન.એ. તપાસ વૈવાહિક વિવાદોમાં નિયમિત રીતે આદેશિત કરવી નહીં. અવિશ્વાસુ વર્તન અંગેના આક્ષેપો ધરાવતા વૈવાહિક વિવાદોમાં ડી.એન.એ. પ્રોફાઈલિંગ દ્વારા પુરાવાનો આદેશ માત્ર તેવી બાબતોમાં જ આપવાનો રહે, જ્યાં આવા દાવાઓ સાબિત કરવાનો અન્ય કોઈ માગ ઉપલબ્ધ ન હોય.

૨. માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકોના ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ માત્ર ત્યારે જ આપી શકાય, જ્યારે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણાને ખંડિત કરવા માટે પૂરતું પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ સામગ્રી ઉપલબ્ધ હોય. વધુમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણાને ખંડિત કરવા માટે અપ્રાપ્યતા અંગે કોઈ દલીલ ઉઠાવવામાં આવી ન હોય, તો ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ આપી શકાય નહીં.

૩. એવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં બાળકનું પિતૃત્વ સીધો વિવાદનો મુદ્દો ન હોય પરંતુ માત્ર કાર્યવાહીને આડકતરી રીતે સંબંધિત હોય, ત્યાં અદાલત દ્વારા યાંત્રિક રીતે બાળકનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપવો ન્યાયસંગત ગણાશે નહીં.

૪. માત્ર એટલા માટે કે પક્ષકારોમાંથી કોઈએ પિતૃત્વના તથ્ય અંગે વિવાદ ઉઠાવ્યો હોય, તેનાથી એવું માનવું નહીં કે વિવાદના નિરાકરણ

માટે અદાલતે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અથવા એવો અન્ય કોઈ પરીક્ષણ કરવાનો નિર્દેશ આપવો જોઈએ.

પક્ષકારોને પિતૃત્વના તથ્યને સાબિત કરવા અથવા અસાબિત કરવા માટે પુરાવા રજૂ કરવા અંગે નિર્દેશિત કરવાના જોઈએ અને માત્ર ત્યારે જ, જો અદાલતને આવા પુરાવાના આધારે અનુમાન કાઢવું અશક્ય લાગે, અથવા વિવાદિત મુદ્દાનો નિરાકરણ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ વિના થઈ શકતું ન હોય, ત્યારે તે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો નિર્દેશ આપી શકે અને અન્યથા નહીં. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, માત્ર અપવાદરૂપ અને હકદાર કેસોમાં, જ્યાં એવો પરીક્ષણ વિવાદના નિરાકરણ માટે અનિવાર્ય બની જાય, ત્યાં જ અદાલત એવો પરીક્ષણ કરાવવા નિર્દેશ આપી શકે.

૫. વ્યભિચાર સાબિત કરવાનો ઉપાય તરીકે ડીએનએ પરીક્ષણો કરવાનો નિર્દેશ આપતી વખતે, અદાલતે તેનાથી વ્યભિચારમાંથી જન્મેલા બાળકો પર પડતા પરિણામો અંગે, જેમાં વારસાગત અધિકાર સંબંધિત પરિણામો, સામાજિક કલંક વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, સચેત રહેવું જોઈએ.

૧૩. વધુમાં, નંદલાલ વસુદેવો બડવાઈક મામલામાં કેસની હકીકતો એવી હતી કે પત્ની તરફના વકીલે વિરોધ ન કરતાં, આ અદાલતે સિરોલોજિકલ

પરીક્ષણ કરાવવા દિશા આપી હતી. તેનો અહેવાલ અભિલેખ પર લાવવામાં આવ્યો, જેમાં જણાવાયું હતું કે અપીલકર્તા–પતિ સગીર બાળકના જૈવિક પિતા નહોતા. સામાવાળી–પત્નીની વિનંતિ પર પુનઃ પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેમાં પણ એ જ પરિણામ પ્રકાશમાં આવ્યું હતું. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ લાગુ પડવાની દલીલ, આ અદાલતના આદેશથી ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યા બાદ અને તેનો અહેવાલ અભિલેખ પર લાવવામાં આવ્યા પછી જ લેવામાં આવી હતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે અદાલતના આદેશથી કરવામાં આવેલા ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો અહેવાલ અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ હોય અને તે બાળકની વૈધતા અંગેના નિશ્ચિત પુરાવાની ઉપધારણા સાથે વિરુદ્ધ હોય, ત્યારે ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલને અવગણાવી શકાય નહીં. તેથી, આ અદાલતે ડી.એન.એ. પરીક્ષણના અહેવાલ પર આધાર રાખ્યો અને ઠરાવ્યું કે અપીલકર્તા–પતિ ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે નહીં. ઉક્ત કેસ અહીંના સામાવાળાનો મામલાને કોઈ સહાયરૂપ થતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે ઉક્ત કેસમાં આ અદાલત એવી પરિસ્થિતિ સામે હતી જેમાં ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો અહેવાલ હકીકતમાં ઉપલબ્ધ હતો અને તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ બાળકની વૈધતા અંગેની નિશ્ચિત પુરાવાની ઉપધારણા સાથે વિરુદ્ધ હતો. જોકે, હાલના કેસમાં આજદિન

સુધી કોઈ સક્ષમ અદાલતના આદેશથી કરવામાં આવેલું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ ઉપલબ્ધ નથી. તેથી, સામાવાળી–પતિએ પ્રથમ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની ઉપધારણાને ખંડિત કરવી જરૂરી રહેશે અને તે બાદ જ માસ્ટર 'એક્સ' ના ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે દિશા માગી શકશે.

૧૪. પિતૃત્વ નિર્ધારિત કરવા માટે રક્ત પરીક્ષણોના પુરાવાત્મક મૂલ્ય અંગેની ચર્ચા રેડન એન્ડ જેક્સન ઑન ડિવોર્સ એન્ડ ફેમિલી મેટર્સ, (૧૯૮૩) ખંડ ૧, પૃષ્ઠ ૧૦૫૪ પર, નીચે મુજબના શબ્દોમાં કરવામાં આવી છે:

...વિવાદના પ્રકાર પર આધાર રાખીને, રક્તના નમૂનાઓને, જ્યારે કુશળ વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણને આધીન કરવામાં આવે છે, ત્યારે ક્યારેક વિવિધ મુદ્દાઓ પર સહાયક પુરાવા પૂરા પાડી શકે છે, જેથી ઉક્ત મામલામાં સ્થાપિત કરાયેલ પિતૃત્વને નકારવામાં આવી શકે. પરંતુ વિચારણીય બાબત એ યથાવત્ રહે છે કે જે પક્ષ સંતાન હોવાનો દાવો કરે છે અને વિરોધી પક્ષ દ્વારા પ્રતિપાદિત માતાપિતાને રક્ત પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા માંગે છે, તેને એવું કરાવવાનો પોતાનો અધિકાર સ્થાપિત કરવો આવશ્યક છે. અદાલતો શિશુના હિતાર્થે રક્ષાત્મક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે. મારા વિચારીને બનેલા અભિપ્રાય મુજબ, કોઈ વાદીને તેના અથવા તેની દાવામાં સહાય

થાય તેવા ગૌણ કારણસર પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપવો અન્યાયી અને અયોગ્ય ગણાય. બાળકને તેની અસમર્થતાને કારણે દુઃખ ભોગવવા દેવું જોઈએ નહીં; હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે તેને તેના હકો પ્રાપ્ત થાય. જો કોઈ મામલામાં અદાલતને માનવાનો કારણ હોય કે રક્ત પરીક્ષણ માટેની અરજી માત્ર અંદાજે તપાસખોળ કરવા સ્વરૂપની છે અથવા કોઈ ગુપ્ત હેતુથી પ્રેરિત છે, તો આવી પ્રાર્થના મંજૂર ન કરવામાં અદાલત ન્યાયસંગત રીતે યોગ્ય ગણાય.

(અમારા દ્વારા ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૫. એ સર્વવિદિત છે કે કોઈ વિવાદમાં પક્ષકાર પર પોતાના દાવાને સમર્થન આપતા પુરાવા રજૂ કરીને પોતાનો કેસ સાબિત કરવાનો ભાર રહે છે. અદાલતે વિવાદના એક પક્ષકારને બીજા પ્રતિસ્પર્ધી પક્ષકારને મદદ કરવા માટે બાધ્ય કરવો નહીં, અશોક કુમાર વિ. મુજબ. તેથી, માત્ર કોઈ પક્ષકારને વ્યભિચારનો પોતાનો કેસ સાબિત કરવામાં સગવડ થાય એટલા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો નિયમિત ધોરણે કરવાનો નિર્દેશ આપવો નહીં.

અદાલતોમાં બાળકોની વૈધતા અંગે તુચ્છ કારણોસર પ્રશ્ન ઊભો ન

કરવામાં આવે તે તેમનો અધિકાર:

૧૬. ભારત દેશમાં મૂળભૂત સ્થિતિ એવી છે કે અનેક કારણોસર, આરોગ્યસંભાળ, જનેટિક પરીક્ષણ માટેની સંમતિ વગેરે મુદ્દાઓ અંગે બાળકો માટે નિર્ણય લેતા વ્યક્તિઓ તરીકે માતા–પિતાને અનુમાનિત કરવામાં આવે છે. આ સ્થિતિના ન્યાયીકરણમાં એનો સમાવેશ થાય છે કે માતા–પિતા પોતાના બાળકોનું ઉછેર કેવી રીતે કરવું તે અંગે અત્યંત વ્યાપક મર્યાદાઓની અંદર નિર્ણય લેવા માટે મુક્ત હોય છે, માતા–પિતા પોતાના બાળકના સર્વોત્તમ હિતમાં વર્તવાની સૌથી વધુ સંભાવના ધરાવે છે એમ માનવામાં આવે છે, બાળકો સામાન્ય રીતે સંપૂર્ણપણે સક્ષમ નિર્ણયો લેવા માટેની ક્ષમતા ધરાવતા નથી તેથી અન્ય કોઈએ તે કરવા જ પડે, અને રાજ્યનો હસ્તક્ષેપ ભાગ્યે જ યોગ્ય હોય છે. જનેટિક માહિતીનો વ્યાપક અર્થ એ રીતે સમજવામાં આવે છે કે તે વ્યક્તિના મૂળ સ્વરૂપ પર પ્રકાશ પાડે છે, અને તે તે કોણ છે તેના અતિમૂલભૂત કેન્દ્ર સુધી પહોંચે છે. આવી પ્રકારની અંતરંગ, વ્યક્તિગત માહિતી, જેને અમારા સમાજમાં એટલું ઉચ્ચ મૂલ્ય આપવામાં આવે છે, તે જ ચોક્કસ બાબત છે જેને કાયદો ગોપનીયતાના અધિકારમાં સુરક્ષિત કરે છે, અને આ અધિકાર બાળકો સુધી પણ વિસ્તરે છે.

૧૭. વધુમાં, કાયદાની અદાલત સમક્ષ બાળકોની કાનૂની સંતાનતા પર નિરર્થક

રીતે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં ન આવે તેવો અધિકાર તેમને છે. આ ગોપનીયતાના અધિકારનું એક આવશ્યક લક્ષણ છે. તેથી અદાલતો માટે એ માન્ય રાખવું આવશ્યક છે કે બાળકોને ભૌતિક વસ્તુઓ સમાન ગણવામાં ન આવે અને તેમને ફોરેન્સિક/ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન ન બનાવવામાં આવે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેઓ છૂટાછેડાની કાર્યવાહી ખાતે પક્ષકારો ન હોય. એ અત્યંત આવશ્યક છે કે બાળકો પતિ–પત્ની વચ્ચેની લડાઈનું કેન્દ્રબિંદુ ન બને.

બાળકના અધિકારો અંગેના કન્વેન્શન હેઠળ બાળકોના ખાનગીપણાના, સ્વાયત્તતાના અને ઓળખના અધિકારો:

૧૮. ૧૯૮૯ માં, સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંગઠને બાળકોને વિશેષ સુરક્ષા પ્રદાન કરવાની દૃષ્ટિએ બાળકના અધિકારો અંગેનું કન્વેન્શન તૈયાર કર્યું હતું અને એવી ઘોષણા કરી હતી કે “બાળપણને વિશેષ કાળજી અને સહાય મેળવવાનો હકદાર છે.” આ ઘોષણા, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એ માન્ય રાખે છે કે બાળકના વ્યક્તિત્વના પૂર્ણ અને સુસંગત વિકાસ માટે તેનું ઉછેર કુટુંબના વાતાવરણમાં, આનંદ, પ્રેમ અને સમજણના માહોલમાં થવું જોઈએ. આ ઘોષણા આગળ વધીને કુટુંબના મહત્ત્વ પર ભાર મૂકે છે, કારણ કે તે “સમાજનું મૂળભૂત સમૂહ અને તેના તમામ સભ્યો, અને ખાસ કરીને બાળકોના વિકાસ અને કલ્યાણ માટેનું સ્વાભાવિક પર્યાવરણ” છે.

૧૯. સંમેલનનો અનુચ્છેદ ૧૯ બાળકોને હિંસા, ઉપેક્ષા અને દુર્વ્યવહારના તમામ સ્વરૂપોથી સુરક્ષા આપે છે; અનુચ્છેદ ૨૪(૩) બાળકના આરોગ્યને હાનિકારક એવી પરંપરાગત પ્રથાઓ સામે બાળકોને સુરક્ષા આપે છે; અને અનુચ્છેદ ૩૭ યાતના તથા ક્રૂર, અમાનવીય અને અપમાનજનક વર્તન સામે બાળકોને સુરક્ષા આપે છે. આ જોગવાઈઓને પૂરક તરીકે, બાળકને ખાનગીપણાનો અધિકાર પણ પ્રાપ્ત છે, જે બાળકની દૈહિક અને માનસિક અખંડિતતા સુધી વિસ્તરે છે. મહત્ત્વપૂર્ણ રીતે, બાળકની દૈહિક અખંડિતતાના એવા ભંગો, જે યાતના અથવા ક્રૂર, અમાનવીય અને અપમાનજનક વર્તનની કસોટી સુધી પહોંચે છે, તેવા વર્તન ઉપરના નિરપવાદ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં લેતાં, કદીપણ ન્યાયસંગત ઠરી શકતા નથી. તેથી, આ પ્રતિબંધનો ભંગ હંમેશા બાળકના ખાનગીપણાના અધિકારના ભંગ સમાન ગણાશે. તેમ છતાં, જ્યાં બાળકની દૈહિક અને/અથવા માનસિક અખંડિતતામાં એવો હસ્તક્ષેપ થયો હોય કે જે યાતના અથવા ક્રૂર, અમાનવીય અને અપમાનજનક વર્તનની કસોટી સુધી પહોંચતો ન હોય, ત્યાં ખાનગીપણાના અધિકારનું અવશિષ્ટ પ્રયોગક્ષેત્ર રહે છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં પ્રશ્ન એ બની રહે છે કે બાળકની અખંડિતતામાં થયેલો હસ્તક્ષેપ કાયદેસર અને મનમાનીરહિત છે કે નહીં.

૨૦. સંમેલન, કલમ ૫ દ્વારા, સંતાનોના ઉછેર સંબંધે માતા–પિતાના અધિકારોને સ્થાન આપે છે અને તેનું રક્ષણ કરે છે. જોકે, માતા–પિતાની ઇચ્છાઓ પ્રત્યે દર્શાવાતું આ માન, આ કડક શરતને આધીન છે કે આવા અધિકારોનો ઉપયોગ બાળકને માર્ગદર્શન અને સહાયતા પૂરી પાડવાના હેતુસર કરવામાં આવે. તેથી, જ્યાં સુધી કોઈ માતા અથવા પિતા નિષ્પક્ષ પુરાવાના આધારે આ દર્શાવી ન શકે કે બાળકની દૈહિક અખંડિતતામાં કરવામાં આવતો હસ્તક્ષેપ બાળકના આરોગ્ય અને વિકાસને લાભ પહોંચાડવા માટે અભિપ્રેત છે, ત્યાં સુધી એવો હસ્તક્ષેપ ન્યાયસંગત ગણાશે નહીં. બાળકના ગોપનીયતાના અધિકાર અથવા દૈહિક અખંડિતતામાં કોઈપણ હસ્તક્ષેપને ન્યાયસંગત ઠરાવવાનો હોય, તો તે સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે કે ઉપાય અને હેતુ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવતો નિષ્પક્ષ પુરાવો અસ્તિત્વમાં છે; તેમજ એવો કોઈ વાજબી રીતે ઉપલબ્ધ વિકલ્પ નથી, જે બાળકના અધિકારમાં થતા હસ્તક્ષેપને ન્યૂનતમ કરી શક્યો હોત. સંમેલનમાં ઉલ્લેખિત ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોનો વર્તમાન કેસના તથ્યો પર અમલ કરતાં, અમે આ સ્વીકારી શકતા નથી કે અપીલકર્તા–પત્નીની તરફથી વ્યભિચાર સાબિત કરવાના સાધન તરીકે બાળકનો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવું, સંમેલન હેઠળ આવશ્યક હોય તે મુજબ, બાળકને માર્ગદર્શન અને સહાયતા પૂરી પાડવાના દૃષ્ટિકોણથી છે. વધુમાં, આવા કેસમાં બાળકની દૈહિક અખંડિતતામાં હસ્તક્ષેપ

ન્યાયસંગત ઠરી શકે તેમ નથી, કારણ કે ડીએનએ પરીક્ષણ માટે સામાવાળાની વિનંતી અને બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતો વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી.

૨૧. બાળક માટે ગોપનીયતાની કલ્પના પુખ્ત વયના વ્યક્તિની ગોપનીયતાની કલ્પનાને સમકક્ષ ન હોઈ શકે. જોકે, બાળકોની વિકાસમાન ક્ષમતાને માન્યતા આપવામાં આવી છે અને આ કરાર એ વાતને સ્વીકારે છે કે બાળકો સહિત વ્યક્તિઓને તેમની પોતાની વ્યક્તિગત સીમાઓ પર તથા તેઓ અન્ય લોકોની સરખામણીમાં પોતાને કેવી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે તેનાં સાધનો પર નિયંત્રણ હોય છે. માત્ર બાળક હોવાના કારણે, પોતાના સ્વત્વની સમજને પ્રભાવિત કરવાની અને તેને સમજવાની આ હકદારીથી બાળકોને વંચિત રાખી શકાય નહીં. વધુમાં, કરારનો અનુચ્છેદ ૮ બાળકોને તેમની ઓળખ જાળવી રાખવાનો સ્પષ્ટ અધિકાર આપે છે. માતાપિતૃત્વની વિગતો બાળકની ઓળખનો એક ગુણધર્મ છે. તેથી, બાળકના માતાપિતૃત્વ વિષે લાંબા સમયથી સ્વીકારાતી ધારણાઓને કાયદાની અદાલતો સમક્ષ હલકાઈપૂર્વક પડકારવામાં આવવી જોઈએ નહીં.

બાળકના શ્રેષ્ઠ હિત:

૨૨. "માનવજાત બાળકને પોતાને પાસે આપવાનું જે શ્રેષ્ઠ છે તે આપવાની

ઋણી છે” આ વાક્યપ્રયોગ સ્પષ્ટ રીતે બાળકો પ્રત્યે અમારી ફરજો પર ભાર મૂકે છે, અને તે તેમને માનવજાત આપી શકે તેમાંથી શ્રેષ્ઠ મેળવવાનો હકદાર બનાવે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે બાળકોને સંબંધિત કાર્યવાહીમાં બાળકના હિતને પ્રાથમિક વિચારણા આપવામાં આવવી જોઈએ. આ વિચારને બાળકના અધિકારો અંગેના કન્વેન્શનની કલમ ૩ માં અસરકારક રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જે નીચે મુજબ છે:

બાળકોને સંબંધિત તમામ કાર્યવાહીઓમાં, ભલે તે જાહેર અથવા ખાનગી સામાજિક કલ્યાણ સંસ્થાઓ, કાયદાની અદાલતો, વહીવટી સત્તાધિકારીઓ અથવા વિધાનિક મંડળો દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હોય, બાળકના સર્વોત્તમ હિતોને પ્રાથમિક વિચારણા આપવામાં આવશે.

૨૨.૧ સંતાનના પિતૃત્વના નિર્ધારણ માટે સંતાનનો રક્ત પરીક્ષણ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી એવા બે અંગ્રેજી ચુકાદાઓ રે એલ., (૧૯૬૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૨૦ અને બી. (બી.આર.) વિ. બી. (જે.), (૧૯૬૮) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૧૦૨૩ માં અહેવાલિત થયેલા છે. તેમ છતાં, રે એલ. માંનો નિર્ણય એ તર્કના આધારે આપવામાં આવ્યો હતો કે જો રક્ત પરીક્ષણથી સંતાનના શ્રેષ્ઠ હિતની સેવા થતી હોય, તો તે માટે દિશાનિર્દેશ આપી શકાય. પરંતુ લોર્ડ ડેનિંગ, એમ.આર., એવો મત ધરાવતા હતા કે પિતૃત્વ સંબંધિત પ્રશ્નો ધરાવતા કેસોમાં પણ, અથવા

એવી કાર્યવાહીમાં પણ જ્યાં સંતાનના શ્રેષ્ઠ હિતમાં તેના પિતૃત્વનો એક રીતે કે બીજા રીતે નિરાકરણ થવું આવશ્યક હોય, ત્યાં રક્ત પરીક્ષણનો આદેશ આપી શકાય. પરંતુ, એ જ નિર્ણયમાં, વિલ્મર, એલ.જે. અને ડેવોઝ, એલ.જે. એ કસ્ટોડિયલ અધિકારક્ષેત્ર સિવાયની કાર્યવાહીમાં રક્ત પરીક્ષણ બાબતે લોર્ડ ડેનિંગ, એમ.આર.ના મત અંગે પોતાની અનામતો વ્યક્ત કરી હતી.

તથાપિ, બી. (બી.આર.) ના પરવર્તી નિર્ણયમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પિતૃત્વના પ્રશ્ન અંગે અથવા ખરેખર અન્ય કોઈપણ પ્રશ્ન અંગે, જ્યારે આવું કરવું બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતમાં હોય ત્યારે, વડી અદાલતનો ન્યાયાધીશ રક્ત પરીક્ષણ કરવાનો આદેશ આપી શકે છે.

૨૨.૨ આ અદાલતે સંતાનના શ્રેષ્ઠ હિતના સિદ્ધાંતનો સતત અવલંબ કર્યો છે, વિશેષ કરીને, સંતાનોની કસ્ટડી સંબંધિત વિવાદોમાં.

૨૨.૩. જો ડી.એન.એ. પરીક્ષણમાં ગેરકાયદેસર સંતાનપણું અંગેનો નિષ્કર્ષ બહાર આવે, તો તે ઓછામાં ઓછું સંતાનના મન પર માનસિક રીતે પ્રતિકૂળ અસર કરે છે, એ નિર્વિવાદ છે. તે માત્ર સંતાનના મનમાં ગૂંચવણ જ પેદા કરી શકે એવું નથી, પરંતુ વાસ્તવિક પિતા કોણ છે તે જાણવા માટેની શોધ પણ ઊભી કરી શકે છે અને એવી વ્યક્તિ પ્રત્યે મિશ્ર

ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરી શકે છે જેણે સંતાનનું લાળન–પાલન કર્યું હોય પરંતુ જે જૈવિક પિતા ન હોય. પોતાના પિતા કોણ છે તેની અજાણ સંતાનમાં માનસિક આઘાત સર્જે છે. કોઈ કલ્પના કરી શકે કે જૈવિક પિતાની ઓળખ જાણવા આવ્યા પછી કિશોર મન પર કેટલો વધુ આઘાત અને તાણ પડશે. જે કાર્યવાહી સર્વસમક્ષ પ્રભાવ ધરાવતી હોય છે તેની અસર માત્ર સંતાન પર જ નહીં પરંતુ માતા અને સંતાન વચ્ચેના તે સંબંધ પર પણ વાસ્તવિક રીતે પડે છે, જે અન્યથા અતિ ઉન્નત હોય છે. એવું કહેવાયું છે કે સંતાનના માતા–પિતાની વચ્ચેનો સંબંધ ગેરકાયદેસર હોઈ શકે, પરંતુ આવા સંબંધમાંથી જન્મેલ સંતાન તેના કપાળ પર ગેરકાયદેસર સંતાનપણાની મુદ્રા લઈને ફરી શકતું નથી, કારણ કે તેના જન્મમાં તેનું કોઈ યોગદાન હોતું નથી. એક નિર્દોષ સંતાનને તેની પિતૃત્વ ઓળખ શોધવા માટે માનસિક આઘાત, અતિશય તાણ અને તણાવને વશ કરી શકાય નહીં. આ જ કારણ છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨, કલમના બીજા ભાગમાં જોગવાઈ કરેલ પ્રતિખંડનના અધિકારને આધિન રહી, સંતાનના પિતૃત્વ અંગે નિશ્ચિત અનુમાન વિષે જોગવાઈ કરે છે.

આજના વિશ્વમાં, કોઈ બાળકના હકો પર અતિક્રમણ કરવા માટે, તે બાળકના પિતૃત્વનો દાવો કરવાની હરીફાઈ પણ થઈ શકે છે, ખાસ કરીને જો એવું બાળક મિલ્કત અને સંપત્તિથી સમૃદ્ધ હોય. માત્ર બાળકના પિતૃત્વ અંગે શંકા વ્યક્ત કરીને, વસીયતમાં બાળકને બાકાત રાખવાની

જોગવાઈઓ પણ હોઈ શકે છે અથવા જતનભથ્થું કે જીવનનિર્વાહ અને શિક્ષણના ખર્ચની ચૂકવણી જેવી માતા–પિતાની ફરજોનું પાલન ટાળવાનો પ્રયાસ પણ થઈ શકે છે.

ઘણા કેસોમાં, જ્યાં એવો કોઈ શંકાનો અવકાશ જ ઊભો થઈ શકતો નથી, ત્યાં પણ આ બાળકની માતાના શીલ અંગે શંકા ઊભી કરે તેવી સ્થિતિ સર્જી શકે છે. પરિણામે, બાળકની માતાની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ સમાજમાં જોખમમાં મુકાઈ જાય. જે સ્ત્રી બાળકની માતા છે, તેના માટે સર્વોપરી મહત્વની બાબત એ છે કે તે પોતાના શીલનું તેમજ પોતાના ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠાનું રક્ષણ કરે, કારણ કે તે દ્વારા તે પોતાના બાળકના ગૌરવનું પણ સંરક્ષણ કરે છે.

કોઈપણ સ્ત્રીને, વિશેષ કરીને જે વિવાહિત હોય, તેણે જન્મ આપેલા બાળકના પિતૃત્વ અંગેની તપાસ માટે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે, મજબૂત અને દૃઢ પુરાવા દ્વારા તે અનુમાનનું ખંડન ન થાય ત્યાં સુધી, સામનો કરાવવામાં આવી શકતી નથી. કલમ ૧૧૨ ખાસ કરીને લગ્નકાળ દરમિયાન બાળકના જન્મ વિશે કહે છે અને વૈધતા અંગે નિશ્ચિત અનુમાન ઊભું કરે છે. કલમ ૧૧૨ એ લગ્નની સંસ્થા, અર્થાત્ માન્ય લગ્ન,ને એવા લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકોને વૈધતા પ્રદાન કરવા માટે માન્યતા આપી છે.

માન્ય લગ્નની બહાર જન્મેલા બાળકો અંગે, સંબંધિત પક્ષકારોના

સ્વીય કાયદાનો અમલ થશે. પરંતુ લગ્નસમાન સ્વરૂપના સંબંધમાંથી જન્મેલા બાળકોના કિસ્સાઓમાં, અને જ્યારે માતા–પિતા ગૃહસંબંધમાં હોય ત્યારે, અથવા યૌન આક્રમણના પરિણામે જન્મેલા બાળકોના કિસ્સાઓમાં, અથવા પ્રસંગોપાત સંબંધમાં રહેલા લોકોમાંથી જન્મેલા બાળકોના કિસ્સાઓમાં, અથવા યૌન અનુગ્રહ આપવા માટે બળજબરી કરાયેલા અથવા તેના માટે વશ કરાયેલા લોકોમાંથી જન્મેલા બાળકોના કિસ્સાઓમાં, તેમની ઔરસતા સંબંધિત પ્રશ્ન જટિલ બની જાય છે અને ગંભીર છે.

પિતૃત્વની શોધમાં કોઈ બાળક ખોવાઈ જવું જોઈએ નહીં. પોતાના પિતૃત્વ વિશે જાણવાની શોધમાં અમૂલ્ય બાળપણ અને યુવાની વેડફાઈ જવા દેવામાં આવી શકે નહીં. તેથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ નો તે હિતકારી હેતુ, જે માન્ય લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન જન્મેલા બાળકોને વૈધતા પ્રદાન કરે છે, જોકે તેનો સામાવાળા દૃઢ અને સશક્ત પુરાવાથી ખંડિત કરી શકાય છે, તેને જાળવી રાખવો આવશ્યક છે.

આજના બાળકો નાગરિકો છે અને રાષ્ટ્રનું ભવિષ્ય છે. માતા અને પિતા બન્નેના પ્રેમ અને સ્નેહથી સ્નાત એવા બાળકનો આત્મવિશ્વાસ અને આનંદ, એવા બાળકથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હોય છે જેને માતા–પિતા નથી અથવા જેમણે માતા કે પિતામાંથી કોઈ એકને ગુમાવ્યા છે, અને તેથી પણ વધુ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ સ્થિતિ તો એવા બાળકની છે જેના પિતૃત્વ અંગે

કોઈ દઢ કારણ વિના શંકા ઉઠાવવામાં આવે છે. જે બાળકના પિતૃત્વ અને પરિણામે તેની વૈધતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે, તેની દયનીય સ્થિતિ ગૂંચવણના ભવરમાં ધકેલાઈ જાય છે; અને જો અદાલતો અત્યંત ન્યાયસંગત અને સાવચેત રીતે પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં પૂરતી સાવચેત તથા જવાબદાર ન રહે, તો આ ગૂંચવણ વધુ વિકટ બની શકે છે.

વધુમાં, પિતૃત્વને ઘેરતા પ્રશ્નો બાળકની ઓળખ પર મહત્ત્વપૂર્ણ અસર કરે છે. નિયમિત રીતે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો આદેશ આપવો, ખાસ કરીને એવા કેસોમાં જ્યાં પિતૃત્વનો મુદ્દો હાથ ધરવામાં આવેલા વિવાદ માટે માત્ર આનુષંગિક હોય, તે કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં બાળકને ઓળખના સંકટનો ભોગ બનવામાં પણ યોગદાન આપી શકે છે. આ બાબતનું પણ ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે કે કેટલાક બાળકો, ભલે તેઓ લગ્નના અસ્તિત્વકાળ દરમિયાન અને સંતાન પ્રાપ્ત કરવા માટે દાંપત્ય દંપતિની ઈચ્છા અને સંમતિથી જન્મેલા હોય, તેમ છતાં તેઓ શુક્રાણુદાન સંકળાયેલી પ્રક્રિયાઓ દ્વારા ગર્ભિત થયા હોઈ શકે છે, જેમ કે ગર્ભાશયાંતર્ગત નિષેચન (આઈ.યુ.આઈ.), પ્રયોગશાળાંતર્ગત નિષેચન (આઈ.વી.એફ.). આવી પરિસ્થિતિઓમાં, બાળકનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ ગેરમાર્ગે દોરતા પરિણામો આપી શકે છે. આવા પરિણામો બાળકમાં માતા–પિતા પ્રત્યે અવિશ્વાસની ભાવના પણ પેદા કરી શકે છે,

તેમજ પોતાના જૈવિક પિતાની શોધ કરવામાં અસમર્થતાને કારણે નિરાશા પણ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. વધુમાં, બાળક દ્વારા પોતાના જૈવિક પિતાને શોધવાની કવાયત શુક્રાણુદાતાના અનામિત્વના અધિકાર સાથે સ્પર્ધામાં આવી શકે છે. આવા પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખતાં, માતા અથવા પિતા બાળકના હિતના શ્રેષ્ઠ હિતાર્થે બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન ન કરવાનો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. તેમજ, કોઈ વ્યક્તિને ગર્ભધારણ કરવા માટે અપનાવવામાં આવેલી વૈદકીય પ્રક્રિયાઓ જાહેર કરવાની ફરજ પાડવી, ઇન રેમ કાર્યવાહીના પ્રવાહમાં, ગોપનીયતાના અધિકારના મૂળભૂત તત્વોને વિરુદ્ધ છે.

માતા–પિતાએ ઈનકાર કરવાના કારણો અનેક હોઈ શકે છે, અને તેથી, જ્યાં માતા–પિતા બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરે છે એવા દરેક કેસમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ તેમના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું વિવેકસંગત નથી.

અતએવ, માત્ર અસાધારણ અને યોગ્ય કેસોમાં જ, જ્યાં વિવાદનો નિરાકરણ લાવવા માટે આવો પરીક્ષણ અનિવાર્ય બની જાય, ત્યાં અદાલત એવો પરીક્ષણ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે. વધુમાં, બાળકનો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાનો નિર્દેશ તો તેનાથી પણ દુર્લભ રીતે, એવા કેસોમાં જ આપવાનો હોય છે, જ્યાં બાળકનું પિતૃત્વ સીધો વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દો ન હોય પરંતુ વર્તમાન કેસની જેમ કાર્યવાહી માટે માત્ર અનુસંગી

બાબત હોય.

નિષ્કર્ષો:

૨૩. 'અવૈધ સંતાન' એવો શબ્દ છે, જે લગ્નબંધન બહાર જન્મેલા હોવાના કલંક સાથે વ્યક્તિને ચિહ્નિત કરે છે અને તેની ઓળખ પર છાયો પાડે છે. સમય બદલાય છે અને વલણોમાં પણ ફેરફાર આવી શકે, પરંતુ અવૈધ ગણાવવાના સામાજિક કલંક સાથે ઉછરવાના પ્રભાવમાં ફેરફાર થતો નથી. તેથી, અદાલતોએ બાળકની વૈધતા જાળવી રાખવા તરફ ઝુકાવ રાખવો જોઈએ, સિવાય કે તથ્યો એટલા અનિવાર્ય અને નિશ્ચિત હોય કે જેના આધારે આવો નિષ્કર્ષ અનિવાર્યપણે નોંધવો પડે કે બાળકનો જન્મ કદીપણ પિતાથી થયો જ હોઈ શકતો નથી અને તેથી બાળકને વૈધ ગણાવવાથી પિતાને ઘોર અન્યાય થતો હોય; જુઓ ડુખ્તર જહાં વિ. મહમ્મદ ફારૂક, (૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૬૨૪.

૨૪. બાળકની અવૈધતા અંગેના પ્રશ્નો, વ્યભિચાર અથવા વૈવાહિક અવિશ્વાસના આધારે લગ્નવિચ્છેદના દાવા માટે માત્ર અનુસંગિક હોય છે. વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટે નિયમિત ધોરણે ડી.એન.એ. પરીક્ષણો કરાવવાની મંજૂરી આપવી, "પેટર એસ્ટ ક્વેમ નુપ્શીએ ડેમોન્સ્ટ્રાન્ટ" નામના ન્યાયસૂત્રની પુનર્વ્યાખ્યા સમાન ઠરે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે,

પિતા તે જ છે જેને લગ્નસંબંધ દર્શાવે છે. વ્યભિચાર અને વૈવાહિક અવિશ્વાસના આક્ષેપો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, બાળકના ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટેની વિનંતી, કલમ ૧૧૨ હેઠળની ધારણા સાથે તો ટકરાય જ છે, પરંતુ શરીર–સ્વાયત્તતાની અનિવાર્યતા સાથે પણ અથડાય છે.

૨૫. હાલના કેસમાં વિચારવા યોગ્ય વધુ એક પાસું એ છે કે છૂટાછેડાની કાર્યવાહી દરમિયાન ન્યાયસંગત નિર્ણય માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ અતિઆવશ્યક છે કે નહીં. આ એવો કેસ નથી જેમાં માતાના વ્યભિચાર અંગેના સત્ય સુધી પહોંચવાનો એકમાત્ર માર્ગ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ હોય. જો કોઈ કાર્યવાહીમાં બાળકોના પિતૃત્વનો પ્રશ્ન વિવાદમાં હોય, તો સત્ય સ્થાપિત કરવાનો એકમાત્ર માર્ગ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ હોઈ શકે. જોકે, અમારી દૃષ્ટિએ વર્તમાન કેસમાં એવી સ્થિતિ નથી. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ ઉપલબ્ધ નિર્ણાયક અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણના પુરાવાને માત્ર ત્યારે જ મંજૂરી આપી શકાય જ્યારે 'પ્રવેશ' સાથે સંકળાયેલ બળવાન પરિસ્થિતિઓ હાજર હોય, અને જેમ આ અદાલતે દીપાન્વિતા રોય માં ચેતવણી આપી છે તેમ તેનો ઉદારતાપૂર્વક ઉપયોગ કરી શકાય નહીં.

૨૬. સામાવાળી–પતિનો કેસ એવો છે કે જો ડી.એન.એ. પરીક્ષણની

પરવાનગી આપવામાં આવે અને તેમાંથી એવો ખુલાસો થાય કે તે "એક્સ" નો જૈવિક પિતા નથી, તો તેના અનુસંગરૂપે એ સાબિત થઈ જશે કે અપીલકર્તા–પત્નીએ વ્યભિચાર કર્યો હતો. સામાવાળી–પતિએ વ્યભિચાર સાબિત કરવા માટે સૂચવેલો અભિગમ અમને નીચે જણાવેલ કારણોસર સ્વીકાર્ય લાગતો નથી:

૧. અપીલકર્તા–પત્નીને લગ્નસંબંધમાંથી જન્મેલો હોવાનું જણાવાયેલ પુત્ર માસ્ટર "એક્સ" નો જન્મ વર્ષ ૨૦૧૩ માં થયો હતો, તે બાબત વિવાદાસ્પદ નથી. દાયકાથી વધુ સમય પહેલાં થયેલી, અથવા માસ્ટર "એક્સ" ના જન્મ પછી અનુસરે થયેલી હોઈ શકે એવી અવિશ્વાસુતા સ્થાપિત કરવા માટે ડીએનએ પરીક્ષણનો ટૂંકા માર્ગ તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય નહીં.

૨. વર્તમાન કેસની પરિસ્થિતિઓમાં, અમે આ સ્વીકારી શકતા નથી કે મુદ્દાની સત્યતા સ્થાપિત કરવા માટે ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ એકમાત્ર માર્ગ હશે. સામાવાળી–પતિએ સ્પષ્ટપણે એવો દાવો કર્યો છે કે અપીલકર્તાની વ્યભિચારિતા સાબિત કરવા માટે તેના કબજામાં કૉલ રેકોર્ડિંગ્સ/પ્રતિલિપિઓ અને અપીલકર્તાની દૈનિક ડાયરી છે, જેને કાયદા અનુસાર તલબ કરી શકાય. તેથી, અમને એવું જણાય છે કે સામાવાળી પાસે આવા પુરાવાના આધારે અપીલકર્તાની તરફથી વ્યભિચાર/અનિષ્ઠા બાબતે કેસ સ્થાપિત

કરવાનો પ્રયાસ કરવાની સ્થિતિ છે.

૩. અહીંના સામાવાળી–પતિ દ્વારા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળની અનુમાનધારણાને ખંડિત કરવા માટે અનાસન્નતા અંગે કોઈ દલીલ ઉઠાવવામાં આવી નથી. તેથી, સામાવાળીએ એવો કોઈ પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ કેસ સ્થાપિત કર્યો નથી કે જેના આધારે માસ્ટર “એક્સ”નો ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય ઠરે.

૪. વર્તમાન કેસમાં, અપીલકર્તાએ માસ્ટર “એક્સ”ને પિતૃત્વ પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કર્યો હોવાના આધારે, અહીંના અપીલકર્તાના સંદર્ભમાં માસ્ટર “એક્સ”ની કાયદેસરતા અથવા પિતૃત્વ અંગે કોઈ પ્રતિકૂલ અનુમાન ઉઠાવી શકાય નહીં. વધુમાં, અપીલકર્તાએ માસ્ટર “એક્સ”ને પિતૃત્વ પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કર્યો હોય તે આધારે, અહીંની અપીલકર્તાની તરફથી થયેલા કથિત વ્યભિચાર અંગે પણ કોઈ પ્રતિકૂલ અનુમાન દોરી શકાય નહીં. અમારી દૃષ્ટિએ, વ્યભિચારનો આક્ષેપ અહીંના સામાવાળી દ્વારા માસ્ટર “એક્સ”ના પિતૃત્વના પ્રશ્નથી પરે સ્વતંત્ર રીતે સાબિત કરવો આવશ્યક છે.

૨૭. પરિણામે, વર્તમાન અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. પરિણામસ્વરૂપે,

બોમ્બે સ્થિત ન્યાયિક વડી અદાલતનો તારીખ ૨૨મી નવેમ્બર, ૨૦૨૧નો વાંધાજનક ચુકાદો તથા પુણેની પરિવાર અદાલતનો તારીખ ૧૨મી ઑગસ્ટ, ૨૦૨૧નો આદેશ રદ કરવામાં આવે છે.

હાલના કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને, સામાવાળીએ અપીલકર્તાને ચુકવવાની રૂપિયા ૧ લાખની ખર્ચ રકમ સાથે અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. તે જ રકમ આજથી એક મહિનાની મુદતમાં પરિવાર અદાલત સમક્ષ જમા કરાવવાની રહેશે.

વી. રામસુબ્રમણિયન, ન્યાયમૂર્તિ.

૧. જ્યારે હું મારી માનનીય સહોદરી ન્યાયાધીશ શ્રીમતી બી.વી. નાગરત્ના દ્વારા સુસંગત રીતે રચાયેલ મત સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત છું, ત્યારે મને એવું લાગ્યું કે આ બાબતના બે પાસાં પર થોડું વધુ ભાર મૂકવાની આવશ્યકતા છે. તેથી, અલગ પરંતુ સહમતીપૂર્ણ મત આપવામાં આવે છે.

૨. જેમ કે મારી માનનીય વિદ્વાન બહેન શ્રીમતી ન્યાયમૂર્તિ બી.વી. નાગરત્ના દ્વારા આપેલ તથ્યોના વર્ણનમાંથી આપણે જોયું છેઃ

- અપીલકર્તાન । સામાવાળા સાથે લગ્ન ૨૩.૧૧.૨૦૦૫ના રોજ થયાં હતાં.
- પ્રથમ બાળકનો જન્મ ૨૧.૧૨.૨૦૦૯ના રોજ થયો હતો.
- બીજા બાળકનો જન્મ ૧૭.૭.૨૦૧૩ ના રોજ થયો હતો

- સામાવાળા–પતિ એવો દાવો કરે છે કે અપીલકર્તાના કથિત વ્યભિચારી વર્તનની જાણ તેને ૧૪.૯.૨૦૧૬ના રોજ, (બીજા બાળકના જન્મના ૩ વર્ષ પછી) ત્યારે થઈ હતી, જ્યારે તે અચાનક અપીલકર્તાના મોબાઈલ ફોનમાં રહેલા વોટ્સએપ સંદેશાઓ પર આવી ચડ્યો હતો.
- ત્યારબાદ સામાવાળીએ નવેમ્બર ૨૦૧૬માં બીજા બાળકનું ડી.એન.એ. પરીક્ષણ ખાનગી રીતે ડી.એન.એ. લેબ્સ ઈન્ડિયા મારફતે કરાવ્યું, જે આઇ.એસ.ઓ. ૧૭૦૨૫ પ્રમાણિત તેમજ એરએલએ અને નાટા માન્યતા પ્રાપ્ત સંસ્થા હોવાનું કહેવામાં આવે છે.
- ત્યારબાદ સામાવાળીએ વ્યભિચારના આધાર પર જુન ૨૦૧૭ માં છૂટાછેડા માટે અરજીફરિયાદ દાખલ કરી.
- છૂટાછેડાની કાર્યવાહી લંબિત દરમિયાન, સામાવાળીએ નવેમ્બર ૨૦૨૦માં સરકારની કેન્દ્રીય ફોરેન્સિક પ્રયોગશાળામાં બીજા પુત્રને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન કરવા અંગે દિશાનિર્દેશ માગતી અરજી કરી હતી.

૩. સામાવાળા–પતિ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીને પરિવાર અદાલતે મંજૂરી આપી હતી અને વડી અદાલતે પણ તે જ નિર્ણયને સમર્થન આપ્યું હતું,

જેના પરિણામે પત્નીને ઉપરોક્ત અપીલ દાખલ કરવાની ફરજ પડી હતી, એ દલીલ સાથે કે ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨૧ ની કલમ ૧૧૨ હેઠળ, લગ્ન દરમિયાન થયેલો જન્મ કાયદેસર સંતાનત્વનો નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવો છે અને તે જ બાબતને ખંડિત કરવા માટે અદાલત દ્વારા કોઈ પુરાવાને મંજૂરી આપી શકાતી નથી. ખાસ કરીને ત્યારે તો આવું વધુ લાગુ પડે છે, જ્યારે લગ્નના પક્ષકારોને, જે સમયગાળામાં બાળકનો ગર્ભ ધારણ થયો હોઈ શકે, તે દરમિયાન એકબીજા સુધી પહોંચ હતી, તે બાબત સ્વીકારેલી હોય.

૪. સામાવાળા–પતિ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબ્બલની મુખ્ય દલીલ એ છે કે સામાવાળી બાળકની વૈધતા અંગે તો પ્રશ્ન પણ ઉઠાવી રહ્યો નથી, પરંતુ અપીલકર્તા–પત્ની વિરુદ્ધ વ્યભિચારનો આક્ષેપ કરી રહ્યો છે અને તેથી, પત્ની દ્વારા બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા ઈનકાર કરવામાં આવે તો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪(એચ) હેઠળ અપીલકર્તા–પત્ની વિરુદ્ધ અનુમાન દોરી શકાય. અન્ય શબ્દોમાં, તેમની દલીલ એ છે કે વર્તમાન કેસમાં જે લાગુ પડે છે તે કલમ ૧૧૨ નહીં પરંતુ કલમ (સંક્ષેપમાં, "પુરાવા અધિનિયમ " અથવા " અધિનિયમ ", જેમ પ્રસંગોચિત હોય તેમ), ૧૧૪(એચ) છે અને જો અપીલકર્તા તૈયાર ન હોય તો અદાલતે બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરાવવાની

જરૂર નથી.

૫. ઉપરોક્ત દલીલના પ્રકાશમાં, મારા મત મુજબ, બે પાસાઓનું વધુ ઊંડાણપૂર્વક વિશ્લેષણ આવશ્યક બને છે. તે છે (૧) પુરાવા અધિનિયમની કલમો ૧૧૨ અને ૧૧૪(એચ) વચ્ચેનો પારસ્પરિક સંબંધ; અને (૨) ન્યાયના ત્રાજવામાં સંતુલન કયા વ્યક્તિના હકો તરફ ઝુકાવવાનું છે?

<u>**પુરાવા અધિનિયમની કલમો ૧૧૨ અને ૧૧૪(એચ) વચ્ચેનો પરસ્પર સંબંધ**</u>

૬. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪ માં "કદાચ અનુમાન કરશે", "અનુમાન કરશે" અને "નિર્ણાયક પુરાવો" એવા પ્રયોગોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. કલમ ૪ એ દર્શાવે છે કે, જ્યાં જ્યાં અધિનિયમ (૧) કોઈ હકીકતનું અનુમાન કરવું વૈકલ્પિક બનાવે છે; (૨) કોઈ હકીકતનું અનુમાન કરવું ફરજિયાત બનાવે છે; અને (૩) એક હકીકતને બીજી હકીકતનો નિર્ણાયક પુરાવો તરીકે સ્વીકારવો અદાલત માટે બાધ્યતામૂલક બનાવે છે, ત્યાં અદાલતે કઈ કાર્યવાહી અનુસરવાની રહે છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યાં જ્યાં અધિનિયમ "કદાચ અનુમાન કરશે" એવો પ્રયોગ કરે છે, ત્યાં અદાલત માટે અનુમાન કરવું કે ન કરવું તે વૈકલ્પિક છે. જો અદાલત

સંબંધિત હકીકત સાબિત થયેલી હોવાનું અનુમાન કરવાનો ઈનકાર કરે, તો ત્યાં જ બાબતનો અંત આવે છે. પરંતુ જ્યારે અદાલત આવી હકીકતનું અનુમાન કરવા સંમત થાય છે, ત્યારે તે અનુમાનને ખંડિત કરવા માટે પુરાવો રજૂ કરવાનો ભાર બીજા પક્ષ પર આવે છે. જ્યાં જ્યાં અધિનિયમ “અનુમાન કરશે” એવો પ્રયોગ કરે છે, ત્યાં સુધી કે તે ખંડિત ન થાય, અદાલત પાસે તે હકીકતનું અનુમાન કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી. પરંતુ જ્યાં જ્યાં અધિનિયમ “નિર્ણાયક પુરાવો” એવો પ્રયોગ કરે છે, ત્યાં અદાલત તેને ખોટું ઠરાવવાના હેતુસર પુરાવો આપવા દેવાની પણ મંજૂરી આપી શકતી નથી.

૭. “શેલ પ્રિઝ્યૂમ” અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ પુરાવા અધિનિયમમાં—કલમ ૭૯ માં—દસ્તાવેજોની પ્રમાણિત નકલોની અસલિયતના સંબંધમાં કરવામાં આવ્યો છે.

- આંક ૮૦માં, પુરાવાના અભિલેખ તરીકે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોના સંબંધમાં.
- રાજપત્રો, અખબારો, સંસદના અધિનિયમો વગેરેની અસલિયત અંગે કલમ ૮૧ માં
- કલમ ૮૧એમાં, સત્તાવાર રાજપત્ર હોવાનું દર્શાવતો દરેક ઈલેક્ટ્રોનિક અભિલેખની અસલિયતના સંદર્ભમાં.

- ઈંગ્લેન્ડમાં મુદ્રા અથવા હસ્તાક્ષરના પુરાવા વિના ગ્રાહ્ય દસ્તાવેજોના સંબંધમાં કલમ ૮૨ માં.
- સરકારના સત્તાધિકાર હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નકશાઓ અથવા યોજનાઓની ચોકસાઈ સંબંધે કલમ ૮૩ માં.
- સરકારના અધિકાર હેઠળ મુદ્રિત અથવા પ્રકાશિત થયેલ હોવાનું પ્રતિપાદિત કરતી દરેક પુસ્તકની, જેમાં દેશના કાયદાઓનું સંકલન અને અદાલતોના નિર્ણયોનો અહેવાલ સમાવાયેલ હોય, તેની અસલિયતના સંબંધમાં કલમ ૮૪ માં.
- કલમ ૮૫ માં અમુક મુખત્યારનામાઓના સંબંધમાં.

  કલમો ૮૫એ, ૮૫બી અને ૮૫સી માં ઈલેક્ટ્રોનિક કરારો,

  ઈલેક્ટ્રોનિક અભિલેખો અને

  ઈલેક્ટ્રોનિંક હસ્તાક્ષર પ્રમાણપત્રોના સબંધમાં.
- કલમ ૮૯ માં, માંગણી કરીને પેશ કરવાની નોટિસ આપ્યા બાદ પણ રજૂ ન કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોના વિધિસર અમલના સંબંધમાં.
- ચોક્કસ ગુનાઓના સંબંધમાં કલમ ૧૧૧એ માં.
- પ્રદેશના હસ્તાંતરણ સંબંધે કલમ ૧૧૩ માં.
- દહેજમૃત્યુ સંબંધે કલમ ૧૧૩બી માં.
- ધારા ૧૧૪અ માં, બળાત્કારના નિશ્ચિત ફોજદારી અભિયોગોમાં

સંમતિના અભાવ અંગે.

૮. " અનુમાન કરી શકે " શબ્દપ્રયોગ પુરાવા અધિનિયમમાં ભારત સિવાયના દેશોના ન્યાયિક અભિલેખોની પ્રમાણિત નકલો સંદર્ભે કલમ ૮૬માં વપરાયો છે.

- પુસ્તકો, નકશાઓ અને ચાર્ટોના લેખક, પ્રકાશક તથા પ્રકાશનના સ્થળ અને સમય સંબંધે, જ્યાં જાહેર અથવા સામાન્ય હિતના વિષયો અંગે માહિતી માટે સંદર્ભ કરવામાં આવે છે, ત્યાં કલમ ૮૭ માં.
- ટેલિગ્રાફિક સંદેશાઓના સંદર્ભમાં કલમ ૮૮ માં.
- ઇલેક્ટ્રોનિક સંદેશાઓના સંબંધમાં કલમ ૮૮અ માં.
- ત્રીસ વર્ષ જૂના દસ્તાવેજોના સંબંધમાં કલમ ૯૦ માં.
- પાંચ વર્ષ જૂના ઇલેક્ટ્રોનિક અભિલેખોના સંબંધમાં કલમ ૯૦એ માં.
- વિવાહિત સ્ત્રી દ્વારા આત્મહત્યાના પ્રેરણાસંબંધે કલમ ૧૧૩એમાં.
- ચોક્કસ તથ્યોના અસ્તિત્વ સંબંધે કલમ ૧૧૪ માં.

૯. નોંધવું રસપ્રદ છે કે પુરાવા અધિનિયમમાં લગ્ન દરમ્યાન જન્મની વૈધતા, ન તો એવા તથ્યની શ્રેણી હેઠળ સમાવિષ્ટ કરવામાં આવી છે કે જે "

અનુમાન કરી શકાય ", અને ન તો એવા તથ્યની શ્રેણી હેઠળ કે જે " અનુમાન કરવું જ પડશે ". વિપરીત રીતે, અધિનિયમ લગ્ન દરમ્યાન થયેલા જન્મને વૈધતાનું " નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવું " તરીકે સ્થાન આપે છે. પરંતુ કલમ ૧૧૨ એક માર્ગ ખુલ્લો રાખે છે, જેના દ્વારા લગ્નના પક્ષકારોમાંથી કોઈ પક્ષ, જે બાળકની વૈધતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે, તે દર્શાવી શકે છે કે જ્યારે બાળકનું ગર્ભાધાન થયું હોઈ શકે તે સમયગાળા દરમિયાન તેને બીજા પક્ષકાર સુધી પહોંચ નહોતી.

૧૦. અમે જોયું છે કે કલમ ૪ હેઠળ, જ્યારે કોઈ એક હકીકતને અધિનિયમ દ્વારા નિશ્ચિત પુરાવા તરીકે જાહેર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત તે એક હકીકતના પુરાવા પર બીજી હકીકતને સાબિત માનશે, અને તેને ખંડિત કરવાના હેતુસર પુરાવો આપવામાં આવે તે મંજૂર કરશે નહીં. એ કારણે જ કલમ ૧૧૨ માં " સાબિત" અથવા " ખંડિત" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. કલમ ૧૧૨ માં " જ્યાં સુધી તે દર્શાવી શકાય નહીં" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૧. કલમ ૪ અને કલમ ૧૧૨નું સંયુક્ત વાચન દર્શાવે છે કે, એકવાર બાળકના જન્મની વૈધતા અંગે પ્રશ્ન ઊભો કરનાર પક્ષ એ બતાવે કે લગ્નના પક્ષકારોને એકબીજા સુધી પહોંચ નહોતી, ત્યારે કલમ ૧૧૨નો લાભ

કલમ ૧૧૨નો આશરો લેનાર પક્ષને ઉપલબ્ધ રહેતો નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જો લગ્નનો કોઈ પક્ષકાર એ સ્થાપિત કરે કે લગ્નના બીજા પક્ષકાર સુધી તેની પહોંચ નહોતી, તો નિર્ણાયક પુરાવાનું રક્ષણ ઉપલબ્ધ રહેતું નથી. તેના વિપરીત, જો એવો પક્ષકાર એ સાબિત કરવામાં સક્ષમ ન હોય કે લગ્નના બીજા પક્ષકાર સુધી તેની પહોંચ નહોતી, તો કલમ ૧૧૨નું રક્ષણ બીજા પક્ષકારને એટલી હદ સુધી સુરક્ષા આપે છે કે કલમ જમાં સમાવાયેલ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં લેતાં, કોઈપણ પ્રમાણના પુરાવાથી તેને ભેદી શકાય નહીં.

૧૨. તેના વિપરીત, સામાવાળી તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબ્બલ દ્વારા જેના પર ભારે નિર્ભરતા રાખવામાં આવી છે તેવી કલમ ૧૧૪ માત્ર એવા તથ્યો વિષે જ વ્યવહાર કરે છે, જેઓ અંગે અદાલત “કદાચ અનુમાન કરી શકે”. કોઈ તથ્યના અસ્તિત્વનું, જે અદાલત કદાચ થયેલું હોવાની સંભાવના ધરાવે છે તેમ અનુમાન કરી શકે, નિર્ધારણ ત્રણ બાબતો પર આધારિત છે, એટલે કે, (૧) પ્રાકૃતિક ઘટનાઓનો સામાન્ય ક્રમ; (૨) માનવીય વર્તનનો સામાન્ય ક્રમ; અને (૩) જાહેર તથા ખાનગી કારોબારનો સામાન્ય ક્રમ. કારણ કે પ્રાકૃતિક ઘટનાઓ, માનવીય વર્તન વગેરે હંમેશા સુસંગત હોતા નથી, તેથી આ બાબતોને લઈને કોઈ તથ્યના અસ્તિત્વ અંગેનું અનુમાન માત્ર એવા તથ્યોની શ્રેણીમાં જ મૂકવામાં

આવ્યું છે કે જેઓ “કદાચ અનુમેય” હોય.

૧૩. જેમ અગાઉ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યું છે, જ્યાં જ્યાં અધિનિયમમાં “અનુમાન કરી શકે” એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં એવી હકીકતના અસ્તિત્વનું અનુમાન કરવું અદાલત માટે માત્ર વૈકલ્પિક છે અને ફરજિયાત નથી. કે તે માત્ર વૈકલ્પિક જ છે, તે બાબતને (૧) કલમ ૧૧૪ હેઠળના ઉદાહરણો; અને (૨) તે ઉદાહરણોની વધુ સ્પષ્ટીકરણાત્મક વ્યાખ્યા દ્વારા વધુ બળ મળે છે. આ તબક્કે અવતરણ આપવું ઉપયોગી થઈ શકે (૧) કલમ ૧૧૪; (૨) કલમ ૧૧૪ હેઠળના ઉદાહરણો; અને (૩) તે ઉદાહરણોનું સ્પષ્ટીકરણ, જે બધું નીચે મુજબ છે:–

“ ૧૧૪. અદાલત અમુક તથ્યોના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરી શકે.— અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વનું અનુમાન કરી શકે છે, જે તેની દૃષ્ટિએ બન્યું હોવાનું સંભવિત લાગે, અને તે માટે પ્રકૃતિની ઘટનાઓના સામાન્ય ક્રમ, માનવીય વર્તન તથા જાહેર અને ખાનગી કારોબારના તેમના વિશિષ્ટ મામલાના તથ્યો સાથેના સંબંધને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે.

દૃષ્ટાંતો

અદાલત અનુમાન કરી શકે છે—(એ) કે જે વ્યક્તિ ચોરી થયેલ માલમસાલાના ચોરી થયા પછી ટૂંક સમયમાં કબજામાં હોય, તે અથવા તો ચોર છે અથવા તેને એ માલમસાલો તે ચોરીનો છે તે જાણતા જાણતા પ્રાપ્ત કર્યો છે, જો સુધી કે તે પોતાના કબજાનો હિસાબ આપી ન શકે;

(બી) કે સહઅપરાધી વિશ્વસનીયતા માટે અયોગ્ય છે, જો સુધી તેની મુખ્ય બાબતોમાં પુષ્ટિ ન કરવામાં આવી હોય;

(સી) કે સ્વીકારવામાં આવેલ અથવા અનુમોદિત થયેલ વિનિમય બિલ સારા પ્રતિફળ માટે સ્વીકારવામાં આવેલ હતું અથવા અનુમોદિત કરવામાં આવેલ હતું;

(ડી) એ કે, કોઈ વસ્તુ અથવા પરિસ્થિતિનો એવો હાલ, જે એવો સમયગાળો દરમિયાન અસ્તિત્વમાં હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું હોય કે જે સમયગાળો તેવા વસ્તુઓ અથવા તેવી પરિસ્થિતિનો હાલ સામાન્ય રીતે અસ્તિત્વમાં રહેવાનું બંધ થાય તે સમયગાળાથી ઓછો હોય, તે હજી પણ અસ્તિત્વમાં છે;

(ઈ) કે ન્યાયિક અને સત્તાવાર કૃત્યો નિયમિત રીતે કરવામાં આવ્યા છે;

(એફ) કે વિશિષ્ટ કેસોમાં વ્યવસાયનો સામાન્ય ક્રમ અનુસરવામાં

આવ્યો છે;

(જી) જે પુરાવો રજૂ કરી શકાય એવો હોવા છતાં રજૂ કરવામાં આવતો નથી, તે જો રજૂ કરવામાં આવ્યો હોત, તો જે વ્યક્તિ તેને દબાવી રાખે છે તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત;

(એચ) જો કોઈ વ્યક્તિ એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો ઇનકાર કરે, જેના જવાબ આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવેલ નથી, તો એવો જવાબ, જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત;

(૧) કે જ્યારે બાધ્યતા સર્જતો દસ્તાવેજ બાધ્યકર્તાના કબજામાં હોય, ત્યારે બાધ્યતાનું નિર્વહન થઈ ગયું હોવાનું માનવામાં આવે છે.

પરંતુ, તેની સમક્ષના વિશિષ્ટ કેસમાં આવી ન્યાયસૂત્રો લાગુ પડે છે કે લાગુ પડતાં નથી તે વિચારતી વખતે, અદાલતે નીચે મુજબની હકીકતોનો પણ વિચાર કરવો રહેશે:—

દૃષ્ટાંત (એ) અંગે—એક દુકાનદાર પાસે કોઈ રૂપિયા ચોરી ગયા પછી તત્કાલ તેની બિલમાં ચિહ્નિત રૂપિયો હોય, અને તે ખાસ કરીને તેના કબજાનું કારણ સ્પષ્ટ કરી શકતો ન હોય, પરંતુ તે પોતાના વ્યવસાયના પ્રવાહમાં સતત રૂપિયા પ્રાપ્ત કરતો રહે છે;

દૃષ્ટાંત (બી) અંગે— એ, અતિ ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય ધરાવતી વ્યક્તિ,ને કેટલીક યાંત્રિક વ્યવસ્થાઓ ગોઠવવામાં બેદરકારીપૂર્વક કરાયેલા કૃત્ય દ્વારા એક માણસનું મૃત્યુ નિપજાવવાના આરોપ માટે વિધાન હેઠળ અજમાવવામાં આવે છે. બી, સમાન રીતે સારા ચારિત્ર્ય ધરાવતી વ્યક્તિ, જેણે તે ગોઠવણીમાં પણ ભાગ લીધો હતો, શું કરવામાં આવ્યું હતું તે ચોક્કસ રીતે વર્ણવે છે, અને એ તથા પોતાના સામાન્ય બેદરકારીભર્યા વર્તનની કબૂલાત કરીને તેનું સ્પષ્ટીકરણ આપે છે;

દૃષ્ટાંત (બી) અંગે—અનેક વ્યક્તિઓ દ્વારા એક ગુનો કરવામાં આવે છે. એ, બી અને સી, ગુનેગારોમાંના ત્રણ, ઘટના સ્થળેથી જ પકડાઈ જાય છે અને એકબીજાથી અલગ રાખવામાં આવે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ ડીને સંડોવતો ગુનાનો હિસાબ આપે છે, અને તે હિસાબો એકબીજાને એવી રીતે સમર્થન આપે છે કે પૂર્વ ગોઠવણ થયેલી હોવાની સંભાવના અત્યંત અસંભવિત બને; દૃષ્ટાંત (સી) અંગે—એ, હૂંડીનો દોરનાર, વેપારધંધો કરતો માણસ હતો. બી, સ્વીકારનાર, યુવાન અને અજાણ વ્યક્તિ હતો, જે સંપૂર્ણપણે એના પ્રભાવ હેઠળ હતો;

ચિત્રાત્મક ઉદાહરણ (ડી) અંગે—એ સાબિત થયેલું છે કે પાંચ વર્ષ પહેલાં એક નદી નિશ્ચિત પ્રવાહપથમાં વહેતી હતી, પરંતુ એ જાણીતું છે કે તે સમય પછી પૂર આવ્યા હતા, જેના કારણે તેના પ્રવાહપથમાં ફેરફાર થયો હોઈ શકે;

ઉદાહરણ (ઈ) વિષે—એક ન્યાયિક કૃત્ય, જેની નિયમિતતા પ્રશ્નાધીન છે, અસાધારણ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ કરવામાં આવ્યું હતું; ઉદાહરણ (એફ) વિષે—પ્રશ્ન એ છે કે, શું એક પત્ર પ્રાપ્ત થયું હતું. તે પોસ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ઉપદ્રવોને કારણે ટપાલની સામાન્ય પ્રક્રિયા વિક્ષેપિત થઈ હતી;

ઉદાહરણ (જી) અંગે—એક વ્યક્તિ એવો દસ્તાવેજ રજૂ કરવાનો ઈનકાર કરે છે, જે તેના વિરુદ્ધ દાખલ કરવામાં આવેલા અલ્પ મહત્ત્વના કરાર સંબંધિત દાવા પર અસરકારક હોય, પરંતુ જે તેના કુટુંબની લાગણીઓ અને પ્રતિષ્ઠાને પણ નુકસાન પહોંચાડી શકે;

દૃષ્ટાંત (એચ) બાબતે—એક વ્યક્તિ એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો ઈનકાર કરે છે કે જેના જવાબ આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવેલ નથી, પરંતુ તે પ્રશ્નનો જવાબ, જે બાબતના સંબંધમાં તે પૂછવામાં આવ્યો છે

તેનાથી અસંબંધિત બાબતોમાં, તેને નુકસાન પહોંચાડી શકે તેમ હોય;

ઉદાહરણ (૧) અંગે—બોન્ડ બાધ્યકર્તાના કબજામાં છે, પરંતુ કેસની પરિસ્થિતિઓ એવી છે કે તેણે તે ચોરી લીધું હોઈ શકે."

૧૪. દષ્ટાંતોના વિવેચનમાંથી જેમ જોવામાં આવી શકે છે તેમ, કોઈ હકીકતના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરવું કે ન કરવું તે બાબતે નિર્ણય લેતી વખતે અદાલતે, આવા સૂત્રો વિશિષ્ટ કેસમાં લાગુ પડે છે કે લાગુ પડતા નથી તે વિચારતાં, કેટલીક વધારાની હકીકતોનો વિચાર કરવો જોઈએ.

૧૫. નોંધવા યોગ્ય છે કે કલમ ૧૧૪ હેઠળ (એ) થી (૯) સુધી નવ દષ્ટાંતો છે. તે દષ્ટાંતોના તરત પછી, તે દષ્ટાંતોની વ્યાખ્યા આ શબ્દોથી શરૂ થાય છે: " પરંતુ, પોતાના સમક્ષના વિશિષ્ટ કેસમાં આવા નિયમો લાગુ પડે છે કે નહીં તે અંગે વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે નીચે મુજબના તથ્યોનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ ".

૧૬. ઉદાહરણ તરીકે, ધારા ૧૧૪ હેઠળનું દષ્ટાંત (એચ) લઈએ. તેમાં કહેવામાં

આવ્યું છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ એવો પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો ઇનકાર કરે, જેનો જવાબ આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો અદાલત એ અનુમાન કરી શકે છે કે જો જવાબ આપવામાં આવ્યો હોત, તો તે તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત. પરંતુ દૃષ્ટાંત (એચ) ની વ્યાખ્યામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે (એચ) હેઠળના સિદ્ધાંતનો વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે આ બાબતનો યોગ્ય વિચાર કરવો જોઈએ કે પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે વ્યક્તિનો ઇનકાર, એ હકીકતને કારણે છે કે તે જવાબ તેને એવા વિષયો બાબતે નુકસાન પહોંચાડી શકે છે, જે તે વિષય સાથે અસંબંધિત છે જેના સંબંધમાં તે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે.

૧૭. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૧૧૪ હેઠળના દૃષ્ટાંત (એચ) અનુસાર કોઈ અનુમાન ઉભું કરવાની માગણી થતી પરિસ્થિતિ સાથે વ્યવહાર કરતાં, અદાલતે તપાસવું પડે છે કે વ્યક્તિએ જવાબ આપવાનો ઇનકાર કર્યો છે તે એ ભયને કારણે છે કે તે જવાબ વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દા સાથે સંબંધિત બાબતમાં તેના માટે પ્રતિકૂળ પરિણામ પેદા કરી શકે, કે પછી તેવા જવાબથી તેનાથી અસંબંધિત કોઈ બાબતમાં તેને નુકસાન પહોંચી શકે એવા ભયને કારણે છે.

૧૮. ઉપરોક્ત કલમો ૪, ૧૧૨ અને ૧૧૪ની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે આપણે સામાવાળી-પતિ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબલની મુખ્ય દલીલની કસોટી કરીએ કે સામાવાળી–

પતિનો પ્રયાસ એટલો નથી કે તે બતાવે કે બીજા બાળકનો પિતા તે નથી, પરંતુ માત્ર એટલું દર્શાવવાનો છે કે અપીલકર્તા વ્યભિચારમાં રહેતી હતી અને આ કેસમાં લાગુ પડતી જોગવાઈ માત્ર કલમ ૧૧૪ છે, કલમ ૧૧૨ નહીં. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે સામાવાળી–પતિ તો ડીએનએ પરીક્ષણના પરિણામની પરવા કર્યા વિના, બીજા બાળકને પોતાનું માનવા માટે પણ તૈયાર છે. સામાવાળી તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, અપીલકર્તા–પત્ની માટે, અદાલત એવો આદેશ કરે તો પણ, બાળકને ડીએનએ પરીક્ષણ માટે રજૂ ન કરવાનું ખુલ્લું છે, પરંતુ જો અપીલકર્તા બાળકને ડીએનએ પરીક્ષણ માટે રજૂ ન કરવાનો વિકલ્પ પસંદ કરે, તો અદાલત કલમ ૧૧૪(એચ) મુજબ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવા માટે બાંહેધરી બને છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આવું પ્રતિકૂળ અનુમાન બાળકના પિતૃત્વ વિશે હોવું આવશ્યક નથી, પરંતુ તે માત્ર અપીલકર્તા–પત્નીના વ્યભિચારી વર્તન વિશે જ રહેશે.

૧૯. આ મુદ્દાને દ્રઢપણે પ્રતિપાદિત કરવા માટે કે આવા પ્રકારનો પ્રતિકૂલ અનુમાન બાળકના પિતૃત્વ અંગે નહીં, પરંતુ પત્નીના વ્યભિચારી આચરણ અંગે કાયદેસર રીતે અનુમત્ય છે, સામાવાળાની તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દીપાન્વિતા રોય વિ. રોનોબ્રોટો રોય ૨ ના નિર્ણયના છેલ્લાં બે પરિચ્છેદો પર ભારે નિર્ભરતા મૂકી હતી. આ પરિચ્છેદો નીચે મુજબ છે: " ૧૭. આ કેસમાં જે પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો છે તે

અપીલકર્તા પત્નીની વાદગ્રસ્ત અવિશ્વાસુતા સંબંધિત છે. સામાવાળી પતિએ હિંદુ વિવાહ અધિનિયમની કલમ ૧૩ હેઠળ તેના દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજಿಯಲ್ಲಿ અવિશ્વાસુતાના આક્ષેપો કરતાં સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત નિવેદનો કર્યા છે. તેણે એટલી હદ સુધી જઈને તે વ્યક્તિનું નામ પણ જણાવ્યું છે જે અપીલકર્તા પત્નીને જન્મેલા પુરૂષ બાળકનો પિતા હતો. અવિશ્વાસુતાના પોતાના આક્ષેપને સાબિત કરવાની પ્રક્રિયામાં જ સામાવાળી પતિએ કુટુંબ અદાલત સમક્ષ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા માટે અરજી કરી હતી, જેનાથી એ સ્થાપિત થાય કે અપીલકર્તા પત્નીને જન્મેલા પુરૂષ બાળકનો પિતા તે હતો કે નહીં. સામાવાળી એવું માને છે કે તેના દ્વારા કરાયેલા આક્ષેપો (અપીલકર્તા પત્નીની અવિશ્વાસુતા અંગેના) સાબિત કરવા માટે તેની પાસે માત્ર ડી.એન.એ. પરીક્ષણ જ શક્ય સાધન છે. અમે તેની સાથે સંમત છીએ. અમારા મત મુજબ, ડી.એન.એ. પરીક્ષણ સિવાય, સામાવાળી પતિ માટે અરજિપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો સ્થાપિત અને પુષ્ટિ કરવું અશક્ય બનત. તેથી, ઉપર ઉદ્ધૃત કરવામાં આવેલ મુજબ, વડી અદાલતે આપેલો નિર્દેશ સંપૂર્ણપણે વાજબી હતો, એમ માનવામાં અમે સંતુષ્ટ છીએ. ડી.એન.એ. પરીક્ષણ પતિ માટે પોતાની અવિશ્વાસુતાની દલીલ સ્થાપિત કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય એવું સૌથી વધુ કાયદેસર અને વૈજ્ઞાનિક રીતે પરિપૂર્ણ સાધન છે. સાથે સાથે, સામાવાળી પતિ દ્વારા કરાયેલા આક્ષેપોને ખંડિત કરવા

અને તેણે અવિશ્વાસુ, વ્યભિચારી અથવા અવિનિષ્ઠ ન હોવાનું સ્થાપિત કરવા માટે પત્ની માટે પણ તેને સૌથી વધુ પ્રામાણિક, યથોચિત અને યોગ્ય સાધન તરીકે માનવું જોઈએ. જો અપીલકર્તા પત્ની સાચી હશે, તો તે તેમ સાબિત થશે.

૧૮. તેમ છતાં, વડી અદાલતે પસાર કરેલા આદેશને યથાવત્ રાખતાં, અપીલકર્તા પત્નીને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવાની આવશ્યકતા ધરાવતા વડી અદાલતના આદેશનું પાલન કરવા અથવા તેનો અવગણવા માટે સ્વતંત્રતા આપતાં એક અનામત નોંધવી ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ગણીએ છીએ. જો તે વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્દેશ સ્વીકારે, ૨ (૨૦૧૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૬૫ ડી.એન.એ. પરીક્ષણ તેના વિરુદ્ધ સામાવાળા પતિ દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપની સત્યતા નિશ્ચિતરૂપે નિર્ધારિત કરશે. જો તે વડી અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશનું પાલન કરવા ઇનકાર કરે, તો સંબંધિત અદાલત પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં કલ્પાયેલ સ્વરૂપની અનુમાનધારણા દોરીને, ખાસ કરીને તેની દૃષ્ટાંત (એચ) મુજબ, તે આક્ષેપનું નિર્ધારણ કરશે. ઉપર ઉલ્લેખિત કલમ ૧૧૪ તેમજ દૃષ્ટાંત (એચ) અત્રે નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

૧૧૪. અદાલત અમુક તથ્યોના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરી શકે છે .— અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વનું અનુમાન કરી શકે છે, જે

તેના મત મુજબ બનેલું હોવું સંભવિત લાગે, અને તે માટે પ્રાકૃતિક ઘટનાઓનો સામાન્ય ક્રમ, માનવીય વર્તન તથા જાહેર અને ખાનગી વ્યવહારને, વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો સાથેના તેમના સંબંધને ધ્યાનમાં રાખીને.

દૃષ્ટાંત (એચ)—કે જો કોઈ મનુષ્ય એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઈનકાર કરે, જેના જવાબ આપવા માટે તેને કાયદા દ્વારા બાધ્ય કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો એવો જવાબ, જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેની માટે પ્રતિકૂળ હોત;

વ્યક્તિગત ગોપનીયતાનો અધિકાર શક્ય તેટલો જળવાઈ રહે તે હદ સુધી આ માર્ગ અપનાવવામાં આવ્યો છે. નિશ્ચિતપણે, ન્યાયના હિતનું બલિદાન આપ્યા વિના. ઉપરોક્ત માર્ગ અપનાવવાથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૨ હેઠળ અભિપ્રેત અનુમાનને સ્પષ્ટ રીતે ખલેલ પહોંચાડ્યા વિના, માત્ર અવિશ્વાસુ વર્તનનો પ્રશ્ન જ નક્કી કરવામાં આવશે. જો કે, ઉપર પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, નિર્વિવાદ રીતે કાયદેસર જન્મનો પ્રશ્ન પણ આનુષંગિક રીતે સંકળાયેલો રહેશે."

૨૦. સામાવાળી તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કપિલ સિબલ દ્વારા શાર્દા વિ. ધર્મપાલ ૩ ના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૭૯ પર પણ ભારે નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. તે નીચે મુજબ છે:

૭૯. જો અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ આદેશ હોવા છતાં, કોઈ વ્યક્તિ

આવી તબીબી તપાસ માટે પોતાને રજૂ કરવા ઇનકાર કરે, તો તેની સામે પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવા માટેનો મજબૂત કેસ સ્થાપિત થાય. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ પણ અદાલતને, જો પક્ષકાર પોતાની સત્તા અને કબજામાં રહેલા સંબંધિત પુરાવાઓ રજૂ ન કરે, તો પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવા સક્ષમ બનાવે છે.

૨૧. પરંતુ કલમ ૧૧૨ અને કલમ ૧૧૪ની ગડબડ કેવી રીતે શક્ય છે તે અમે જાણતા નથી. કલમ ૧૧૨ એવી બાબત સાથે સંબંધિત છે જેમાં ૩ (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૪૯૩નું અસ્તિત્વ કોઈ તથ્યને નિર્ણાયક પુરાવા તરીકે માનવામાં આવે છે, અને તે જ વાતને ખોટી ઠેરવવા માટે વિવાદક પક્ષને પુરાવો રજૂ કરવાની કોઈ શક્યતા રહેતી નથી. કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૧૨ના લાભથી અન્ય વ્યક્તિને વંચિત રાખવા માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર માર્ગ, અથવા જેમ આપણે કહીએ તેમ અપવાદરૂપ બહાર નીકળવાનો એકમાત્ર રસ્તો, એ દર્શાવવાનો છે કે બાળકનો ગર્ભાધાન થઈ શક્યો હોત તે સમયે લગ્નિત પક્ષકારોને એકબીજા સુધી પહોંચ ન હતી. કલમ ૧૧૪નો કલમ ૧૧૨ દ્વારા વ્યવહારવામાં આવેલ વૈધ સંતાનત્વના નિર્ણાયક પુરાવા સાથે કોઈ સંબંધ નથી અને ન તો તે તેના સંદર્ભમાં છે. કલમ ૧૧૨ અને કલમ ૧૧૪ બન્ને જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં આવે છે. " અનુમાન " શબ્દ પોતે જ કલમ ૧૧૨માં વપરાયેલો નથી. કલમ ૧૧૨માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ " નિર્ણાયક પુરાવો " છે. તેથી, કલમ ૪ના બળે, તેને ખોટી

હેરવવાના હેતુસર કોઈ પુરાવો આપવા દેવામાં આવશે નહીં.

૨૨. જેમ કે અમે અન્યત્ર દર્શાવ્યું છે, જો લગ્નના પક્ષકારોમાંથી કોઈ એક દર્શાવે કે જે સમયે બાળકનું જનન થયું હોઈ શકે તે સમયે તેને બીજા પક્ષકાર સુધી પહોંચ નહોતી, તો કલમ ૧૧૨ પોતે જ આકર્ષિત થતી નથી. તેના વિરુદ્ધ, જો સંબંધિત સમયબિંદુએ પક્ષકારોને એકબીજા સુધી પહોંચ હતી, તો વૈધતા સંબંધિત પ્રશ્નનું ભાગ્ય નિશ્ચિત થઈ જાય છે.

૨૩. અમે ક્ષણમાત્ર માટે પણ એવું સૂચવતા નથી કે પત્નીની તરફથી વાદગ્રસ્ત વ્યભિચારી વર્તણૂક માટે પણ કલમ ૧૧૨ ઢાલ તરીકે કાર્ય કરે છે. અમે માત્ર એટલું જ કહીએ છીએ કે કલમ ૧૧૨ની કાનૂની અસરનો નાશ કરી નાખે તેવી કોઈપણ બાબતનો ઉપયોગ સામાવાળી દ્વારા એ આધાર પર કરી શકાય નહીં કે તે જ કામ અન્ય કોઈ પરિણામ હાંસલ કરવા માટે કરવામાં આવી રહ્યું છે.

૨૪. હાલના કેસમાં, ફેમિલી અદાલત સમક્ષ છૂટાછેડાની પોતાની અરજીમાં સામાવાળાનું સ્પષ્ટ કથન જ એવું છે કે બીજું સંતાન– માસ્ટર “એક્સ” નો જન્મ ૧૭.૭.૨૦૧૩ના રોજ થયો હતો અને અહીંના અપીલકર્તાના કથિત વ્યભિચારી વર્તન વિશે સામાવાળાને જાણ માત્ર ૧૪.૯.૨૦૧૬ના

રોજ થઈ હતી. છૂટાછેડાની પોતાની અરજિના પરિછેદ ૨૩માં સામાવાળીએ નીચે મુજબ કથન કર્યું હતું:

૨૩. અરજદાર જણાવે છે કે તેણે સામાવાળી નં.૧ ના વ્યભિચાર અને ક્રૂર વર્તનને માફ કર્યું નથી. સામાવાળી નં.૧ ના વ્યભિચારપૂર્ણ કૃત્યની જાણ થયા બાદ અરજદારના સામાવાળી નં.૧ સાથે કોઈ શારીરિક સંબંધ રહ્યા નથી. અરજદાર જણાવે છે કે, અરજદાર અને સામાવાળી નં.૧ એક જ છત નીચે રહેતા હોવા છતાં, અરજદાર અને સામાવાળી નં.૧ એ એક જ શયનખંડ વહેંચ્યો નથી અને સામાવાળી નં.૧ ના વ્યભિચારની જાણ અરજદારે થયાના દિવસથી તેઓ વચ્ચે કોઈ શારીરિક સંબંધ રહ્યા નથી.

૨૫. ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલ સામાવાળાની એવી અરજીઓ કે સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬ પછી તેનો અપીલકર્તા–પત્ની સાથે કોઈ શારીરિક સંબંધ રહ્યો નથી, તેનો અર્થ એવો થાય છે કે બાળક ગર્ભમાં આવેલ તે સમયે તેમજ ત્યારબાદના સંપૂર્ણ ત્રણ વર્ષના સમયગાળા દરમ્યાન પણ તેને પત્ની સુધી ઓછામાં ઓછો પ્રવેશ હતો. તેથી, કલમ ૧૧૨ હેઠળનો નિર્ણાયક પુરાવો હકીકતમાં આ કેસમાં અમલમાં આવ્યો છે.

૨૬. સામાવાળાની દલીલમાં બીજી એક ભ્રાંતિ પણ છે. સામાવાળાનો એવો દાવો છે કે પત્નીએ બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવાની ના

પાડતા, તે માત્ર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪(એચ) હેઠળ પત્ની વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવાની વિનંતી કરી રહ્યો છે. પરંતુ પત્ની બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે રજૂ કરવાની ના પાડી શકે તે તબક્કો તો માત્ર ત્યાર પછી જ ઊભો થાય, જ્યારે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ કરવો જોઈએ. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, આ પ્રક્રિયામાં ત્રણ તબક્કા છે, એટલે કે, (૧) અદાલત દ્વારા ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરાવવા આદેશ કરવો કે નહીં તે પ્રશ્નનો વિચાર; (૨) આવા વિચાર પછી ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવા દિશાનિર્દેશ આપતો આદેશ પસાર કરવો; અને (૩) આમ પસાર કરાયેલા આદેશનું પાલન કરવું કે નહીં તે અંગે પત્નીનો નિર્ણય. સામાવાળીએ સૌપ્રથમ બહારની વાડ પાર કરવી જોઈએ, એટલે કે ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ થઈ શકે કે નહીં. તે અદાલતને ડી.એન.એ. પરીક્ષણનો આદેશ કરવા માટે પ્રથમ વિશ્વાસમાં લે અને સફળતાપૂર્વક એવો આદેશ પ્રાપ્ત કરે ત્યાર પછી જ તે અંદરની વાડ સુધી જઈ શકે, એટલે કે પત્ની આ આદેશનું પાલન કરવા ઇચ્છુક છે કે નહીં તે પ્રશ્ન સુધી. માત્ર તે જ તબક્કે સામાવાળી, જો કદી હોય તો, કલમ ૧૧૪(એચ) હેઠળ આશ્રય માંગી શકે.

૨૭. પરંતુ આજે, આ કેસમાં આપણે વાસ્તવમાં બાહ્ય સીમા પર છીએ, અને ડીએનએ પરીક્ષણ આપવાનો આદેશ સર્વથા આપી શકાય કે નહીં તે બાબતે નિર્ણય કરી રહ્યા છીએ. તેથી, સામાવાળી બાહ્ય સીમાને

અવગણીને આંતરિક સીમા સુધી પહોંચી શકતો નથી.

૨૮. કલમ ૧૧૪(એચ) હેઠળની અનુમાન બાબતે આવતાં, સામાવાળાનો દાવો સ્પષ્ટપણે ગેરસ્થાને છે. કાયદામાં પ્રતિકૂળ અનુમાન માત્ર તે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ જ દોરી શકાય છે, જે કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા ઇનકાર કરે. વર્તમાન મામલામાં, અપીલકર્તાને દ્વિગુણી ભૂમિકા ભજવવાની છે, અર્થાત્, સામાવાળાની પત્ની તરીકેની અને માસ્ટર "એક્સ" ની માતા તરીકેની. જો અપીલકર્તા પોતાને લાભ પ્રાપ્ત થાય તે હેતુસર કંઈક કરે અથવા કરવા ઇનકાર કરે, તો તેના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય. પરંતુ માતા અને કુદરતી સંરક્ષક તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં, જો અપીલકર્તા બાળકના હિતો અને કલ્યાણના સંરક્ષણ માટે બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન કરવા ઇનકાર કરે, તો તેના વિરુદ્ધ વ્યભિચારનું કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય નહીં. બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન કરવા ઇનકાર કરીને, તે વાસ્તવમાં બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતોનું રક્ષણ કરી રહી છે. બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતોનું રક્ષણ કરવા બદલ, અપીલકર્તા–પત્નીને પુરસ્કૃત કરવામાં આવી શકે, પરંતુ પ્રતિકૂળ અનુમાન દ્વારા દંડિત કરી શકાય નહીં. કલમ ૧૧૪(એચ) નો આશરો લઈને, સામાવાળી અપીલકર્તાને કૅચ–૨૨ જેવી સ્થિતિમાં મૂકી શકતો નથી.

૨૯. તેથી, કલમ ૧૧૪(એચ) નો એવો મામલો, જેમાં માતા બાળકનો ડીએનએ

પરીક્ષણ કરાવવાનો ઇનકાર કરે છે, તેના પર કોઈ અમલ પડતો નથી. એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે બાળકનો ડીએનએ પરીક્ષણ કરાવવાનો મુખ્ય હેતુ એ દર્શાવવાનો છે કે સામાવાળી જૈવિક પિતા નહોતો. એકવાર તે હકીકત સ્થાપિત થઈ જાય, ત્યારબાદ તેનાથી અનુસંગિક પરિણામરૂપે માત્ર એટલું જ અનુસરે છે કે અપીલકર્તા વ્યભિચારી સંબંધમાં રહી રહી હતી.

૩૦. ડી.એન.એ. પરીક્ષણમાંથી મુખ્ય પરિણામ તરીકે જે બાબત બહાર આવે છે તે પરીક્ષણને આધીન બનાવવામાં આવેલા બાળકનું પિતૃત્વ છે. સંયોગવશાત્, એ જ પ્રક્રિયા દ્વારા ઉપપરિણામ તરીકે પત્નીનું વ્યભિચારી વર્તન પણ સ્થાપિત થાય છે. એવું કહેવું કે પતિને મુખ્ય પરિણામ અને ઉપપરિણામ બન્નેનો લાભ મળે તે માટે પત્નીએ બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણમાંથી પસાર થવા દેવું જોઈએ અથવા વિકલ્પરૂપે, જો પત્ની બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણને આધીન કરવાનું પસંદ ન કરે તો કલમ ૧૧૪ નો આશ્રય લઈને પતિને ઉપપરિણામનો લાભ મેળવવા દેવું જોઈએ, એ વાસ્તવમાં પત્નીને બે વિકટ પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે પસંદગી કરવા માટે છોડી દેવા સમાન છે.

૩૧. હકીકતમાં, આ સ્વરૂપના મામલાઓમાં અદાલતે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કલમ ૧૧૪ માં માત્ર “ કરી શકે ” શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને “ કરવું જ જોઈએ ” શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, કલમ ૧૧૪ હેઠળના દ્દષ્ટાંત (એચ) ના નિરૂપણમાં દર્શાવવામાં આવેલ મર્યાદાઓ

અદાલતને કોઈપણ અનુમાન જ ન કરવા માટે નિવૃત્ત કરી શકે છે.

૩૨. તેથી, સામાવાળાની આ દલીલ કે જેનો આવલંબ લેવા માંગવામાં આવે છે તે માત્ર કલમ ૧૧૪(એચ) જ છે અને કલમ ૧૧૨ નથી, અમે નામંજૂર કરીએ છીએ.

<u>ન્યાયના ત્રાજવામાં તુલા કયા પક્ષના અધિકારો તરફ ઝુકાવવાની?</u>

૩૩. અપીલકર્તા તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હુઝેફા અહમદી દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું તેમ, બાળક પર ડી.એન.એ. પરીક્ષણ કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ કે નહીં, તે પ્રશ્નનું વિશ્લેષણ માતા–પિતાના દ્દષ્ટિકોણથી નહીં પરંતુ બાળકના દ્દષ્ટિકોણથી કરવું જરૂરી છે. બાળકનો ઉપયોગ એ દર્શાવવા માટેના એક સાધન તરીકે કરી શકાય નહીં કે બાળકની માતા વ્યભિચારમાં રહેતી હતી. સામાવાળા–પતિ પત્નીના વ્યભિચારી વર્તનને અન્ય પુરાવા દ્વારા સાબિત કરવા માટે હંમેશા મુક્ત છે, પરંતુ બાળકની ઓળખના અધિકારનું બલિદાન દેવું જોઈએ નહીં.

૩૪. સામાવાળી તરફથી વરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલ શ્રી કપિલ સિબલે એવી દલીલ કરી છે કે અંતે, દરેક અદાલતનો પ્રયત્ન સત્ય શોધવાનો જ હોવો જોઈએ અને વિવાદમાં રહેલા દરેક પક્ષકારને શ્રેષ્ઠ પુરાવો રજૂ કરવાનો અધિકાર છે. પક્ષકારને શ્રેષ્ઠ પુરાવો રજૂ કરવા સક્ષમ બનાવવું, ન્યાયસંગતપણાાના અધિકારનો અભિન્ન અંશ છે. તેથી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એવી દલીલ કરી છે કે બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે આધીન

કરવાનો ઈનકાર સામાવાળાનો ન્યાયસંગતપણાાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરશે. વ્યક્તિના ગોપનીયતાના અધિકારે અન્યના ન્યાયસંગતપણાાના અધિકાર સમક્ષ ઝુકવું જ પડે, તેવી દલીલને બળ આપવા માટે આ અદાલતના સહારા ઈન્ડિયા રિયલ એસ્ટેટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ તથા અન્ય વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા તથા અન્ય ૪ ના નિર્ણય પર આધાર મુકવામાં આવ્યો છે.

૩૫. પ્રથમ નજરે તે આકર્ષક લાગતું હોય તેમ છતાં, ઉપરોક્ત દલીલને કોઈ કાનૂની વજન નથી. આ કેસોમાં વિવાદ લગ્નના પક્ષકારો વચ્ચેનો છે. આ વિવાદ લગ્નના કોઈ એક પક્ષકાર અને જે બાળકના પિતૃત્વ અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે તે બાળક વચ્ચેનો નથી. લગ્નના પક્ષકારોમાંથી કોઈ એકને ન્યાયસંગતપણાનો લાભ મળે તે માટે, અદાલત વિવાદનો તૃતીય પક્ષકાર, અર્થાત્ બાળક, તેના અધિકારો અને શ્રેષ્ઠ હિતોનો બલિદાન આપી શકતી નથી.

૩૬. તેથી, હું મારી વિદ્વાન સહન્યાયાધીશ બહેનના મત સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત છું કે પરિવાર અદાલત તેમજ વડી અદાલત, સામાવાળાની બાળકને ડી.એન.એ. પરીક્ષણ માટે આધીન કરવાનો અરજી મંજૂર કરવામાં, ખોટી હતી. તેથી, અપીલ મંજૂર થવા પાત્ર છે અને તે મુજબ તે મંજૂર કરવામાં આવે છે. જોકે, આથી સામાવાળી–પતિને છૂટાછેડાની અરજીમાં અપીલકર્તા વિરુદ્ધ તેણે કરેલા આક્ષેપો સ્થાપિત કરવા માટે

અન્ય કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરવામાં અવરોધ પડશે નહીં.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

The translation of this judgment has been provided by M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

==

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.